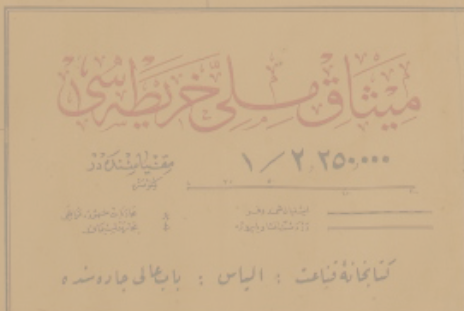

100
TBMM'NİN AÇILISININ YÜZÜNCÜ YILI

BİR ASRI GEÇEN BİRİKİMLE

*Misak-ı Milli'ye
Yeniden Bakmak*

MİMAR SİNAN
GÜZEL SANATLAR
ÜNİVERSİTESİ

BİR ASRI GEÇEN BİRİKİMLE

MİSAK-I MİLLÎ'YE

Yeniden

BAKMAK

YAYIN SAHİBİ

Prof. Dr. Mustafa ŞENTOP
TBMM Başkanı

YAYIN KOORDİNATÖRÜ

Mehmet Ali KUMBUZOĞLU
Genel Sekreter

EDİTÖR

Prof. Dr. Haluk ALKAN

YAYIN YÖNETMENİ

Dr. Necati SUNGUR
Basın, Yayın ve Halkla İlişkiler Başkanı

PANEL

Prof. Dr. İsmail TÜRKOĞLU (Moderatör)
Prof. Dr. Cezmi ERASLAN
Prof. Dr. Mustafa BUDAK
Prof. Dr. Namık Sinan TURAN

DİZGİ

Fatma ÖZÇELİK

TASHİH

Aydın SARAÇ
Ruken ÇAKAN EVCEN

KAPAK ve SAYFA TASARIMI

Burcu Havva AKÇAGÖZ

BASKI

TBMM Basımevi - Haziran 2021

ISBN

978-605-2089-34-7

Bu kitap bir TBMM yayını olup tüm hakları TBMM'ye aittir.

İÇİNDEKİLER

TAKDİM

Prof. Dr. Mustafa ŞENTOP	V
Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı	

AÇILIŞ KONUŞMALARI

Prof. Dr. Mahmut AK	IX
İstanbul Üniversitesi Rektörü	

Prof. Dr. Handan İNCİ ELÇİ	XIII
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Rektörü	

Prof. Dr. Mustafa ŞENTOP	XV
Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı	

PANEL

“Misak-ı Millî’nin İlan Süreci”

Prof. Dr. İsmail TÜRKOĞLU (Moderatör)	1
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü	

“Mondros Mütarekesi’nden Son Osmanlı Meclis-i Mebusan’ına:
Devlet, Millet ve Ordusu”

Prof. Dr. Cezmi ERASLAN	9
İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Türkiye Cumhuriyeti Ana Bilim Dalı Başkanı	

“Devrin Uluslararası Siyasi Şartları Açısından Misak-ı Millî’nin İlanı”

Prof. Dr. Mustafa BUDAK	31
İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürü	

“Millî Mücadele’nin Siyasal Programını Belirleyen Bir Özgürlük Bildirgesi:
Misak-ı Millî”

Prof. Dr. Namık Sinan TURAN	45
İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürü	

Meclis-i Mebusan’da Misak-ı Millî Belgeleri	77
---	----

Meclis-i Mebusan’da Misak-ı Millî Oturumu Zabıt Ceridesi.....	89
---	----

Meclis-i Mebusan’dan Fotoğraflar.....	97
---------------------------------------	----

TAKDİM

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi ve İstanbul Üniversitesinin Türkiye Büyük Millet Meclisi himayelerinde Misak-ı Millî'nin kabul edildiği salonda düzenlenen "Bir Asrı Geçen Birikimle Misak-ı Millî'ye Yeniden Bakmak - Misak-ı Millî Anma Programı" konulu panelde sunulan tebliğleri bir kitap hâline getirerek daha çok insanımıza ulaştırmayı arzu ediyoruz.

"Söz uçar, yazı kalır." düsturuyla, açılışının 101'inci yılında, Türkiye Büyük Millet Meclisimizin kurumsal desteğiyle gelecek nesillere rehber olması için bu eser gibi daha birçok eserin yayımlanmasına destek vermeyi bir görev addediyoruz.

Okurlara takdim ettiğimiz bu eser; kabul edilışinin 101'inci yıl dönümünde, tarihî değeri üzerinde yeterince durulmadığını düşündüğümüz Misak-ı Millî'yi akademisyenlerimizin tekrar ele alarak tarihî önemine yakışır şekilde yorumladıkları çok değerli bilgileri ihtiva ediyor.

28 Ocak 1920'de, Osmanlı Meclis-i Mebusan üyelerinden müteşekkil bir heyet tarafından kaleme alınmış, Peymânı Millî, Ahd-i Millî olarak da ifade edilen Misak-ı Millî; Millî Mücadele'nin, başka bir deyişle İstiklâl Harbi'mizin nihai hedefidir ve o şartlar altında vatan toprakları için kabul edilen asgari sınırlardır. Felah-ı Vatan grubunun bütün üyelerinin yanı sıra diğer mebuslarca da imzalanan ve nihayet Meclis-i Mebusan'ın 17 Şubat 1920 tarihli oturumunda okunarak ittifakla bütün dünyaya ilan olunan altı maddelik deklarasyondur. Misak-ı Millî; bugün ve yarın millî birlik ve beraberliğimizin nasıl ve ne şekilde tesis edildiğinin ve edilebileceğinin, ancak böylelikle bölünmez bir bütün olunabileceğinin de ifadesidir.

Misak-ı Millî; milletimizin haklı mücadelesinin gerekçelerini ve yöntemini açıkça ortaya koyduğu, bütün dünyaya ve özellikle de işgalci emperyalist güçlere karşı deklare ettiği bir özgürlük manifestosudur. Ülkemizin istiklal ve istikbalinin, kuruluşunun bir nevi resmî belgesidir. Milletın egemenliğini şahsında cisimleştiren "Meclis" tarafından alınmış bir karar olması sebebiyle de meşruiyeti tartışmasız ve benzersizdir.

Bu özelliklerine binaen Misak-ı Millî'nin tarihî önemine yakışır şekilde kapsamlı eserlerin vücuda getirilmesi ve aziz milletimizin istifadesine sunulması son derecede mühimdir. Eserin ortaya çıkmasına emek veren Türkiye Büyük Millet Meclisi çalışanlarına, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesine ve İstanbul Üniversitesine, tebliğleriyle katkıda bulunan bilim insanlarımıza şükranlarımı sunuyorum. Misak-ı Millî konusunda kaynak eser hüviyetini haiz olacağını düşündüğüm eseri okuyucuların istifadesine sunmaktan memnuniyet duyuyorum.

Prof. Dr. Mustafa ŞENTOP

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı

MİSAK-I MİLLÎ PROGRAMI
AÇILIŞ KONUŞMALARI

PROF. DR. MAHMUT AK

İstanbul Üniversitesi Rektörü

Saygıdeğer Meclis Başkanım,

Kıymetli Katılımcılar,

İstanbul Üniversitesi ve Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesinin iş birliği ile Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığımızın himayesinde gerçekleştirilen Misak-ı Millî Anma Programına ve “Bir Asrı Geçen Birlikte Misak-ı Millî’ye Yeniden Bakmak” konulu panelimize hoş geldiniz diyor, hepinizi saygıyla selamlıyorum.

İtilaf Devletlerinin II. Viyana Kongresi’nde dile getirdikleri “Şark Meselesi”nin sözde çözümü Osmanlı topraklarının işgali ve Türk milletinin bağımsızlığının elinden alınması girişimi olmuştur. İşgale karşı Mustafa Kemal Paşa’nın Anadolu’ya geçmesi ve Millî Mücadele’yi önce siyasi daha sonra da askerî planda hayata geçirmesi bu sözde çözümün önünde son direniş hattını oluşturmuştur. Bu anlamda Osmanlı Mebusan Meclisinde 28 Ocak 1920’de son şekli verilen ve 17 Şubat 1920’de dünya kamuoyuna ilan edilen Misak-ı Millî, bu eşsiz mücadelenin meşruiyet temelini şekillendirmesi yönüyle bir dönüm noktasını oluşturmuştur.

1919 yılının son çeyreğinde gerçekleştirilen Osmanlı Mebusan Meclisi seçimleri, İtilaf Devletlerinin işgalcilerle daha uyumlu bir siyasal yapının kurulacağı beklentilerinin aksine, Millî Mücadele’yi savunan bir Meclis bileşimi ortaya çıkarmıştır. Meclis, işgalcilerin istedikleri düzenlemeleri yapmadığı gibi, onların baskı ve zulümlerinin protesto edildiği, dünya kamuoyuna duyurulduğu bir meşru zemin hüviyeti kazanmıştır.

Bu tarihî arka planda ilan edilen Misak-ı Millî Beyannamesi, parçalanmak istenen vatan topraklarında Türk milletinin hangi şartlarda barış içinde yaşayabileceğini, içeride hakimiyet-i milliye, uluslararası zeminde ise tam bağımsızlık hedefini açık bir biçimde ilan etmiştir. Misak-ı Millî Beyannamesi, Millî Mücadele’nin millî ve

milletlerarası alanda nihai hedeflerini ortaya koyan önemli bir siyasi tarih belgesidir. Erzurum ve Sivas kongreleri ile olgunlaştırılan bir sürecin siyasi anlamda nihai metni, aynı zamanda İstiklal Harbi'nin meşruiyet temelini, bir anlamda başlangıcını oluşturmuştur.

Misak-ı Millî'nin vücut bulmasında hiç şüphesiz Anadolu'da temelleri atılan Millî Mücadele sürecinin büyük katkısı bulunmaktadır. Mustafa Kemal Paşa, 12 Ocak 1920'de çalışmalarına başlayan Meclis-i Mebusan bünyesinde bir grup kurularak bir millî program oluşturulmasını en başından beri tavsiye etmekteydi. Rauf Bey'in öncüllük ettiği Kuvâ-yi Millîye taraftarı mebuslar bu doğrultuda çalışırken, Meclis-i Mebusanın ikinci başkanı Hüseyin Kâzım Kadri Bey'in öncülüğünde de benzer bir girişim başlatılmıştı. Dolayısıyla Misak-ı Millî, bir yönüyle Felah-ı Vatan grubunun çabaları, diğer yönüyle bütün Meclis üyelerinin iradelerini yansıtan millî bir Ahd-i Millî'dir.

Misak-ı Millî metnini Mecliste okuduktan sonra Edirne Mebusu Şeref Bey'in aşağıdaki sözleri o günkü millî ruhu en güzel şekilde ifade etmektedir:

“Efendiler,

8 Kânûn-ı sâni 1336 tarihinde bütün Türk ve Osmanlı tebaayı teşkil eden efrâd-ı Millet'in intihâbiyle buraya gönderdiği ve bütün muhabbetleriyle, bütün namus-ı devlet ve millet ve dinî müdâfaa ve muhafaza için ittihâd ve ittifak eden umûm arkadaşların burada gösterdikleri azim ve imâni, tevfkât-ı ilâhiyye, daima kabul edecek ve daima muvaffak edecektir.”

Misak-ı Millî ile her şeyden önce vatanın sınırları çizilmiş, Millî Mücadele'nin iç ve dış politika stratejisi deklare edilmiş, Türk milletinin varlığının olmazsa olmaz şartları ortaya konulmuştur. Daha Millî Mücadele'nin başarıya ulaşip ulaşamayacağını belli olmadığı, İstanbul'un işgal altında bulunduğu bir dönemde Türk devletinin varlık koşullarının tespit edilmiş olması, Millî Mücadele'yi başlatanların ve emek verenlerin ufkunu göstermesi yönüyle de büyük önem taşımaktadır.

Bugün ülkemizin bağımsızlığında son derece önemli olan bu tarihî belgeyi bir kez daha hatırlamak, üzerinde düşünmek ve bir asrı aşan bir birikimle yeniden değerlendirmek üzere toplanmış bulunuyoruz. Bu etkinliğin düzenlenmesinde bizlere yol gösterici olan ve sürecin her aşamasında desteklerini yakinen hissettiğimiz Meclis Başkanımız Prof. Dr. Sayın Mustafa Şentop'a şükranlarımı sunuyorum. Değerli iş birlikleri ve etkinliğe ev sahipliği yapmalarından ötürü Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitemize ve Sayın Rektörü Prof. Dr. Handan İnci Elçi'ye, panelimize değerli sunumları ile katkı sunan değerli hocalarımıza teşekkürlerimi sunuyor, hepinizi saygıyla selamlıyorum.

PROF. DR. HANDAN İNCİ ELÇİ

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Rektörü

Sayın Meclis Başkanım Prof. Dr. Mustafa Şentop,

Sayın Valim Ali Yerlikaya,

Değerli konuklarımız,

Bağımsızlığımızın ifadesi olan Misak-ı Millî'nin bir beyanname ile kararlaştırıldığı mukaddes Meclis-i Mebusan Salonu'muzun -bugünkü hâliyle bile olsa- çatısı altında sizleri ağırlamaktan onur ve mutluluk duyuyoruz.

Bir yıl önce Misak-ı Millî'nin kabulünün yüzüncü yılını idrak ettiğimiz 2020'de bu salonda, Meclis Başkanımızın himayelerinde gerçekleştirmeyi planladığımız anma toplantısını maalesef salgının baş göstermesi nedeniyle ertelemek durumunda kalmıştık. Bugün çok şükür sağlıklı bir aradayız ve bu önemli yıl dönümünü bu anlamlı mekânda, başta Misak-ı Millî bilincini zihinlerimize ve gönüllerimize nakşeden Mustafa Kemal Atatürk ve silah arkadaşları olmak üzere, Misak-ı Millî hedefleri doğrultusunda Millî Mücadele'yi zafere ulaştıran şehit ve gazilerimizi, şükran ve minnet duygularımızı yineleyerek anıyoruz.

Üniversitemizin Misak-ı Millî kararları açısından tarihî önemi bizi her zaman gururlandırmıştır. Misak-ı Millî kararı 28 Ocak 1920'de Meclis-i Mebusan tarafından bu salonda alınmıştır.

Sultan Abdülmecit'in, kızları Cemile Sultan ve Münire Sultan için 1850'lerin sonunda inşa ettirdiği çifte saraylardan oluşan üniversitemizin Fındıklı yerleşkesinin Cemile Sultan Sarayı'nı oluşturan bu bölümdeki salon, uzun süre Osmanlı Parlamentosu olarak kullanılmasının yanı sıra Millî Mücadele'nin resmî bir makamdan ilk kez dillendirildiği mekân olması bakımından da yakın dönem Türkiye tarihinde son derece önemli bir yere sahiptir.

1908'de II. Meşrutiyet'in ilanı ile açılan Osmanlı Meclis-i Mebusanı, 1913'ten 1920'de kapatılıncaya kadar burada toplanmış ve Ahd-i Millî olarak da anılan Misak-ı Millî Beyannamesi 28 Ocak 1920'de burada imzalanmıştır.

Millî Mücadele'mizin temel dayanağı olan beyannamenin kabulünden sonra İstanbul'umuz İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmiş, Meclis-i Mebusan basılmış, bazı mebuslar tutuklanmış, Meclis feshedilmiş ve çok şükür, Cumhuriyet'imizin temelini atmak üzere 23 Nisan 1920'de Ankara'da yeniden açılmıştır. O günden bugüne sıkı sıkıya sahip çıktığımız özgür ve bağımsız Türkiye düşüncesini şimdilerde daha gür sesle ve inançla dillendiriyor, güçlü bir Türkiye'nin önemini de her zamankinden fazla idrak ediyoruz.

Değerli Meclis Başkanım, değerli konuklarımız,

Misak-ı Millî kararlarının kabulünün 100. yılı olan 28 Ocak 2020 tarihinde üniversitemizin bir eksiğini tamamladık ve Misak-ı Millî Kararlarının bu binada imzalandığına dair bir plaket astık. Şu anda bulunduğunuz salonun Güzel Sanatlar Konferans Salonu olan adını da Misak-ı Millî Salonu olarak değiştirdik. Bugün, üniversitemizin göz bebeği olan bu kıymetli mekânda, Meclis-i Mebusan'ın 1920'deki feshinden sonra ilk defa yüce Meclisimizin görevi başındaki Başkanı tarafından bir konuşma yapılacaktır ve biz kurum tarihimize bunu da önemli bir anı olarak kaydedeceğiz.

Bu anlamlı günde bizlerle birlikte olduğunuz için sizlere, “Bir Asrı Geçen Birikimle Misak-ı Millî'ye Yeniden Bakmak” konulu panelin düzenlenmesindeki iş birlikleri için İstanbul Üniversitesine teşekkür ediyor, himayeleri ve katılımlarıyla bizi onurlandıran Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanımız Prof. Dr. Mustafa Şentop'a saygılarımı sunuyorum.

Hoş geldiniz.

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ BAŞKANI
SAYIN PROF. DR. MUSTAFA ŞENTOP'UN
“BİR ASRI GEÇEN BİRİKİMLE MİSAK-I MİLLÎ'YE YENİDEN
BAKMAK” PANELİ AÇILIŞINDAKİ HİTAPLARI

Değerli Milletvekillerimiz,

Üniversitelerimizin Kıymetli Rektörleri,

Değerli Hocalarım,

Değerli Misafirler,

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi ve İstanbul Üniversitesinin TBMM himayeleriyle düzenledikleri “Misak-ı Millî Anma Programı”na katılmaktan dolayı son derece bahtiyar olduğumu ifade etmek isterim. Bu çok kıymetli hatırlama programını teşriflerinizden dolayı da hepinize ayrı ayrı teşekkür ediyorum.

Şu anda her köşesi tarih kokan bir mevkideyiz aslında. Önümüzdeki caddenin adı Meclis-i Mebusan Caddesi. Bulduğumuz mekân ilk parlamentomuz Meclis-i Mebusan'a yedi yıl hizmet veren bir bina. Toplantımızı düzenlediğimiz bu salon her ne kadar eski hâlini muhafaza etmiyor olsa da Meclis-i Mebusan'ın istikbalimize matuf sonuçları olan Misak-ı Millî'yi kabul ettiği salon. Biz de bugün ateş çemberinden çıkmak için mücadele ederken, pusula olarak kullandığımız Misak-ı Millî, diğer adıyla Ahd-i Millî'yi hatırlayacağız.

Misak-ı Millî'nin kabulü, Millî Mücadele tarihimiz açısından son derece önemli olmasına rağmen maalesef mahiyeti ve tarihî önemi üzerinde hakkıyla durulmamıştır. Oysa Misak-ı Millî; milletimizin haklı mücadelesinin gerekçelerini ve yöntemlerini açıkça ortaya koyduğu, bütün dünyaya ve özellikle işgalci emperyalist güçlere karşı ilan ettiği bir istiklal bildirisidir. Ülkemizin istiklal ve istikbalinin kuruluşunun resmî belgesidir. Milletten egemenliğini şahsında tecessüm ettiren “Meclis” tarafından alınmış bir karar olması sebebiyle de meşruiyeti tartışmasızdır ve benzersizdir. Öyle ki Misak-ı Millî ile ortaya konulan gerekçe ve yöntemler, milletin kendi varlığını ve bağımsızlığını koruma konusunda çizdiği sınırlar, emperyalizmin zulmü altında yaşayan birçok millete örnek olmuş, Cezayir'den Hindistan'a ezilenler coğrafyasında özgürlük ve bağımsızlık ateşinin yanmasını sağlamıştır.

Millî Mücadele'mizin mazlum milletlere emsal olması; Cezayir, Fas, Tunus, Vietnam, Çin gibi çok değişik coğrafyada bulunan ülkelerde hâlâ ders kitaplarında okutulması milletimizin ne kadar büyük bir iş başardığını göstermesi bakımından çok kıymetlidir. Çok değerli katılımcıların, kabul edilmesinin 101. yıl dönümünde Misak-ı Millî'yi tekrar ele alarak tarihî önemine yakışır şekilde değerlendirme yapacaklarına ve öneminin kavranmasına katkı sağlayacaklarına inanıyorum.

Değerli Arkadaşlar,

Fertlerin, toplumların ve devletlerin tarihine ve talihine tesir eden, kılavuzluk eden önemli anlar ve kararlar vardır. O anlardan biri işte Meclis-i Mebusan'ın 28 Ocak 1920 tarihli oturumudur. O kararlardan biri de Misak-ı Millî'dir.

İçinde bulunduğumuz bu salonda, Millî Mücadele'nin tabiri caizse bir nevi reçetesi olarak Meclis-i Mebusan'ın cesaret ve feraset sahibi milletvekillerinin oy birliğiyle kabul edilmiştir. Meclisin gizli oturumunda alınan karar, 17 Şubat 1920 tarihinde açıklanmıştır. Bu Millî Yemin ile, Millî Mücadele'nin hedefi ve esas gayesi belirlenmiştir.

Meclis-i Mebusan üyeleri Misak-ı Millî ile yemin ettiklerinde dünya ve ülkemiz yangın yeri gibiydi. Tarihte kurduğumuz en kudretli devletimiz son demlerini yaşıyordu. Bir tarafta korku, bir tarafta ümit hâkimdi. Yüzlerce yıl kendini en güçlü gören milletimiz istiklalinden ve istikbalinden mahrumiyet tehlikesiyle karşı karşıyaydı. Birinci Dünya Savaşı sona erdiğinde, dünyada artık hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağı görülmüştü. Uluslararası sistemin yeniden tanzim edilmesi söz konusuydu. Anadolu işgal edildiği yıllarda, yeryüzünde hür ve bağımsız tek bir Müslüman devlet yoktu. Zaten galip devletlerin amacı da buydu. Hedeflerine ulaşabilmek için Birinci Dünya Savaşı sonrasında “Kazanan haklıdır” kuralını işlettiler. 20 milyona yakın sivil, 10 milyona yakın askerini hayatını kaybettiği savaş sonrasında galip devletler, mağluplar üzerinde keyfî tasarruflarda bulundular. Zaten aziz milletimizle ve İslam dünyasıyla adını “Şark meselesi” koydukları ezeli bir sorunları vardı. Malazgirt Zaferi'yle başlattıkları bu sorun, İstanbul'un fethiyle zirveye ulaşmıştı. Kazandıkları zafer ile 850 yıllık bir hesabı toptan görme imkânı yakaladıklarını düşünüyorlardı. Bunun ilk adımını da 30 Ekim 1918'de imzaladığımız Mondros Mütarekesi ile attılar. Bizim ateşkes dediğimiz, onların anlaşma dedikleri, Anadolu'yu hiçbir dirençle karşılaşmadan işgal etmenin belgesi olarak değerlendirmek istedikleri metindi.

Amaçlarına ulaşmak için, her aracı kullanmayı mübah gördükleri için, Osmanlı Devleti'ne istedikleri şartları kabul ettirmek için işgal ve istilayı baskı aracı olarak kullandılar. Bunun için de ateşkes anlaşmasından bir hafta sonra İzmir kıyılarına gemileriyle yanaştılar. İki hafta sonra gemilerini Dolmabahçe Sarayı'nın karşısında demirlediler. Devam eden süreçte de akın akın Anadolu'yu istila etmeye başladılar. Esasında beklenen bir durumdu. İmza edilecek bir anlaşma ile vatanın işgal edileceği herkes tarafından öngörülebiliyordu. Meselenin gelişme istikametini hemen fark eden milletimiz de harekete geçti. Bu doğrultuda ilk etapta mahallî kanaat önderleri, emekli askerler, medrese hocaları, doktorlar, sivil yöneticiler, eşrafin ileri gelenleri harekete geçirildi. Sivil direniş teşkilatlarını onlardan başkasının kurması mümkün değildi. Dönemin sosyolojisi başka bir seçenek sunmuyordu.

İlk teşkilatlanmaya Trakya'da gidildi. Mondros Mütarekesi'nden üç gün sonra 2 Kasım 1918'de Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kuruldu. Onu 5 Kasım 1918'de toplanan Kars İslam Şurası takip etti. Ardından hızlı bir şekilde Ardahan, Trabzon, İzmir, Alaşehir, Balıkesir, Nazilli ve Muğla kongreleri toplandı. Mustafa Kemal Paşa'nın Millî Mücadele'yi başlatmak için Samsun'a ayak basmasından önce başlatılan kongreler, devam eden süreçte Erzurum ve Sivas kongrelerinin zeminini hazırladı.

Anadolu'da istiklal ve hürriyet mücadelesi devam ederken, "Koyun can derdinde, kasap et derdinde" misali 18 Ocak 1919'da Paris Konferansı toplandı. Bu konferansı ulusal ve uluslararası boyutlarıyla etraflıca değerlendirmek gerekir. Ulusal boyutu bizi ve bizimle birlikte yaşayan Rumları, Kürtleri, Arapları, Ermenileri ve Yahudileri ilgilendiriyordu. Uluslararası boyutu ise bütün dünyayı ilgilendiriyordu. Çünkü Ocak 1920'ye kadar yaklaşık bir yıl süren konferansta devletlerin ve milletlerin geleceği, yeni dünya düzeninin esasları görüşüldü. Bu sebeple Ocak 1919'dan Haziran 1919'a kadar devletlerin ve milletlerin gözü, kulağı Paris'teydi.

Milletler Cemiyeti, Uluslararası Havacılık, Çalışma Örgütü, Uluslararası Haberleşme Ağları da konferansın gündem maddelerindendi. Amerika, İngiltere ve Fransa tarafından 18 Ocak 1919'da toplanan konferansa 32 devlet temsilci gönderdi. İtalya, Yunanistan ve Japonya, konferansı düzenleyen devletlerin sahne gerisindeki ortaklarıydı. Savaşta yenik çıkan devletler masaya çağrılmadı. Onlar,

tek taraflı sözleşme yapar gibi, anlaşma şartları belirlenince sadece nihai metni imzalamaları için davet edileceklerdi. Esasında tam bir akbabalar sofrasıydı. Galip devletler neyi pay edeceklerini biliyorlardı. Ama nasıl paylaşacakları konusunda tam bir uzlaşma sağlayamıyorlardı. Konferansta 58 komisyon ve alt komisyon kuruldu. Karar verme yetkisi; ABD, İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya başbakanları ve dışişleri bakanlarından oluşan 10'lar Konseyi'ne aitti.

Değerli Arkadaşlar,

Misak-ı Millî'yi anlamak için Paris Konferansı ve sonrasında toplanan Londra Konferansı görüşme ve kararlarını bilmek gerekiyor. Osmanlı Devleti'nin mirasına konmak isteyen Rumlara, Ermenilere, Araplara, Yahudilere ne istediklerini sordular. Yunanistan, isteklerini 3-4 Şubat 1919'da 10'lar Konseyi'ne sundu. Batı Anadolu, Trakya ve Ege Adalarını istedi. İsteklerini de Wilson Prensipleri'ne dayandırdılar. Batı Anadolu ve Trakya'da nüfus çoğunluğuna sahip olduklarını iddia ediyorlardı. Wilson Prensipleri'ne göre nüfus çoğunluğu kimdeyse, yaşadıkları yer onların olacaktı. Onlar da aynı süreçte yapılacak bir sayımda nüfus çoğunluğunu temin etmek için Ege ve Trakya'da Türkleri korkutup yaşadıkları yerleri terk etmeye zorladılar. Yunanistan, İstanbul'un çok büyük bir lokma olduğunu biliyordu. O yüzden İstanbul'u kendilerine istemediler, İstanbul'un uluslararası bir şehir olmasını talep ettiler.

Konferansta güya Ermenileri temsilen bulunan Bogos Nubar Paşa ve Avetis Aharonyan, Trabzon'dan başlayıp Doğu vilayetlerini de içine alarak, Adana'ya kadar uzanan bölgede Ermenistan kurulmasını istedi. Tekliflerini masumlaştırıp makul göstermek için de Ermenilere bırakılacak bölgenin 20 yıl süreyle Avrupa devletlerinin mandasında kalmasını önerdiler. Yahudiler Anadolu'dan bir şey istemediler. Onların gözü Filistin topraklarındaydı ve Filistin'den toprak istediler.

Konferansta Osmanlı Devleti'nin görüş ve önerilerini Damat Ferit anlattı. Osmanlı Devleti'nin Balkan Savaşı öncesinde Makedonya'dan Hicaz ve Yemen'e kadar uzanan sınırlarını savundu. Tabii nafîle idi; nitekim Damat Ferit Paşa'nın derhâl Paris'i terk etmesi istendi. Çünkü kararlar daha önceden verilmişti. Hani kurt ile kuzunun hikayesi misali; kuzu dereden su içerken kurt kuzuya "Seni yiyeceğim" der. Kuzu da "Niye" diye sorar. Kurt, "Suyumu bulandırıyor" der. Bunun üzerine kuzu, "İyi de ben aşağıdan içiyorum" der. Kurt, "Olsun, bulandırsan da yiyeceğim, bulandırmasan da" der. İngiltere, Fransa, Amerika döneminin

kurtlarıydı. Osmanlı'yı kuzu gibi görüyorlardı. Yemek için meşru nedenleri olması gerekmiyordu. Osmanlı'yı bitirmeyi, milletimizi tarih sahnesinden silmeyi Haçlı Seferleri kadar kutsal bir görev olarak görüyorlardı.

Değerli Arkadaşlar,

Millî Mücadele'nin safhaları Paris Konferansı'yla paralel bir süreci takip etti. Başlangıçta Amerika Birleşik Devletleri Başkanı ve onun vazettiği Wilson Prensipleri'nin güven uyandırıcı bir etkisi olabilir mi diye düşünüldü. Mondros Mütarekesi'ne imza attıran bir sebep de Wilson Prensipleri denilen ABD Başkanı Wilson tarafından 8 Ocak 1918'de yayımlanan 14 maddelik bildiri idi. Mütarekeden 10 ay önce yayımlanan bildirin 12 ve 14'üncü maddeleri Osmanlı Devleti'ni ilgilendiriyordu. 12'nci madde, "Osmanlı İmparatorluğu'nun nüfusun çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu bölümlerinde Türk egemenliği güvence altına alınmalı; İmparatorluk sınırları içindeki diğer ulusların yaşam güvenlikleri ve özerk gelişimleri sağlanmalıdır. Çanakkale Boğazı, uluslararası güvenceler altında tüm gemilere ve ticarete sürekli olarak açık hâle getirilmelidir." 14'üncü madde, "Özel antlaşmalarla, küçük, büyük tüm devletlerin siyasi bağımsızlıklarını ve toprak bütünlüklerini karşılıklı olarak güvence altına alacak bir uluslar birliği kurulmalıdır." Galip devletlerden Türklerin lehine bir karar almalarını beklemek saflık olurdu. Nitekim Paris Konferansı sonrasında Almanya, Avusturya, Bulgaristan ve Macaristan ile ayrı ayrı anlaşmalar imzalandı. Osmanlı Devleti'ne sunulacak anlaşma teklifi ise ayrıldı.

Mustafa Kemal Paşa'nın Millî Mücadele'yi başlatmak üzere Samsun'a gidişini, Amasya'da yayımladığı genelgeyi, Erzurum ve Sivas Kongresi kararlarını Paris Konferansı görüşmeleriyle birlikte değerlendirmek gerekir. 22 Haziran 1919'da yayımlanan Amasya Genelgesi'nde "Milletin istiklalini, milletin azim ve kararı kurtaracaktır." sözü, Paris Konferansı'ndan sonuçları itibarıyla lehimize bir sonuç çıkmayacağına kanaat getirilmesi sebebiyledir.

23 Temmuz 1919'de toplanan Erzurum Kongresi'nde alınan kararlarla Anadolu'yu aralarında pay etmek isteyenlere mesaj verilmiştir: "Millî sınırlar içinde bulunan vatan bir bütündür. Birbirinden ayrılamaz.", "Manda ve himaye kabul olunamaz.", "Hıristiyan azınlıklara siyasi hâkimiyet ve sosyal dengemizi bozacak imtiyazlar verilemez." 4 Eylül 1919'de toplanan Sivas Kongresi'nde alınan kararlarla Erzurum

Kongresi kararları teyit edilmiştir. Ayrıca Meclis-i Mebusan toplantıya çağrılarak Millî Mücadele'nin millî irade ile koordineli olduğu teyit edilmiştir. Bu arada "İstanbul hükûmeti harici baskı karşısında memleketimizin herhangi bir parçasını terk mecburiyetinde kalırsa, vatanın bağımsızlığını ve bütünlüğünü temin edecek her türlü tedbir ve karar alınmıştır." hükmü de, verilecek mücadele için her türlü hazırlığın yapıldığını, tam bir kararlılık içinde bulunduğunu göstermektedir. Ancak Meclis-i Mebusan'ın Misak-ı Millî'yi ilan etmesi için bir süre daha beklenmesi gerekmiştir. Çünkü Paris Konferansı, Osmanlı Devleti'ni nasıl pay edecekleri hususunu Londra Konferansı'na bırakmıştır. İşte Meclis-i Mebusan da tam bu aşamada Misak-ı Millî'yi kabul etmiştir. Böylelikle babalarının malını paylaşır gibi bedelini kanımızla ödediğimiz vatanımızı paylaşmaya kalkanlara bizim sınırlarımız gösterildi. Esasında Misak-ı Millî, süreç üzerinde hızlandırıcı etki yaptı. İşgal altındaki bir ülkenin Meclisi tarafından alınan kararlar bir meydan okuma mahiyetindeydi. Misak-ı Millî'nin her maddesi aynı zamanda uluslararası işgal ve taksim planına bir cevap mahiyetindedir.

Değerli Arkadaşlar,

Misak-ı Millî, millî hedeflerimizin manifestosudur. Hedefi; sınırları tarif edilen vatanımızda birliğimizi, bütünlüğümüzü temin edip, hür ve müstakil bir şekilde hayatımızı idame ettirmemizi sağlamaktır. Milletimize güven vermesinin yanında muarızlarımıza da meydan okuyan bir bildiridir.

Galip devletler hemen 12 Şubat-11 Mart 1920'de Londra'da bir konferans düzenlediler. İngiltere, Fransa ve İtalya başbakanları Anadolu'yu paylaşma konusunda uzlaştılar. Aynı süreçte Osmanlı Devleti üzerinde askerî baskıyı artırmaya karar verdiler. 16 Mart 1920'de İstanbul'daki fiili işgallerini resmîleştirerek devlet dairelerine el koydular. Bu Meclis-i Mebusan binasını bastılar. Amaçları, hazırladıkları anlaşma şartlarını Osmanlı Devleti'ne kabul ettirmektir. Nitekim 18-20 Nisan 1920'de San Remo'da son şeklini verdikleri anlaşma metnini Osmanlı Devleti temsilcilerine 10 Ağustos 1920'de Sevr'de imzalattılar.

Esasında Paris Konferansı, adil bir barış konferansı olmadı. Devletlerin zorunlu olarak imzaladıkları anlaşmalar sadece sorunların ertelenmesine yol açtı. Nitekim İkinci Dünya Savaşı da Paris Konferansı'nın ölçsüzlüğü sebebiyle ortaya çıktı. Dünyanın bu haksız planına güya parsellendiği Paris yaklaşık 20 yıl sonra vahşi

bir ateş ve işgal içinde kaldı. Bugün de Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki sorunların altında Paris Konferansı ile oluşturulan paradigmanın izleri yatmaktadır.

Değerli Arkadaşlar,

Parlamento tarihimize dair ilkler hep Meclis-i Mebusan ile başlar. Türkiye Büyük Millet Meclisi de Meclis-i Mebusan'ın aslında bir devamıdır. Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti arasında nasıl bir alaka varsa, Meclis-i Mebusan ile Türkiye Büyük Millet Meclisi arasında da aynı alaka vardır. O sebeple 23 Nisan 1920 tarihini Türkiye Büyük Millet Meclisinin yani parlamentomuzun kuruluş tarihi olarak değil, açılış tarihi olarak kutlarız. Çünkü Meclis-i Mebusan son oturumunu 18 Mart 1920 tarihinde yapmış ve “tatil” kararı almıştır. Meclis-i Mebusan üyelerinin bir kısmı daha sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi olarak görevlerini devam ettirmişlerdir.

Meclis-i Mebusan'ın aldığı kararların en önemlisi işte bugün 101. yılını andığımız Misak-ı Millî'dir. Misak-ı Millî, millî iradenin kararıdır. Kararın en önemli yanı Sivas Kongresi'yle oluşturulan Heyet-i Temsiliye ile Meclis-i Mebusan arasında uyumlu bir ilişki olduğunu göstermesidir. Misak-ı Millî Kararları ile Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a ayak bastıktan sonra yürüttüğü çalışmaların onaylandığı ilan edilmiştir. Amasya Genelgesi, Erzurum ve Sivas kongrelerinde alınan kararlar Misak-ı Millî ile teyit edilmiş ve Millî Mücadele'yi butlanla malul addetmek isteyen fitne odakları açığa düşürülmüştür. Meclis-i Mebusan tarafından kabul edilmesi sebebiyle demokratik bir belge olan Misak-ı Millî'nin bir diğer önemli yanı, Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırlarını tayin etmiş olmasıdır. Koruyacağımız, hak iddia edeceğimiz sınırlar Misak-ı Millî ile çizilmiştir.

Değerli Arkadaşlar,

Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığındaki Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti, hedefine büyük ölçüde ulaşmıştır. Büyük yangından Anadolu'yu kurtarıp, millî egemenliğimizi, istiklalimizi ilan etmeyi başarmıştır. Misak-ı Millî'nin birinci maddesinde yer alan, bugünün sözleriyle, “...Sözü edilen mütareke hattının içinde ve dışında din, ırk ve ülkü birliği bakımlarından birbirlerine bağlı olan, karşılıklı saygı ve fedakârlık duyguları besleyen, ırk ve toplum ilişkileri ile çevrelerinin şartlarına saygı gösteren Osmanlı-İslam çoğunluğunun yerleşmiş bulunduğu kesimlerin tamamı, ister bir eylem ve ister bir hükümle olsun birbirlerinden

ayrılmayacak bir bütündür.” şeklindeki ifade; emperyalist devletler tarafından “böl ve yönet” taktiğiyle ve suni sınırlarla birbirlerinden koparılmış kardeş toplumlara bugün yaşatılanların bir daha yaşanmaması ve birliğimizin, dirliğimizin korunması için dikkate alınması gereken muhkem bir ifadedir.

Bugün de millî egemenliğimizi korumak, millî varlığımızı devam ettirmek için mücadele ediyoruz. 101 yıl önce ilan edilen millî yeminin hedefine ve ruhuna bugün de aynı sadakatle bağlıyız. Bugün de “Bizim olanı, bizden olanı, bizimle olanı” korumak, savunmak ve yaşatmakla mükellefiz. 101 yıl önce millî bekamıza yönelen tehditler, bugün de devam ediyor. Biz de maruz kaldığımız tehditleri artık sınırlarımızda karşılamıyoruz. Tehditleri sınırlarımız ötesinde karşılayıp aziz milletimizi ve gönül coğrafyamızdaki kardeşlerimizi güvenli bir şekilde yaşatmaya gayret gösteriyoruz. Misak-ı Millî sınırlarımız dâhilinde olmasına rağmen Lozan Antlaşması ile sınırlarımız dışında kalmış bulunan başta Musul ve Kerkük olmak üzere Suriye’de bölgesel barışı ve Türkiye’nin toprak bütünlüğünü tehdit eden menfi gelişmeler Türkiye’yi bu coğrafyada da askerî ve diplomatik açıdan aktif eylem içinde bulunmaya zorlamaktadır.

Bütün bunlar göstermektedir ki Misak-ı Millî ile çizilen sınırlar, esasen mevcut etnik, dinî, tarihî yapıya uygun sınırlardır ancak bu tam olarak gerçekleşmediği için bugün birtakım sorunlar uluslararası barışı bölgemizde tehdit etmektedir. Bugün ülkemizin içinde bulunduğu coğrafyada yaşanan sorunları Misak-ı Millî temelinde yeniden ele almak, sorunların çözümünde Misak-ı Millî’de kabul edilen prensiplerden yola çıkmak, adil ve kalıcı barışa giden yolda oldukça faydalı olabilir kanaatindeyim.

Devlet olarak takip ettiğimiz siyaseti bazıları Yeni Osmanlılık diye eleştiriyor. Evet, Osmanlı’yı seviyoruz ve gururla anıyoruz. Tarihte kurduğumuz en kudretli devletimiz. Merhum şairimiz Yahya Kemal’in ifadesiyle, “Kökü mazide olan atiyiz.” Harabati değiliz. Şerefle anacağımız, anlatacağımız bir geçmişten geliyoruz. Ama bazıları paranoyak bir şekilde bizi Osmanlı’yı kurmaya çalışmakla itham ediyorlar. Hayalci değiliz, hayal kurmuyoruz. Reel politığın farkındayız. Ama Türkiye’nin uluslararası hukuktan kaynaklanan haklarını, meşru hukukunu korumakta ve savunmakta sonuna kadar kararlıyız. Bunun adına kim ne derse desin.

Kuruluşunun 100'üncü yılını görkemli bir şekilde kutlamak için sabırsızlandığımız Türkiye Cumhuriyeti'ni dünyanın en güçlü, güvenli, huzurlu ve müreffeh devleti hâline getirmek için çalışıyoruz, gayret ediyoruz. Tarihimizin şanlı dönemlerinden aldığımız ilham ile geleceğimizi inşa etmek için uğraşıyoruz. Ülkemizi ekonomik, sosyal, kültürel anlamda bir çekim merkezi hâline getirmeye çalışıyoruz.

Değerli Arkadaşlar,

Misak-ı Millî ile esasları ve çerçevesi belirlenen İstiklal Savaşı'mızı kazanmış olmanın gururunu yaşıyoruz. Geçen yıl başta millet iradesinin tecelligâhı olan Meclisimizin kuruluşunun 100'üncü yılını idrak ettik, çeşitli etkinliklerle kutlamaya çalıştık salgın şartlarında. İnşallah 29 Ekim 1923 tarihinde ilan edilen Cumhuriyet'imizin 100'üncü yılını da hep birlikte coşkuyla kutlayacağız. Bütün bu sürecin temelinde tarihî bir metin olarak Misak-ı Millî'nin bulunduğunu da bugün bu vesileyle hatırlıyoruz.

Misak-ı Millî'nin hazırlanmasına ve kabul edilmesine öncülük eden başta Gazi Mustafa Kemal Atatürk ve Misak-ı Millî kararlarını alan, akabinde tüm baskılara rağmen kararlarının arkasında duran milletvekillerini ve İstiklal Harbi'mizin, Millî Mücadele'nin kahramanlarını rahmet, minnet ve saygıyla anıyorum.

Gazi Meclisimizin milletvekillerinin, 15 Temmuz 2016 yılındaki darbe girişiminde bombalar altında aynı ruh ve inançla milletten aldıkları emanete sahip çıktıklarını belirtmekten büyük gurur duyuyorum. Milletimizi farklı ve güçlü kılanın da bu inanç ve ruh olduğuna inanıyorum.

Bu anma programı sayesinde Misak-ı Millî kararlarının tekrar ve farklı yönleriyle ele alınarak milletimizin birlik ve dirliğine katkı sağlayacağını düşünüyor, herkese katkısı için tekrar teşekkür ediyorum. Hepinizi hürmetle selamlıyorum.

BİR ASRI GEÇEN BİRİKİMLE
MİSAK-I MİLLÎ'YE YENİDEN BAKMAK

PANEL

MİSAK-I MİLLÎ'NİN İLAN SÜRECİ

Prof. Dr. İsmail TÜRKOĞLU¹

Moderatör

*Teselliden nasibim yok hazan ağlar baharında
Bugün hanümansız serseriyim öz yurdumda*

Mehmet Akif

Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Wilson'ın Ocak 1918'de ilan ettiği meşhur bildirme üzerine diğer İttifak Devletleri gibi Osmanlı Devleti yöneticileri de İtilaf Devletleriyle barış müzakeresi yapmak için önemli bir fırsat doğduğuna kanaat getirmişlerdi. Çünkü bildirgenin 14. maddesine göre Türklerin çoğunlukta olduğu yerlerde bağımsız ve egemen bir devletin varlığının devam edeceğine imkân verileceği bildiriliyordu.² Bahriye Nazırı Rauf Orbay'ın başkanlığında bir heyet Limni Adası'nın Mondros Limanı'na demirlemiş olan İngilizlerin Agememnon zırhlısında dört gün süren müzakereler sonunda Türk tarihinin en ağır şartlarını taşıyan antlaşmalarından birini yaptılar. Böylece bizim için iki

1 Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

2 Cemil Öztürk, "Mondros Mütarekesi", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 30, İstanbul 2005, s. 271-273.

Alman zırhlısı (Goben ve Breslau) sebebiyle başlayan Birinci Dünya Savaşı yine bir zırhlı üzerinde yapılan antlaşmayla sona ermiş oluyordu.

Misak-ı Millî'yi ilan eden kahraman Mebusan Meclisi, esasında Mondros Mütarekesi'nin şartlarını ağır bulmuş ve başlangıçta Limni Adası'na gönderilen heyete imzalama yetkisini onaylamamıştır. Ancak dönemin Sadrazamı Ahmet İzzet Paşa yapılan gizli oturumda başka bir çıkar yol kalmadığını ileri sürerek mebusları ikna etmiş ve yetkiyi almıştır. Bu yetki Mehmet Akif'in Bülbül şiirinde dile getirdiği gibi Türkleri öz yurtlarında garip duruma düşürmüştür. Mondros Mütarekesi koşulsuz ve şartsız tam bir teslimiyet antlaşmasıdır. Rauf Orbay gibi Balkan Savaşları sırasında destan yazmış bir kahramanın böyle bir teslimiyet antlaşmasını imzalamasının izah edilecek bir tarafı yoktur.

Mondros Mütarekesi'nin şartlarından faydalanan İtilaf Devletleri, Kasım 1918'den itibaren ülkemizin muhtelif yerlerini işgale başladılar. İmparatorluğun başkenti İstanbul 13 Kasım 1918'den itibaren artık İtilaf Devletlerinin kontrolü altındadır. Şehrin Müslüman mahalleri olan Fatih, Koca Mustafa Paşa, Aksaray, Sultanahmet gibi semtlerinde matem; Beyoğlu, Taksim, Galata, Şişli ve Nişantaşı'nda bayram havası esmektedir. Akşam olunca Müslüman semtleri hüzün ve korku sarıp, insanlar erkenden evlerine çekilirken, gayrimüslimlerin hâkim olduğu semtlerde İtilaf güçlerinin askerleri ve yerli ahali eğlenceye başladılar. Gündüz ya da akşam kazara Beyoğlu, Taksim ve Galata'ya yolu düşen bir fesli, İtilaf güçlerinin askerleri için eğlence kaynağıydı. Zavallının başından fesi alınır, tahkir edilir ve onunla eğlenilirdi. Fesliler artık bu semtlere başlarını açarak gitmeye başlamışlardı. Asırlardır bir arada barış içinde yaşamış olan Müslim ve gayrimüslimler, Mondros Ateşkes Antlaşması ile taraflarını belli etmişler, gayri Müslimler evlerine İtilaf Devletlerinin ve Rumların bayraklarını asmaya başlamışlardı. İstanbul'da yaşanan içler acısı durum, şehrin İtilaf Devletleri tarafından resmen işgali olan 16 Mart 1920'den itibaren şiddetini arttırarak devam etmiştir. Bu rezil antlaşmaya imza yetkisi vermek istemeyen Mebusan Meclisi haklı çıkmıştı. Türk milletinin başına korkunç şeyler geliyor, öz yurtlarında tahkir ediliyorlardı. Bu dönemde ihtiras, gazez, post kavgası, fesatçılık, dedikodu, jurnalcılık daha da artmış, İtilaf Devletleri askerlerine yaranmak için öz milliyetini

inkâr edenlerin, kendi milliyeti aleyhinde bulunanların sayısı gittikçe artmıştır.³ Falih Rıfkı Atay, *Batış Yılları*; Ahmet Ağaoğlu *Mütareke ve Sürgün Hatıraları* isimli eserlerinde bu dönem hakkında ayrıntılı bilgi vermektedirler. İtilaf Devletleri, Mustafa Kemal Atatürk'ün veciz ifadesinde belirttiği gibi “geldikleri gibi gittiler” ancak Türk milletine manevi ve maddi ağır bir sarsıntı yaşattılar.

Günümüzde Misak-ı Millî denilince aklımıza hemen, yıkılan Osmanlı İmparatorluğu'nun üzerine inşa edilen modern Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna esas olan belge ve sınırları gelir. Gerçekten de Misak-ı Millî ile Türk vatanının hedeflenen sınırları çizilmiştir ve bu sınırlar belirlenirken 30 Ekim 1918'de Türk ordusunun kontrolü altında olan sınırlar esas alınmıştır. Bu sınırları çizen Mustafa Kemal Atatürk ve onun silah arkadaşlarıdır. Misak-ı Millî metnini kaleme alan ve İstanbul'a gönderen Mustafa Kemal Atatürk'tür.⁴ Bu sınırlarda bazı küçük sapmalar olsa da içinde bulunulan durum karşısında bu doğaldır ve bunu ileri sürerek yapılan eleştiriler haksızdır. Daha iyi bir sınır çizmek isteyenlerin önüne kimse engel koymamıştır.

Atatürk'ün Amasya Genelgesi, Erzurum ve Sivas kongrelerinde alınan kararlar üzerine inşa ettiği Misak-ı Millî metni son Osmanlı Mebusan Meclisi üyelerinden Hüsrev Gerede vasıtasıyla İstanbul'a gönderilmiştir. İstanbul'daki son meclis 12 Ocak 1920'de açıldı ve Misak-ı Millî metni meclisin 22 Ocak 1920'den itibaren gizli ve özel oturumlarında tartışılmaya başlandı. Aralarında görüş ayrılıkları olmasına rağmen bütün vekillerin Misak-ı Millî konusunda ortak hareket etmeleri ve oy birliğiyle bu bildirgeye imza koymaları, millî meseleler karşısında Meclisin tek vücut olarak hareket etmesi gerektiğine dair en önemli örnektir. Meclis üyeleri devletin ve milletin istiklali, sürekli bir barış için bundan fazla bir fedakârlık yapmanın mümkün olmadığına karar vermişler ve en son hâli 28 Ocak 1920'de Mecliste yapılan hararetli konuşmalarla ve sürekli kesilen alkışlarla kabul edilmiştir.⁵ Mecliste 7 Şubat 1920'de kurulan Felah-ı Vatan grubunun etkin

3 Ahmet Ağaoğlu, *Mütareke ve Sürgün Hatıraları*, 2. Bsk., İstanbul 2013, s. 96-112.

4 Atatürk'ün Nutuk'taki kendi ifadesi, Ali Fuat Cebesoy, Hüsrev Gerede ve Mazhar Müfit Kansu gibi onun yakınında bulunanların ifadesi de bu yöndedir. Nejat Kaymaz, “Misak-ı Millî Üzerine Yapılan Tartışmalar Hakkında”, VIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri, Ankara 1983, s. 1942-1956.

5 Erol Kaya, “Misâk-ı Millî'nin Sınırları”, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, sayı 8, Erzurum 1997, s.175-186.

hâle gelmesinden sonra 17 Şubat 1920’de Edirne Mebusu Şeref Bey’in Mecliste Misak-ı Millî’yi okumasından sonra resmî olarak yabancı parlamentolara ve basına duyuruldu, İstanbul’da bulunan yabancı ülkelerin diplomatik temsilciliklerine ilan edildi.⁶

Misak-ı Millî metniyle Türk milleti tam bağımsızlık yönünde önemli bir adım atmıştır. Halkının büyük çoğunluğu Türk ve Müslüman olan Batı Trakya, Kars, Ardahan ve Batum’da halk oylaması yapılmasından korkulmamıştır. Boğazların işgalci güçler tarafından denetlenmesine karşı çıkmış ve kapitülasyonlara ilk ciddi tepki verilmiştir. Siyasi, adli, mali ve diğer gelişmelerimizi engelleyici şartlara muhalefet edilmiştir.

Başta İngilizler olmak üzere İtilaf Devletleri bu durumu içlerine sindirememiş ve dâhili iş birlikçileriyle beraber Türk milletinin bağımsızlık bildirgesinin toplumun geniş kesimleri tarafından öğrenilmemesi için çeşitli önlemler almaya girişmişlerdi. Bugün Fındıklı’da Meclis-i Mebusan Caddesi üzerinde bulunan Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesinin binalarının kıyılarında demirlemiş olan İtilaf Devletlerinin zırhlıları namlularını Meclis-i Mebusan’a yöneltmiş ve bir nevi gözdağı veriyorlardı. Ancak bu gözdağı kahraman vekilleri yıldırmamış ve onlar Misak-ı Millî kararlarını korkmadan almışlardır. Misak-ı Millî’nin resmî olarak ilan edilmesinden bir ay sonra 16 Mart 1920’de yukarıda belirtilen zırhlılardaki askerler karaya inerek İstanbul’u resmen işgal etmeye başladılar. İlk iş olarak Meclis-i Mebusan’da Misak-ı Millî lehinde ateşli konuşmalar yapan Antalya mebusu Hamdullah Suphi Tanrıöver’in başında bulunduğu Türk Ocağı binasını basarak Türk’ün sesini kesmeye çalıştılar. Hoşlarına giden resmî ve özel binalara, konutlara el koymaya başladılar. İstanbul’da tarihte görülmemiş şeyler yaşanıyordu; İngilizlerin baskısıyla eski şeyhülislam ve sadrazam, vükela, mebus, muharrir ve paşalar üç dört ay Bekirağa Bölüğü ve Sultanahmet Cezaevi’nde muhakemesiz hapsediliyor, Türk milleti lehine çalışanlara yönelik müthiş bir takibat yürütülüyordu. Harici düşmanlar, yerli iş birlikçileriyle birlikte Türk yurdunda terör estiriyorlardı. Sultan Mehmet Vahideddin, Sadrazam Damat Ferit

6 Volkan Marttin, “Misak-ı Millî’nin Kabulü ve İstanbul’un İşgal Sürecinde 1920 Sultanahmet Protesto Mitinginin Önemi ve Etkisi”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, cilt XVIII, 2018, s. 257-295.

gibi devlet erkânı bu teröre sessiz kalıyor; Ali Kemal, Ref'i Cevat Ulunay, Rıza Tevfik, Refik Halit Karay gibi gazeteciler Kuvâ-yı Millîye ve Misak-ı Millî hakkında alaycı yazılar kaleme alıyorlardı. İlginç olan ise düşman ricalini tahkir etmek ve ezmeyi bir beşeri vazife olarak gören İngilizlerin, bunu sadece Türklere uygulamalarıdır. İngilizlerin Dışişleri Bakanı Lord Curzon'un 4 Ocak 1920'de yani henüz Misak-ı Millî ilan edilmeden önce kabinesine sunduğu bir muhtıradan her ne pahasına olursa olsun Türklerin Avrupa'dan ve İstanbul'dan çıkarılması gerektiğini açıkça ifade etmiştir.⁷ Birinci Dünya Savaşı'nda bizimle aynı cephede savaşan ve ateşkes antlaşması imzalayan Alman, Bulgar ve Avusturya-Macaristan ricalinden kimseye böyle bir gaddarlık yapmamışlardır.⁸ Bekirağa Bölüğü ve Sultanahmet Cezaevi'nde muhakemesiz üç dört ay yatan Osmanlı ricali daha sonra Malta Adası'na sürgüne gönderilmiş ve Kurtuluş Savaşı sırasında İngilizlerle yapılan bir antlaşmaya binaen özgürlüklerine kavuşabilmişlerdir. Özgürlüğe kavuşan bu aydınların bir kısmı Ankara'ya giderek Millî Mücadele'ye katılmış ve yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde önemli vazifeler icra etmişlerdir.

Son Osmanlı Mebusan Meclisinin kahraman üyeleri, Misak-ı Millî'yi, şehirleri İtilaf Devletlerinin askerleri tarafından kontrol edildiği bir süreçte ilan etme cesaretini göstererek, Türk milletinin esareti kabul etmediğini ve etmeyeceğini bütün dünyaya duyurmuşlardır. Bize düşen bu kahramanları Türk halkına unutturmamaktır. İstanbul'da demokrasi tarihimiz açısından üç önemli mekân bulunmaktadır: Sultan Ahmet Meydanı,⁹ Çırağan Sarayı¹⁰ ve Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fındıklı Binası.¹¹ Misak-ı Millî'nin ilan edilmesinin 100.

7 Volkan Marttin, "a.g.m.", s.266.

8 Ahmet Ağaoğlu, Mütareke ve Sürgün Hatıraları, 2. Bsk., İstanbul 2013, s. 96-112.

9 Mimar Fossati tarafından inşa edilen ve 1854'de kısmen tamamlanan yapı çeşitli nazırlıklar tarafından kullanılmış ve 1877'de ilk Meclis-i Mebusan bu binada toplanmıştır. II. Meşrutiyet döneminde yapılan bazı düzenlemelerden sonra yeniden meclise tahsis edilmişse de meclise yetersiz gelmesi üzerine diğer devlet dairelerine bırakılmıştır. Cumhuriyet döneminde İstanbul adliye binası olarak kullanılmış ve 3 Eylül 1933'de yanmıştır. Günümüzde Ayasofya Camisi'nin önündeki meydan ve park bu binanın enkazının kaldırılmasından sonra yapılan düzenlemeyle ortaya çıkmıştır.

10 Çırağan Sarayı 9 Eylül 1909'da Meclis-i Mebusana tahsis edilmiş ve sarayın içinde yapılan bazı düzenlemelerden sonra 14 Kasım 1909'da meclis çalışmalarına burada başlamıştır. Saray 19 Ocak 1910'da çıkan bir yangın neticesinde kullanılamaz hale gelmiş ve 1987'ye kadar harabe halinde kalmıştır.

11 Sultan Abdülmecid'in kızları Cemile ve Münire Sultanlar için yaptırılan bu binalar Çifte Saraylar olarak da bilinmektedir. Sultan Abdülaziz'in kızı Nazime Sultan da bir müddet burada yaşadığından resmi kayıtlarda Nazıma Sultan Yalısı olarak bilinmektedir. Çi-

yılı münasebetiyle Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi binasına 2020’de bir levha asılmıştır. Önündeki caddeye Meclis-i Mebusan adını verenlerin Misak-ı Millî’nin ilan edildiği bu binaya bir levha asmamaları ve bunun için neden 100 yıl beklenildiği bilinmemektedir. Sultan Ahmet Meydanı ve Çırağan Sarayı’na da Türkiye Büyük Millet Meclisi ya da İstanbul Valiliği tarafından birer levha asılması İstanbul’daki demokrasi mekânları açısından önem arz etmektedir.

ırağan Sarayı’nın yanması üzerine 30 Ocak 1910’da bakanlar kurulu kararıyla Meclis-i Mebusana tahsis edilmiştir. Bu bina da 1 Nisan 1948’de yanmış ve bugünkü binalar sonradan inşa edilmiştir. Kenan Olgun, “Osmanlı Meclis-i Mebusan Binası Çırağan Sarayı’nın yanması ve yankıları”, Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı 13, 2007, s. 115-124.

Kaynakça

- Ağaoğlu, Ahmet, **Mütareke ve Sürgün Hatıraları**, 2. Bsk., İstanbul: Doğu Yayınevi, 2013.
- Martın, Volkan, “**Misâk-ı Millî’nin Kabulü ve İstanbul’un İşgal Sürecinde 1920 Sultanahmet Protesto Mitinginin Önemi ve Etkisi**”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt XVIII, 2018, ss. 257-295.
- Kaya, Erol, “**Misâk-ı Millî’nin Sınırları**”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı 8, Erzurum 1997, ss.175-186.
- Kaymaz, Nejat, “**Misâk-ı Millî Üzerine Yapılan Tartışmalar Hakkında**”, **VIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri**, Ankara 1983, s. 1941-1958.
- Öztürk, Cemil, “**Mondros Mütarekesi**”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt 30, İstanbul 2005, s. 271-273.

MONDROS MÜTAREKESİ'NDEN SON OSMANLI MECLİS-İ MEBUSAN'INA: DEVLET, MİLLET VE ORDUSU

Prof. Dr. Cezmi ERASLAN¹

Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıktığı, yıkıma eşdeğer ağır şartları kabul ettiği 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi'yle aktif varlığını sonlandırmıştır. Bu tarihten son Osmanlı Meclis-i Mebusan'ının toplanarak Misak-ı Milli'yi kabul ettiği tarihe kadar olan gelişmelerin ana bileşenlerini devlet; padişah ve hükûmetler, millet ve ordusu bağlamında ele almak altı asırlık bir tecrübenin son nefesinde âdeta küllerinden nasıl yeniden doğabildiğini anlamaya katkı sunacak bilgiler içermektedir. Bu çalışmada kabulünün üzerinden geçen bir asırlık tecrübeyle Misak-ı Milli'nin hazırlık sürecinin temel unsurlarını değerlendirmeye çalışacağız.

Devlet: (Padişah ve hükûmetler) Birinci Dünya Savaşı'ndan galip çıkan İtilaf Devletlerinin kurmak istedikleri düzenin şartlarına uygun hareket ederek politika yapmayı esas kabul etmiştir. Öyle ki Wilson Prensipleri'nin Osmanlı Devleti'ni ilgilendiren 12. maddesinden hareketle self determinasyon ilkesini vesile ederek mütareke müracaatı yapılmıştır. Yenilginin müsebbibi olarak görülen İttihatçı hükûmetin muhatap alınmaması üzerine kurulan Ahmet İzzet Paşa hükûmeti dayatılan ağır şartları kabul ederken Padişah'ın "Şartları ağır olsa da kabul edelim,

1 İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Türkiye Cumhuriyeti Ana Bilim Dalı Başkanı.

bilahere İngiliz dostluğunu kazanırız.” ümidi belirleyici olmuştur. Mütarekeden sonraki adım olarak ise düzenlenecek barış konferansında diplomasi yoluyla devletin devamını sağlamak hedeflenmişti. Bu anlayış çerçevesinde mütarekenin imzalanmasını takip eden günlerde birbiri ardına yaşanan ihlallere ses çıkarmamak, işgallere direnmek ilkesi takip edilmiştir. Bu vesile ile barış anlaşması yapılana kadar ağırbaşlılığı korumak ve İtilaf işgallerine karşı koymamak vatanseverlik olarak nitelendirilmekteydi.

Bu çerçevede Yakup Şevki Paşa’ya Musul’un işgaline karşı koyma izni verilmemiş, Yakup Şevki Paşa’nın bölgenin müdafaasına dönük girişimlerine yeşil ışık yakılmamıştı. Aynı şekilde 10 Kasım günü İskenderun’un işgali durumunda silahla karşı koyma emri veren Yıldırım Ordular Grubu Komutanı Mustafa Kemal Paşa, Harbiye Nezareti emrine alınmıştır. 13 Kasım’da İtilaf Devletleri orduları tarafından gerçekleştirilen İstanbul’un fiili işgali gerek Padişah, gerekse hükûmetin teslimiyet ve aciziyetini bütün çıplaklığı ile ortaya koymuştur.² İtilaf Devletleri yetkililerinin her istediklerini yapan buna mukabil kendisi devleti ve milletin hukukunu savunmak için muhatap alınmayan Padişah’ın “örs ile çekiç arasında kaldığı” ifadesi yenilgiyi kabullenmenin ve galiplerin istedikleri her şeyi yapabileceklerine olan inancını göstermekteydi. Nitekim hanedan üyelerinin yalı ve köşklerini isteyen işgal kuvvetlerine Beylerbeyi Sarayı’nı teklif edecek kadar kendini çaresiz hissedenden Vahideddin, başkâtibinin itirazı üzerine, “*Canım siz nasıl kafa taşıyorsunuz? Biz hâl-i esaretteyiz. Dolmabahçe Sarayı’nı da isterlerse ne yapacağız*” diyecek durumdaydı.³ Bu bakış açısıyla gösterilen teslimiyet Padişah’ı ve hükûmetini Paris Barış Konferansı’nda şartları dayatılan Sevr paçavrasını kabul etme noktasına getirmiştir.

Padişah’ın bu tavrı son Osmanlı Mebusan Meclisi temsilcileriyle olan görüşmelerinde de kendini göstermiştir. Nitekim Padişah, Anadolu’nun sağlam olduğu ve eğer kendisi destek verirse düşmanın bir şey yapamayacağını savunan

2 Ali Fuad Türkgeldi, Görüp İşittiklerim, Türk Tarih Kurumu Ankara 1984; Refik Halid Karay, Minelbab İlelmihrab (Mütareke Devri Anıları), (yay. haz. Ender Karay) İnkılap Kitabevi, İstanbul 1992; Abdurrahman Bozkurt, İtilaf Devletlerinin İstanbul’da İşgal Yönetimi, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını Ankara 2009.

3 Mondros Mütarekesi’nin imzalanması sürecinde padişah ve hükûmet üyelerinin değerlendirmeleri için Ali Fuad Türkgeldi, a.g.e, s.156.

mebusları ciddiye almamış, galipleri kızdırmamaları için uyararak “isterlerse yarın Ankara’ya öbür gün Sivas’a gidebileceklerini”⁴ ifade etmiştir.

Burada bir hususun tartışılması gerekmektedir. O da Osmanlı hükûmetinin mütareke ve işgal döneminde ülke yönetimini elden çıkarmamak adına önce mülkî, sonra askerî müfettişlikler kurması olayıdır. Elbette Padişah’ın onayı ile girişilen bu teşebbüslerde Harbiye Nezaretindeki kurmay kadronun amaçları ile Padişah’ın bu teşebbüslerden beklentilerini izah etmek ihtiyacı vardır. Ellerin arasında kayıp gitmekte olan devleti bir şekilde muhafaza etmek için olabilecek her çareye başvurması son derece tabii idi. Hanedanının devamı da buna bağlı idi. Bununla birlikte VI. Mehmed Vahideddin’in yetişme yıllarının Sultan II. Abdülhamid’in saltanatı döneminde sıkı gözetim altında geçtiğini, 57 yaşında, kaybedilmiş bir dünya savaşının sonunda tahta çıktığını unutmamak gereklidir. O zamana kadar ciddi bir yönetme tecrübesi edinemediği için de devlet sorumluluğunu omuzlarına aldığı devletin ve milletin neler yapabileceği konusunda net bir kanaate sahip değildi.⁵ İtilaf Devletleri temsilcilerinin büyük silah üstünlüğünü öne çıkararak kendilerine karşı konulamayacağı konusunda Vahideddin Han’ı ikna ettikleri anlaşılmaktadır.⁶ Eniştesi Damad Ferid Paşa üzerindeki ısrarı, zor zamanda en yakınlarına güvenmek isteğinin sonucu olmalıdır. Devlet yönetme tecrübesi olmamasının, birlikte çalışacağı ekibi belirleme konusunda da ona ciddi hatalar yaptırdığını söyleyebiliriz. Harbiye Nezaretinin ve müfettişliklerin faaliyetlerini daha sonraya bırakarak, Padişah’ın Mustafa Kemal Paşa’ya Samsun’a giderken yaptığı konuşmada dile getirdiği; ‘Ülkeyi kurtarmak için ne yapmak gerektiği konusunda aciz kaldığı ve inşallah milletin ağâh olup hem kendini hem de bizi

4 Rauf Orbay, Cehennem Değirmeni-Siyasi Hatıralarım II, (yay.haz. Sümer Kılıç) Emre Yayınevi, İstanbul 1993, s. 35.

5 Damat Ferid Paşa kabinesinde Dâhiliye Nâzırlığı ve vekâleten Şûra-yı Devlet Reisliği yapan Ahmet Reşit Bey, Anadolu hareketinin bir şekilde desteklenmesi teklifine karşı Padişahın Anadolu hareketine girişenlerin “ ellerinde kuvvet olmadığı ve gürültünün blöften ibaret olduğunu vesikalı olarak haber aldım” dediğini nakletmektedir. Bkz. Ahmet Reşit Rey, İmparatorluğun Son Döneminde Gördüklerim, Yaptıklarım (1890-1922),(haz. Nur Özmel Akın) Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014, s. 348.

6 Sultan Vahideddin’in İtilaf temsilcilerinin sert ve nezaketsiz tavırlarıyla isteklerini dayatmasından Başkâtip Ali Fuad Bey’e şikâyet ettiği 27 Ocak 1920 günü “merhum birader de dâhili bir kuvve-i gâlibenin tahtında idi. Lâkin ben onun kat be kat fevkinde olarak diritnavtlarıyla mücehhez bir kuvvet karşısında bulunuyorum” sözleriyle işgal kuvvetlerine karşı konulamayacağı kanaatini ifade etmiştir. Bkz. Türkgeldi, a.g.e., s. 183.

kurtarır' beklentisinde samimi olduğunu dikkate almalıyız. Nitekim Mustafa Kemal Paşa'ya "Paşa, memleketi kurtarabilirsin." deyişi, kendisinin de onayıyla verilen ve hükümet üyeleri arasında dahi şaşkınlığa yol açan geniş yetkiler⁷ bu kanaatimizi destekler mahiyettedir. Sonrasında yaşanan gelişmelere bakıldığında gerektiğinde işgalcilere karşı direnecek, aktif mücadele edecek bir azminin olmadığı anlaşılmaktadır. Zira İngiliz işgal yetkililerinin muhalefeti ve devlet işlerine doğrudan müdahaleleri karşısında sebat gösterememiştir.⁸ Hükümetin Amasya Tamimi'nin ertesi günü, 23 Haziran'da Mustafa Kemal Paşa'yı görevden alma kararlarından iki hafta sonra kendisi de onlara katılmıştır. Burada Harbiye Nezaretinin tavrını hükümetlerin genel politikalarından ayrı değerlendirmek gerektiğini de belirtmeliyiz. Gerçekten Erkân-ı Harbiye Riyaseti mütarekeden askerî mücadelenin sonuna kadar olan süreçte gizli-açık direniş hareketlerine imkânları ölçüsünde destek vermeyi sürdürmüştür.

Padişah VI. Mehmed Vahideddin, Heyet-i Temsiliye ile ilişkiler düzelme gösterdiğinde dahi İngiliz işgal makamlarının ısrarla Ali Rıza Paşa hükümetinin Harbiye Nazırı Cemal ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Cevad Paşa'ları⁹ istifaya zorlamalarına ve Malta'ya göndermelerine karşı tavır alamamıştır.¹⁰ Söz konusu süreçte İngilizlerin İstanbul'u Yunanlara vermek tehdidi dillendirilmekte ise de Anadolu hareketine gayriresmî olsun bir destek vermemesi (hanedandan bir şehzadenin Anadolu hareketine destek için gönderilmesi ki, talep edilmiştir) veya sonrasında Büyük Millet Meclisini tanımaya yanaşmaması ise hanedan üyeleri arasında da birtakım çekişmelerin olduğunu düşündürmektedir.

Yukarıda izah edildiği üzere İtilaf Devletlerine karşı koyma olarak algılanabilecek herhangi bir harekete girişmeme dikkati, saltanatın kaldırılmasına

7 Bir Devlet Adamının Mehmed Tevfik Bey'in (Biren) II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Mütareke Devri Hatıraları II, (yay.haz.F.Rezan Hürmen), Arma Yayınları, İstanbul 1993, s. 171.

8 İtilaf Devletleri Karadeniz Ordusu kumandanı Milne'nin 6 Haziran tarihli raporu üzerine İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe'nin 8 Haziran'da Hariciye Nazırına gönderdiği talimat, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Hariciye Siyasi (HR.SYS), 2608/6 lef 1. Hariciye'den Calthorpe 10 Temmuz tarihinde gönderilen yazıda Cemal Paşa'nın İstanbul'a geldiği, Mustafa Kemal Paşa'nın ise emre uymadığından azledildiği bilgisi için bkz. BOA, HR. SYS, 2606/2, lef 11-12.

9 General Milne'nin Mareşal Wilson'a 27 Aralık 1919 tarihli raporu, The National Archive(TNA), Foreign Office(FO), 608/271.

10 Türkgeldi, a.g.e., s. 254.

kadar olan sürece yayılmış bulunmaktadır. 11 Nisan’da yayımlanan Padişah iradesi, Hükûmet beyannamesi ve Şeyhülislam fetvası ile başlayan ve iktidar kavgası¹¹ olarak tanımlanabilecek süreç boyunca Büyük Millet Meclisi ve hükûmetini tanımama tavrı 1 Kasım 1922 tarihi itibarıyla saltanatın kaldırılmasıyla son bulacaktır.

Hükûmetler: Talat Paşa kabinesinin yaptığı mütareke teklifinin İtilaf Devletlerince dikkate alınmaması, söz konusu kabinenin istifasıyla sonuçlanmıştı. Padişah’ın isteğiyle Tevfik Paşa yeni hükûmeti kurmakla görevlendirildi. Ancak Talat Paşa’nın Cavid ve Ali Fethi beylerin yeni kurulacak hükûmette görev alması talebini kabul etmeyen Tevfik Paşa hükûmeti kuramadı. Yeni hükûmeti bir hafta sonra, 14 Ekim 1918’de Ahmet İzzet Paşa kurdu.¹² Mütareke döneminin önde gelen asker şahsiyetlerinden olan Ahmet İzzet Paşa, gerek Yakup Şevki Paşa’nın Kafkas cephesinde, gerekse Ali İhsan Paşa’nın Musul konusunda yaptığı direniş talebine olumlu bakmamıştı. Aynı şekilde İskenderun’a itilaf askeri çıkarılması durumunda silahla karşı koyma emri veren Yıldırım Orduları Komutanı Mustafa Kemal Paşa’yı da 7 Kasım 1918 tarihinde Harbiye Nezareti emrine almıştı.¹³

İttihatçılardan sonra, yola enişesi Damat Ferid Paşa ile devam etmek isteyen VI. Mehmed Vahideddin ise Mondros Mütarekesi görüşmeleri için onu görevlendirmek istemişse de “Ömrü az olacak, sulhu da yapamayacaktır.” öngörüsünde bulunduğu kabinenin bütün üyelerinin muhalefeti üzerine geri adım atmak zorunda kalmıştır. Bahriye Nazırı Rauf, Hariciye Müsteşarı Reşad Hikmet ve Erkân-ı Harbiye’den Sadullah Bey’lerin temsil ettiği heyete Padişah’ın talimatı “ 1. Hilafet, Saltanat ve Hânedan-ı Osmanînin haklarının tamamen korunması, 2. Bazı eyaletlere verilecek muhtariyetin idari olması, siyasi muhtariyeti kabul etmek yerine bağımsızlığın verilmesi” şeklinde olmuştur. Başkâtibi Ali Fuad Bey, Padişah’ın “siyasi muhtariyetin kabulünün âlem-i İslâm’a ihanet olduğu fikrinde” olduğunu belirtmekteydi.¹⁴ Osmanlı heyeti 30 Ekim’de mütareke anlaşmasını

11 Konuyla ilgili Dâhiliye Nezaretinden Harbiye Nezaretine 4 Mayıs 1920 tarihli mahrem tezkire için bkz. Osmanlı Belgelerinde Milli Mücadele, s. 128-130.

12 Türkgeldi, Görüp İşittiklerim, s. 154.

13 Sadarettin Harbiye Nezaretine 7 Kasım 1918 tarihli cevap için bkz. Atatürk İle İlgili Arşiv Belgeleri (1911-1921 Tarihleri Arasına Ait 106 Belge), T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, Ankara 1982, s. 21

14 Türkgeldi, Görüp İşittiklerim, s. 155.

imzalamıştır. İstediklerini yapmayan hükûmeti geçici gören ve Ahmet İzzet Paşa kabinesindeki ittihatçı bakanların görevden alınması için baskı yaparak istifasını sağlayan Padişah, 12 Kasım 1918’de Tevfik Paşa hükûmetini kurdurmuştur. 13 Kasım’daki İtilaf işgali ve akabinde kurulan İtilaf idaresinin yarattığı güçlükler bundan sonra halkın yaşayışını daha da zorlaştırmıştır. Tevfik Paşa ile anlaşarak, ittihatçı olduğu iddiasıyla İngilizlerin istemediği Meclis-i Mebusan’ı “ esbâb-ı zarûriye-i siyasîyeden nâşi” 21 Aralık 1918 günü feshetmiştir.¹⁵ 12 Ocak 1919 tarihinde istifa eden Tevfik Paşa ertesi gün yeniden hükûmeti kurmakla görevlendirilmiştir. Birtakım değişikliklerle devam eden Tevfik Paşa hükûmeti yerini 3 Mart’ta Damat Ferid Paşa hükûmetine bırakmıştır. Bu hükûmetin hazırladığı bir düzenlemeyle kurulan Divan-ı Harbi Örfî’ler vasıtasıyla ülkede bir ittihatçı avı başlatılmıştır. Damat Ferid Paşa, Veliâht Abdülmecid Efendi ile de iyi ilişkiler kurmadığı gibi tehcir olayı dolayısıyla yapılan yargılamalar ve verilen idam kararlarının infazını da yerine getirmekten çekinmemiştir.

Bu hükûmet dönemindeki en kritik gelişme Aydın valisi tarafından haber verilen İzmir’in işgalidir. Diğer yandan İtalyanlar da Menteşe sancağını işgal etmişlerdir. İşgalin gerek Padişah ve gerekse hükûmete sadece bir gün öncesinden bildirilmiş olması başlı başına bir İtilaf dayatmasıydı. Amiral Calthorpe işgalin Yunan askeri tarafından yapılacağı bildirildiğinde “hiç olmazsa Yunanlar tarafından vuku bulmayıp düvel-i muazzama canibinden icrası için devletçe teşebbüsâtta bulunulması” görüşülmüşse de durumun netleşmesi için ertesi günün beklenmesi gerekmiştir. İşgal üzerine son derece müteessir olan Padişah ve Sadrazam gelişmeleri yakından takip etmişlerdir.

Aynı gün istifa eden kabinenin yenisi için yine Damat Ferid Paşa görevlendirilmiştir. Görevlendirme iradesinde Padişah’ın şahsının her türlü fedakârlığa hazır olduğunun altı çizilerek “bilumum efrâd-ı milletin emel-i yegânesi hukuk-ı devlet ve milletin tamami-i mahfûziyetinden ibâret olduğundan bu emel-i kudî-i millînin tatmini için son derece fedâkârane ve azimperverâne sarf-ı mesai etmenizi suret-i katiyede ihtar ederim.” denilmişti.¹⁶ Birkaç bakanın değiştirilmesiyle oluşturulan yeni kabine Sivas Kongresi sonrasına kadar

15 Söz konusu irade ve yabancı etkisi için bkz. Türkgeldi, Görüp İşittiklerim, s. 169.

16 Hatt-ı Hümâyün metni için bkz. Türkgeldi, Görüp İşittiklerim, s. 213.

vazife görmüştür. Bu süre zarfında Harbiye Nezareti vasıtasıyla oluşturulan ordu müfettişlikleri vasıtasıyla Mustafa Kemal Paşa ve Cemal Paşa'ların görevlendirilmeleri üçlü kararnamelerle gerçekleştirilmiştir.¹⁷ Mustafa Kemal Paşa 3 Haziran'da Havza'dan Harbiye Nezaretine gönderdiği yazıda "İzmir havalisinde görülmekte olan fi'liyâtın zuhurât-ı mümasilesine karşı ne halkın heyecan ve te'sirat-ı vicdaniyesi ve ne de buna müstenid tezahürât-ı milliyeyi men ve tevkif için nefsimde ve hiç kimsede kudret ve takat göremeyeceğim gibi bu yüzden tahaddüs eyleyecek vekayi' ve hadisât karşısında mes'ûliyet kabul edebilecek ne kumandan ve ne de mülkiye memuru ve ne de hükûmet tasavvur ederim."¹⁸ diyerek milletin heyecanı ve mücadele azmini tebci etmişti. Paşa, Müdafaa-i Hukuk cemiyetlerinin seslerini hem bütün millete hem de dünyaya duyurmalarını istemişti.

Buna karşın Posta ve Telgraf Umum Müdürlüğünün Müdafaa-i Hukûk-ı Millîye Heyetlerince verilecek telgrafların çekilmemesine dair verdiği emri eleştirerek hükûmetin emrini uygulayacak memurların Divan-ı Harbe verilmesini Kolordu Kumandanlıklarına emretmiştir.¹⁹ Mustafa Kemal Paşa 22 Haziran 1919 tarihinde yayımladığı Amasya Tamimi ile İstanbul'daki hükûmetin görevini yapamadığı, bunun milleti ölmüş gösterdiği, milletin istiklalini yine milletin azim ve kararlılığının kurtaracağı tespitlerinden hareketle Sivas'ta bir kongre davetinde bulunmuştur. Hemen akabinde yetkili İngiliz işgal makamlarının talebi üzerine Mustafa Kemal Paşa hükûmet kararıyla görevden alınmış ve 23 Haziran itibarıyla Dâhiliye ve Harbiye nezaretlerine gereğinin yapılması emri verilmiştir.²⁰ Mustafa Kemal Paşa bu tasarrufu tanımamıştır. Ancak 8/9 Temmuz gecesi bizzat başkıtabetle yaptığı yazışmalardan sonra bu defa Padişah tarafından görevden alınmış, kendisi aynı zamanda askerlikten de istifa etmiştir.²¹

Dâhiliye Nezareti bundan sonra da zararlı gördüğü yazışmaların yapılmasına imkân veren memurlarını Divan-ı Harb'e vermekle tehdit etmiş, ülke genelinde

17 Atatürk İle İlgili Arşiv Belgeleri, s. 22.

18 Havzadan Harbiye Nezaretine 3 Haziran 1919 tarihli şifre, BOA, HR; SYS 2606/2, İef 3.

19 Paşanın 20 Haziran 1919 tarihli emrini aktaran Diyarbakır Valisinin Dâhiliye Nezaretine 22 Haziran tarihli şifresi için bkz. Atatürk İle İlgili Arşiv Belgeleri..., s. 38-39.

20 Atatürk İle İlgili Arşiv Belgeleri..., s. 40-41.

21 Başkâtıp Ali Fuad Bey'in 8 Temmuz tarihli yazısı için bkz. Atatürk İle İlgili Arşiv Belgeleri..., s. 158-159.

millî kuvvetlere ve teşkilata yardımcı olmak adına girişilecek faaliyetlerin engellenmesini valiliklere emretmeye devam etmiştir.²²

Erzurum ve Sivas kongrelerinde oluşturulan Heyet-i Temsiliye, ülkenin ve milletin bölünmez bütünlüğünü sağlamak üzere millî iradenin hâkim, millî kuvvetlerin etkin kılınacağı ilkesinden hareketle Padişah'a ulaşmak istemiş, ancak hükûmetin engellemesine takılmıştır. Sivas Kongre Heyeti “milletçe meşru bir hükûmet işbaşına geçene kadar” merkezi hükûmet ile idari münasebetlerini ve İstanbul ile her türlü telgraf ve posta haberleşmesini tamamen kesmeye karar vermiştir.²³

1 Ekim 1920 tarihinde kurulan Ali Rıza Paşa hükûmeti, Heyet-i Temsiliye'yi muhatap almış, Bahriye Nazırı Salih Paşa'yı Amasya'ya göndererek 20-22 Ekim 1919 tarihlerinde gerçekleştirilen görüşmelerle gelecekteki uygulamalar hakkında, bilhassa Meclis-i Mebusan'ın açılması konusunda belli ölçüde bir fikir birliğine varmıştı.²⁴ Seçimlerin yapıp Meclisin açılması sürecinde bu hükûmet de Heyet-i Temsiliye ile birtakım yetki sorunları yaşamıştır. Ancak Meclis-i Mebusan'ın açılması ve Millî Mücadele'nin yol haritası olan Misak-ı Millî'nin Meclis kararı şeklinde dünyaya ilan edilmesi başarılabiliştir.

Millet: Osmanlı Devleti'nin son yüzyılında alınan askerî yenilgiler, girişilen idari, siyasi ve kültürel düzenlemelerden sonra yaşanan ekonomik iflâsın yükünü en fazla toplum çekmiştir. Yirminci yüzyılın başından itibaren yaşanan savaş yıllarının getirdiği insani, maddi ve manevi yorgunluğun üzerine devletin âdeta iflâs bayrağı çekercesine Mondros Mütarekesi'ni imzalaması ve onu takip eden işgaller milletin tahammül sınırlarını zorlama noktasına gelmiştir. İtilaf Devletlerinin Osmanlı ülkesini parçalama planlarına göre ilk aşamada işgal edilmesi ve kendilerine bağlı uydu yapılanmalar oluşturulması düşünülen bölgelerin insanları başta olmak üzere Mütareke'nin imzasını takiben ortaya çıkan teşkilatlar, millî hakları müdafaa ve direnme arzusu, sürecin en göz alıcı değerleriydi.

22 Dâhiliye Nezâretinden Ankara Vilayetine 25 Ağustos 1919 tarihli şifre için, DH. KMS 53-3/12, Osmanlı Belgelerinde Millî Mücadele ve Mustafa Kemal Atatürk, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2007, s. 98.

23 Karahisar-ı Sâhip Mutasarrıflığına 13 Eylül 1919 tarihli tebliğat, BOA, Dahiliye Nezâreti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti (DH. KMS), 53-3/24; Osmanlı Belgelerinde Millî Mücadele ve Mustafa Kemal Atatürk, s. 104.

24 Atatürk İle İlgili Arşiv Belgeleri..., s. 67-69.

Sivil ve askerî mahiyetli girişimlerin sahipleri de ilk anda uluslararası camianın meşru değerleri olan Wilson Prensipleri'ne uygun faaliyetler ortaya koymuşlardır. Buldukları yerde nüfus çoğunluğuna sahip olduklarını ispat eden ve geleceklere karar verme konusunda Osmanlı Devleti çatisının altını tercih ettiklerini ortaya koyan bu oluşumların düzenledikleri kongreler milletin bağımsız yaşama azmini göstermiştir. Bu azim Türk milletinin uluslararası şartlara uygun siyasi yapılanmalar olarak hayatını devam ettirebilecek kabiliyette olduğunun da göstergesiydi.

Doğu Anadolu'nun Trabzon üzerinden Karadeniz'e, Adana üzerinden Akdeniz'e açılma hülyasıyla kurulması düşünülen Ermeni devletine yurt olmak üzere verilmek istenmesi Doğu Anadolu'daki direniş faaliyetlerinin itici gücü olmuştur. Batı'da ise Trakya'nın Yunanistan'a verilmesi kararı Mütareke'nin ertesi günü sivil direnişin fitilini ateşlemiş bulunmaktaydı. Ancak burada İkinci Meşrutiyet döneminin ve sonuçtaki başarısızlığın siyasi ve askerî sorumluları olarak görülen İttihat ve Terakki liderlerinin rollerine işaret etmekte fayda vardır. Bulgaristan'ın mütareke istemesi üzerine Almanya'ya giderek siyasi durum hakkında görüşmeler yapan Talat Paşa, buradan dönerken Trakya'dan başlamak üzere yeniden bir savaş sürecini öngören mensuplarına hazırlık yapmaları talimatını vermişti. Talat Paşa'nın Edirne istasyonunda Vali Zekeriya Zihni Bey'e verdiği "halk teşkilatı kurma" talimatı savaşın kaybedildiğini, ancak mücadelenin asla bitmeyeceğini gösteren bir anlayışın delili olarak değer kazanmıştı.²⁵ Teşkilât-ı Mahsûsa yöneticileri de işgal altındaki Batı Trakyalılara cemiyetler kurarak memleketlerini savunma tavsiyesinde bulunuyorlardı. Dönemin askerî ve mülkî yetkilileriyle görüşme imkânı bulan Tevfik Bıyıklıoğlu, 2 Kasım 1918 günü İstanbul'da Trakya Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin kurulma kararının verildiğini, M. Şeref Aykut'un önerisiyle de isminin Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetine dönüştürüldüğünü belirtmektedir.²⁶ Bu cemiyetin ilk faaliyetleri nüfus istatistikleri vasıtasıyla çoğunluğun kararını dünyaya duyurmak olmuştur. Yine bu cemiyetin yöneticilerinin İstanbul'da hükûmet yetkilileriyle yaptıkları

25 Tevfik Bıyıklıoğlu, Trakya'da Milli Mücadele I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987, s. 123'ten naklen Cezmi Eraslan, Milli Mücadele'nin Başlangıç Tarihi Hakkında Bazı Mülâhazalar, 1918-1919 Mütarekeden Milli Mücadeleye (Hayal Kırıklığı, Uyanış, Örgütlenme Ve Direniş) İstanbul Türk Ocağı Yayınları, İstanbul 2020, s. 15.

26 Bıyıklıoğlu, a.g.e., I, s. 124.

istişarelerde aldıkları tavsiyeler merkezi yönetimin mütareke döneminde aktif bir politika izleme kararlılığının olmadığını göstermiştir.

Ülkenin doğusunda, 1878 senesinden 1917'ye kadar Rus işgali altında bulunan Kars ve çevresinin Ermeni tehdidine maruz kalması üzerine başta Nahcivan, Revan'ın güneyinden Şerür, Eçmiyazin ve Sürmeli'den gelen temsilciler tarafından 3 Kasım 1918'de Aras Türk hükûmeti kurulmuştu. 5 Kasım 1918 tarihinde Kars İslam Şûrası'nın toplanmasını da gerek asker, gerek ittihatçı gerekse sivil bölge halkının bağımsızlığını korumak adına ne kadar uyanık ve mücadeleye hazır olduklarının delili olarak görmek gerekir. 30 Kasım 1918'de Kars İslam Şûrası'nın davetiyle toplanan 60 kişilik temsilciler heyeti "halkının çoğu Türk ve Müslüman olan yerlerden Osmanlı ordusu çekilince idare ve yurt korunması işlerine bakmak üzere merkezi Kars olmak üzere Millî Şûra hükûmeti kurulmasını" ittifakla kararlaştırmıştır.²⁷ Kurulan hükûmet "Millî Meclis, halklara kendi kaderlerini serbestçe tayin etme hakkı tanıyan Wilson Prensipleri'ne dayanarak Kafkasya'nın güneybatısında kalan toprakları buralarda yaşayan halkların meşru mülkü saydığını" duyurmuştur.

Aynı anlayışla örgütlenen halkın Erzurum ve Trabzon Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye cemiyetlerinin iş birliğiyle düzenledikleri Erzurum Kongresi de Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'lerin katılımıyla istiklal mücadelesinin kaderine etki eden bir mahiyet kazanmıştır. Burada kurulan Heyet-i Temsiliye, son Osmanlı Mebusan Meclisinin açılmasında baş aktör olarak milletin hukukunun yine milletin temsilcileri vasıtasıyla korunacağını tüm yurda duyurmuştur. Milletin işlerini gören büyük evlatlarının milletin hissiyatına tercüman olarak bilgi ve birikimleriyle yaptıkları yönlendirmelerin sonucu toplanan Büyük Millet Meclisi milletin ve mücadelenin mukadderatına el koymuştur. Erzurum Kongresi'nin mütareke döneminde toplanan 13. kongre olduğunu dikkate aldığımızda Anadolu insanının, mevcut ulusal ve uluslararası şartları bağımsız yaşama azmiyle en üst seviyede kullanma kararlılığı ve kabiliyetinde olduğunu da ifade edebiliriz. Bu dönemin 'yerel kongre iktidarları' olarak adlandırılması son derece doğrudur.²⁸ Bu kongre

27 Ahmet Ender Gökdemir, Cenûb-ı Garbi Kafkas Hükûmeti, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1998, s. 69.

28 Bülent Tanör, Türkiye'de Yerel Kongre İktidarları 1918-1922, YKY yayınları, İstanbul 1994.

girişimlerinin hemen hepsinin ortak vasfı uluslararası meşruiyet esaslarına göre hareket etmenin yanında İstanbul'daki Halife/Padişah'a ve hükûmetine sadakat vurgusu yapmalarıydı. Bizzat Mustafa Kemal Paşa da Samsun'dan gönderdiği 22 Mayıs 1919 tarihli telgrafında “*milletin bugün yekvücûd olup hâkimiyet-i milliye esâsını, Türk duygusunu hedef ittihaz ederek hükûmet-i hâzıraya bütün rûh ve vücûduyla mütî ve münkâd bulunduğunu*” tespit ve ifade etmekteydi.²⁹

Bu dönemin temel aktörlerinin durumunu belirleyen en önemli kırılma noktası 15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir'in işgalidir. Burada halkın ve halka yön veren ulemanın tavrına işaret etmek isteriz. Zira 30 Ekim 1918'den itibaren yaşanan işgallerin ülke çapındaki uygulaması İngiliz, Fransız ve İtalyan kuvvetleri tarafından gerçekleştirilmekteydi. İngiliz ve Fransızlar sömürge askerleriyle işgali sürdürmüş ve ülke içindeki azınlıkları kullanana kadar tepki görmemişlerdi. Buna karşın İzmir'in Yunan kuvvetleri tarafından işgali ve bu süreçteki insanlık dışı muameleleri Türk milletinin izzetinefsini rencide etmiştir. Devletin bu durum karşısında aldığı pasif tavır milletin fiili temsilcileri pozisyonundaki müftülerin bir tespit yapmasıyla sonuçlanmıştı. İstanbul'daki Padişah/Halife esir olduğundan görevini yapamamaktaydı. Bu durumda Müslümanları dinlerini, ülkelerini, can, mal ve ırzlarını müdafaa için cihada çağırarak vazifesini müftüler üstlenmişlerdir. Aynı tavır Maraş'ta, Urfa'da, Antep'te milletin mukaddesatına el uzatıldığı zaman da görülmüştür. Batı Anadolu'daki işgalin hızla ve insanlık dışı saldırılarla genişlemesi millî kuvvetlerin direniş kararının ne kadar haklı olduğunu ‘Müdafaa-i Hukuk ve Redd-i İlhak’ kavramlarının içinin doğru şekilde doldurulduğunu göstermiştir. Milletın temel haklarının muhafazası için uluslararası camianın ve galiplerin hukuk ve adalet anlayışına sığınmak yerine, yaşama hakkına haiz olduğunu silahlı mücadele ile göstermek gerektiğini gelişmeler ortaya koymuş bulunmaktadır. Dolayısıyla milletin, karşı karşıya kaldığı durumu değerlendirmede hanedan ve hükûmetten önde olduğunu söyleyebiliriz.

İzmir'in işgali üzerine İstanbul'daki Darülfünûn ve Türk Ocağı önderliğinde sivil kuruluşların ve aydınların Fatih'te, Sultanahmet'te, Üsküdar'da ve Kadıköy'de gerçekleştirdikleri büyük mitingler ile uluslararası kamuoyunu adil olmaları

29 Atatürk İle İlgili Arşiv Belgeleri..., s. 28-29.

konusunda uyardıklarını ve vatandaşları millî değerler etrafında kenetlenmeye çağırıldıklarını hatırlamalıyız.³⁰

Devlet merkezindeki aktörleri incelerken askerî kesime ayrı bir başlık açmak gereklidir.

Harbiye Nezareti: Aralık 1918’de başlattığı Mülkiye Müfettişleri girişiminden beklediği sonucu alamayan hükûmet, Harbiye Nezaretinin teklifiyle mülkî yetkileri de ekleyerek üç ordu müfettişliği kurmuştur. 30 Nisan 1919 tarihinde teşkilatı onaylanan ordu müfettişliklerinin hepsi bölgeleri dâhilindeki iç güvenliğin iade ve istikrarı, asayişsizlik sebeplerinin araştırılarak tespiti ile bölgelerinde silah ve cephanenin bir an evvel toplatılarak depolarda muhafaza edilmesiyle görevliydi. Müfettişler vazifelerini gerçekleştirmek için mülkî amirlere emir verebilecekleri gibi civar kolordu ve müfettişlikler ile koordineli olarak çalışacaklar ve Harbiye Nezaretini de haberdar edeceklerdi.³¹ Gerek Padişah’ın ve gerekse diğer bakanlıkların teslimiyetçi tavır ve söylemleri karşısında Harbiye Nezaretinin bu girişimini merkezî hükûmetten ayrı bir hareket olarak görmek gerekecektir. Nitekim Harbiye Nezareti, mütareke imzalanmış olmakla birlikte ordunun seferberlik zamanında olduğu gibi çalışmasını istemekteydi. Gerçekten de bütün Millî Mücadele süreci boyunca merkezî hükûmetin olumsuz söylemine karşın Kuvâ-yı Millîye’nin Harbiye Nezareti tarafından desteklendiği görülmektedir.

Hükûmet birimleri arasındaki bu ayrılık illerde görev yapan valilerin de dikkatini çekmiştir. İşgali yaşayan ve silaha sarılan illerin insanları millî kuvvetleri oluşturup güçlendirerek fiilen mücadele ederken Dâhiliye Nezareti bu faaliyetlerin engellenmesi yolunda mütemadiyen emirler gönderiyordu. Oluşturulan müfettişlikler ise tam tersine mücadele edilmesini sonuna kadar destekliyorlardı.

30 Türk Ocakları Umumi Kâtibi Dr. Fethi Erden’in Ocak Hatıraları, (Yayına Hazırlayan Celil Bozkurt), Ankara, Altınordu Yayınları, 2019, s.25-26.

31 Mülki Müfettişlere verilen görevler için bkz. Zekeriya Türkmen, Yeni Devletin Şafağında Mustafa Kemal, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2002, s. 45- 47. Bütün Trakya ve Marmara bölgesini kapsayan görev alanı ile I. Ordu Müfettişliğine Mustafa Fevzi (Çakmak) Paşa atanmıştır. Müfettişliğin emrinde 1. 14. ve 25. Kolordular bulunmaktaydı. Batı Anadolu bölgesinin Ankara dâhil bağlandığı II. Ordu Müfettişliğine Mersinli Cemal Paşa atanmıştı. Paşa’nın emrinde 12. 17. ve 20. Kolordular bulunmaktaydı. Türkmen, a.g.e., s. 51-53.

Bu durumda ikilemede kalan bürokratlardan Denizli Mutasarrıfı Faik Bey, Dâhiliye Nezaretine gönderdiği acele telgrafta bakanlığın ‘devamlı olarak cezalandırın’ emri gönderdiğini, ancak bunun için gereken asker talebini karşılayacak durumda olmadığını nazikçe dile getirmiştir: “Yunanilere karşı ahali tarafından gösterilen mukavemet-i fiiliyeye ve bunun istinad ettiği teşkilât ve harekât-ı milliyeye hükûmetin taraftar olmadığı ve teşebbüsât ve harekât-ı mezkûreyi terviç etmediği makam-ı samilerinden mükerreren tebliğ edildiği halde bunun men’ ve tahdidi için kuvvet talebine dair vaki’ olan istirhamâtım terviç edilmedi. Hâlâ ne asker ne de bir jandarma gönderilmedi.”³² Buna karşılık İkinci Ordu Müfettişliğinin Ahz-ı Asker Kalemi Riyaseti’ne yazdığı şifrede “Harekât-ı milliyе’nin men’i değil her surette takviye ve tanzimi umûm memurin-i mülkiye ve askeriyenin ve eşraf-ı memleketin vazife-i vataniyesi olarak” görülüyordu.

Merkezî hükûmet birimlerinin bu garip hâline mukabil halkın durumu çok daha netti. “Halk gözleriyle gördüğü ve acısını binnefs tattığı Yunan mezâlimine karşı silaha sarılmağa meyyâl ve bunda haklı olmakla...”. Mutasarrıfın bu tespiti bize merkezî hükûmetin ilk görevi olan vatandaşlarının temel haklarını koruma vazifesini yapmadığını, buna mukabil kendisini korumak için çalışanlara da mani olmaya yönelik emirler verdiğini göstermektedir. Bu manzara işgal altına düşen yerlerde merkezi otoriteyi hiç mesabesine indirmektedir. Mutasarrıf, “Ahalinin can ve mallarını Yunan taarruzundan muhafaza en tabii ve en meşrû haklarıdır.” diyordu. Bu durumda “Bu vazife ve hakkın istimâlinden onları men’ etmeğe hükûmetin salahiyeti olmaması ve binaenaleyh yardıma muktedir değil ise müşkilât ikâ’ından mucânebet eylemesi icâb eder.” saptamasını yapmaktaydı.

Diğer taraftan milli hareketin milletin uyanıklığına en açık delil olması dolayısıyla hükûmetin ülkenin iyiliğine dönük çalışmalarını kolaylaştıracak ve takviye edecek bir mahiyeti vardır. Bunun için de desteklenmesi ve onaylanması gerekmektedir. Bürokrat ihtiyatıyla hükûmetin böyle yapmaya mecbur olmasının sebepleri olabileceğini de değerlendiren Faik Bey, hükûmetin politikalarının

32 Denizli mutasarrıfı Faik Bey ile nezaretin yazışmaları için bkz. DH.KMS,53-2/63.Osmanlı Belgelerinde Milli Mücadele, s. 92-97.

taşradaki bürokratlar tarafından bilinmediği için de desteklenemediğini tespit ederek³³ hükûmetin açık bir siyaset takip etmesinin elzem olduğunu vurguluyordu.

Mustafa Kemal Paşa Faktörü

Sonuçları itibarıyla ordu müfettişliklerinin en etkili olan Mustafa Kemal Paşa'nın 9. Ordu Kıt'aâtı Müfettişliği (Haziran 1919'dan itibaren III. Ordu Müfettişliği) örneğini biraz açarsak konu daha iyi anlaşılacaktır. Paşa'nın tayini de diğer atamalarda olduğu gibi 30 Nisan 1919 tarihinde yapılmış, 6 Mayıs'ta kendisine tebliğ edilmişti.³⁴ Mustafa Kemal Paşa'ya 7 Mayıs'ta verilen talimatın metni aşağıdaki gibiydi:

“Dokuzuncu Ordu Birlikleri Müfettişliğine ait görevler yalnız askerî olmayıp müfettişliğin kapsadığı bölge dâhilinde aynı zamanda mülkîdir.

1- Bu müşterek görevler şunlardır:

A. Bölgede iç güvenliğin sağlanarak yerleştirilmesi ve bu asayişsizliğin ortaya çıkış sebeplerinin tespiti,

B. Bölgede ötede beride dağınık bir hâlde varlığından söz edilen silah ve cephanenin bir an evvel toplattırılarak, uygun yerlerde toplanması ve muhafaza altına alınması,

C. Çeşitli yerlerde birtakım şûraların mevcut olduğu, bunların asker toplamakta oldukları ve ordunun resmî olmayan bir şekilde bunları koruduğu ileri sürülüyor. Böyle şûralar mevcut olup, asker topluyor, silah dağıtıyor ve ordu ile münasebette bulunuyorlarsa, kesinlikle men edilerek, bu çeşit şûraların kaldırılması.

2- Bunun için:

A. İki tümenli olan Üçüncü ve dört tümenli olan On Beşinci Kolordular, Müfettişlik emrine verilmiştir. Bu kolordular, harekât ve güvenlik hususlarını

33 DH.KMS,53-2/63.Osmanlı Belgelerinde Milli Mücadele, s.97.

34 Atatürk İle İlgili Arşiv Belgeleri..., s. 21-22. 9.Ordu Kıt'aâtı Müfettişliği teşkilatı Haziran ayında numarası değiştirilerek yeniden düzenlenmiş ve III. Ordu Müfettişliği adını almıştır.

doğrudan doğruya Müfettişlikle, günlük işleri, yani özlük işleri, asker ve mühimmat gibi hususlarda ise geçmişte olduğu gibi Harbiye Nezareti ile haberleşeceklerdir.

Tümen veyahut bölge kumandanlığına yahut özel bir göreve atanacak subayların atanma ve yer değiştirmeleri, Müfettişliğin onayı veya isteği ile olacaktır. Bununla beraber Müfettişliğin lüzum ve yarar görenek diğer hususlarda da verdiği talimatı Kolordu Kumandanlıkları olduğu gibi uygulayacaklardır. Özellikle sağlık konuları çok önemlidir. Bu yoldaki inceleme ve uygulamaların halka da yaygınlaştırılması gerekir.

B. Müfettişlik bölgesi Trabzon, Erzurum, Sivas ve Van vilayetleriyle Erzincan ve Canik bağımsız livâlarını içine aldığından Müfettişliğin yukarıda sayılan görevleri yerine getirebilmesi için vereceği bütün talimatı bu vilayetlerle mutasarrıflıklar doğrudan doğruya yerine getireceklerdir.

3. Müfettişlik sınırına komşu vilayetler ve bağımsız livâlar, (Diyarbakır, Bitlis, Elazığ, Ankara, Kastamonu) vilayetleriyle Kolordu Kumandanlıkları da Müfettişliğin görevini yerine getirmesi sırasında doğrudan yapılacak başvuruları dikkate alacaklardır.

4. Müfettişliğin askerî konularda başvuracağı makam Harbiye Nezareti olmakla beraber, diğer konular için ilgili makamlarla haberleşecek ve bu haberleşmelerden Harbiye Nezaretine de bilgi verecektir.

7 Mayıs 1919, Harbiye Nâzırı Şâkir.”

Talimâtname Harbiye Nezâreti vasıtasıyla 17 Mayıs 1919 tarihinde Bakanlar Kuruluna gelmiş ve kabul edilerek 18 Mayıs itibarıyla ilgili nezaretlere bilgi verilmiştir.³⁵

Yukarıda çeşitli vesileler ile bu görevin yapılma aşamalarından ve Paşa'nın istifa etmesinden bahsetmiştik. Burada süreç boyunca savunulan fikirlerin ve gerçekleştirilen icraatın son Osmanlı Mebusan Meclisinin toplanmasına etkisini değerlendirerek çalışmayı sonlandıracağız. Mustafa Kemal Paşa daha Samsun'da iken milletin hükûmete bağlılığı yanında hakimiyet-i milliye düşüncesi etrafında toplandığını belirtirken Anadolu insanının haklarını koruma konusunda yeterince

35 Atatürk İle İlgili Arşiv Belgeleri, s. 25.

uyanık olduğu tespitini yapmıştı. Havza Genelgesi'yle işgallere karşı çok daha canlı protestolar, mitingler yapılmasını askerî birlik komutanlarının da bunları desteklemesini istemişti. 22 Haziran tarihli Amasya Tamimi'nde İstanbul'daki hükûmetin görevini yapamadığını ve milletin bağımsızlığını yine onun azim ve kararlılığının kurtaracağını ilan ederek bu mücadelenin esaslarının belirleneceği bir kongre için çağrı yapıyordu.

Mütarekeden itibaren ülkenin her tarafında yapılan kongrelerin mahallî vasfı Mustafa Kemal Paşa'nın kapsamlı görüşü ve liderliği ile tek bir merkezden ülkenin bütününe kurtarılması hedefine evrilmiştir. İngiliz Yüksek Komiserinin ısrarıyla görevden alınmasından sonra sade bir vatandaş olarak katıldığı iki kongrede millete dayanarak hareketinin meşruiyetini sağladı. Temsil Heyetleriyle mücadelenin hedefini millî meclisin bir an evvel açılması ve milletin kaderine el koyması gerektiği noktasına yükseltti. Sivas'ta komutanlarla yaptığı istişareler ile askerî bir mücadelenin başarı şansının yüksek olduğunu uluslararası şartlar çerçevesinde izah ederek mücadelenin yol haritasını oluşturmaya başladı. Amasya mülakatıyla İstanbul hükûmeti ile asgari müşterekte uzlaşan Temsil Heyeti/ Mustafa Kemal Paşa, yapılan seçimde Erzurum milletvekili olarak son Osmanlı Mebusan Meclisine seçildi.³⁶ 27 Aralık 1919'da Sivas'tan Ankara'ya geldiğinde Anadolu insanının önemli bir kısmını mücadele fikrine kazanmıştı.³⁷

Ayağının tozu ile Ankara yolunda, Kırşehir'de ve Ankara ileri gelenleriyle paylaştığı fikirleri geleneksel toplum yapısı ve anlayışında son derece önemli bir dönüşümün de habercisiydi. Kırşehir'de "Milletimiz teşkilat fikrini henüz zihnine sokmamıştır. Ekseriya bunu hükûmete terk eder. Bu milletimizin öteden beri itiyat ettiği bir ahlaktır. Büyüklere hürmet iyi bir ahlaktır. Fakat, zaman, hadisat ve tecârib gösterdi ki bizahitli milletin mütehassis ve mütefekkir olması lazım. Her ne şekil ve vasıfta olursa olsun âhara terk etmemek lazımdır, ederse bugünkü netice hâsıl olur."³⁸ değerlendirmesini yapmıştır.

36 Erzurum halkının isteğiyle aday göstererek en yüksek oyu verdiğini belirten 18 Aralık 1919 tarihli Dahiliye Nezareti Müsteşarının yazısı için bkz. Atatürk ile İlgili Arşiv Belgeleri..., s. 70-71.

37 Ankara Vali Vekili ve Defterdar Yahya Galip Bey'in 28 Aralık 1919 tarihli şifre telgrafı için bkz. Atatürk ile İlgili Arşiv Belgeleri..., s. 77.

38 Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (ASD), I-III, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 1997, cilt II, s. 2. Mustafa Kemal Paşa'nın tespiti son derece yerinde ve gerçekçidir.

Mütarekeden sonra yaşananların kıymetli Türk milletini ikaz edip harekete geçirdiğini kaydeden Mustafa Kemal Paşa, milletin düşünce dünyasından yeni bir dönemin başında olduğunu ifade etmeye Ankara’da da devam etmiştir. Şehrin ileri gelenleriyle yaptığı söyleşide Mütarekeden itibaren yaşanan gelişmeler hakkında bilgi verdikten sonra “ Efendiler! Bir millet mevcudiyeti ve hukuku için bütün kuvvetiyle, bütün kuvayı fikrîye ve maddiesiyle alâkadar olmazsa bir millet kendi kuvvetine istinaden mevcudiyet ve istiklalini temin etmezse şunun, bunun bazıçesi olmaktan kurtulamaz. Hayatı milliyemiz, tarihimiz ve son devirde tarzı idaremiz buna pek güzel delildir.”³⁹ çıkarımında bulunmuştur. Görülen bu gerçekten hareketle millî teşkilatta Kuvâ-yı Millîye’nin âmîl ve iradei millîyenin hâkim olması esası kabul edildiğini belirten Mustafa Kemal Paşa, bugün dünya milletlerinin yalnız hakimiyet-i millîye esasını tanıdıklarının altını çizmiştir. Millî teşkilatın oluşturulması için işe fertten başladığını belirten Paşa, bunun gerekçesini sonraki dönemlere de hâkim olması gereken bir bakış açısıyla izah etmekteydi: “İşe köyden ve mahalleden ve mahalle halkından, yani fertten başlıyoruz. Fertler mütefekkir olmadıkça, kitleler istenilen istikamete, herkes tarafından iyi veya fena istikametlere sevk olunabilirler. Kendini tahlis edebilmek için her ferdin mukadderatıyla bizzat alakadar olması lazımdır.”⁴⁰ Özetle, her şeyi devletten veya hayatın farklı alanlarında başkalarının iradesinden beklemek yerine fertler hak ve sorumluluklarının gerektirdiği bilinçle millet ve memleket meseleleriyle alakadar olmalıdır. Kısacası ergin/yetişkin bireyler olmalıdır.

Kongreler sürecini takiben Ankara ve Eskişehir’de mebus seçilenler ile yaptığı görüşmelerde esasları belirlenen Misak-ı Millî, 12 Ocak 1920 tarihinde açılan Mecliste 28 Ocak tarihli oturumunda resmîleşmiştir. Sürecin ve elde edilen neticenin mimarı sıfatıyla, sıhhi mazeret ifade ederek Meclisin açılışına

Nitekim mütarekeden sonra Erzurum’da Müdafai Hukuk Cemiyetini kurarak kurtuluş çareleri arayan Süleyman Necati (Güneri) Bey’de etrafındakilerin “bizim valimiz var, kumandanımız var, vükelamız var, Padişahımız var. Memleketimizin böyle tehlikede olduğunu onlar bilemiyorlar da biz mi biliyoruz? dediklerini aktarmaktadır. Süleyman Necati Güneri, Hâtıra Defteri, (yayına hazırlayan Ali Birinci), Erzurum Kitaplığı Yayınları, İstanbul 1999, s. 29.

39 Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, II, s. 11.

40 Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, C. II, s. 11.

katılmayan⁴¹ Padişah’a Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi namına geçmiş olsun dileklerini ifade etmiştir. “Meclis-i Milliyi teşrif-i Şahanelerinden mahrum bırakan rahatsızlık bütün teb’ai hümayunları meyanında Heyet-i Temsiliyemizi de pek ziyade düçâr-ı teessür etti. Cenab-ı Hâfız-ı hakiki vücûd-ı hümayûnlarını âfât-ı kevniye ve semaviyeden masun buyursun, Amin”.⁴²

Netice

12 Ocak- 18 Mart 1920 tarihleri arasında faaliyet gösteren son Osmanlı Mebusan Meclisinin en önemli hizmeti 28 Ocak tarihli hususi bir toplantısında Misak-ı Millî’yi kabul ve 17 Şubat’ta dünyaya ilan etmek olmuştur. Mütarekeden Meclis-i Mebusa’na geliş süreci bir mânâda Osmanlı İmparatorluğu’ndan Türkiye Cumhuriyeti’ne giden yolda köprü işlevi görmüştür.

Kavram olarak hâkimiyet-i milliye, Millî Mücadele’nin temel belirleyicisi olurken Kuvâ-yı Millîye de bu kavramın hayata geçirildiğinin fiili göstergesi mahiyetine kavuşmuştur. Yeni Osmanlılarca dillendirilen Meclis-i Şûrâ-yı Ümmet 1876’da gerek idari gerekse siyasi ve diplomatik beklentilerle ilan edilmiş ancak beklentileri karşılamamıştı. Anayasa devlet kurumlarının fiili durumunun yazıya geçirilmiş hâli olsa da bir kere uygulamaya konulmuş olması, kaldırıldığı zaman muhalefetin bir nevi ‘kızıl elma’sı hâline gelmesine yetmişti. Meclis, vekillerin millet meselelerini tartışma ve kanun yapma konusundaki kabiliyetini ortaya koymuştu. Otuz yıllık beklentinin sonunda asker ve sivil taraftarlarının baskısıyla Meşrutiyet’in ilan edildiği ve Meclisin faaliyete geçtiği dönem ise 10 yıllık süreçte devletin parçalanması ve yıkılmasıyla sonuçlanmıştır. Bu dönemin siyasi partilerinin ülke yönetiminde bir kardeş kavgası manzarasını miras bırakmaları, Meşrutiyet ve parlamento düzeninin isabeti hakkında şüpheler uyandırmıştı. Bu süreçte Meclis âdeta normal zamanlarda danışma organı olarak faaliyet gösterecek bir müessese gibi görülmüştür.

41 Son Osmanlı Mebusan Meclisinde ikinci başkanlığa seçilen Hüseyin Kazım Bey de açılmasına taraftar olmadığı Meclis’e gelmemek için Padişahın hastalık bahanesini kullandığını belirtmektedir. Hüseyin Kazım Bey, o sırada Sadrazam olan ve Heyet-i Temsiliye ile görüşmeleri başlatan Ali Rıza Paşa’nın da aynı kanaatte olduğunu belirtmektedir. Hüseyin Kazım Kadri, Meşrutiyetten Cumhuriyete Hatıralarım (yayına hazırlayan İsmail Kara), İletişim Yayınları, İstanbul 1991, s. 263-266.

42 14 Ocak 1920 tarihli telgraf metni ve 18 Ocak tarihli cevabı için bkz. Atatürk İle İlgili Arşiv Belgeleri, s. 188.

Her olağanüstü durumda yetkileri budanan, tatile gönderilen Meclis, Mustafa Kemal Paşa liderliğinde danışma organı değil “salâhiyât-ı fevkalâde ile mücehhez” olarak mücadelenin kalbini teşkil etmiştir. Bütün bunlara ilaveten Mütarekeden sonraki süreçte millet mukadderatına yön verecek barış anlaşmasının Meclis-i Millî olmadan kabul edilmemesi ise Mustafa Kemal Paşa ve Heyet-i Temsiliye'nin İstanbul hükûmetlerinden ilk talebi olmuştur. Amasya Tamimi ile yaşamaya hakkı olduğuna inanan milletin, bunu dünyaya göstermek üzere sahaya inmesi çağrısı yapılmıştır. Silahlı mücadele ile ülkenin düşman işgalinden kurtarılmasını birinci hedefe koyan asker ve sivil kadroların, her şeyi mücadelenin menfaati açısından değerlendirmeleri başarıyı getirmiştir. Son Osmanlı Mebusan Meclisinin toplanması, çalışması bu mücadelenin ilk ve en önemli dönemecini oluşturmaktadır. Zira Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna kadar gidecek mücadele yolunun haritası mahiyetindeki Misak-ı Millî burada kabul ve ilan edilmiştir. Bu kararı alan Meclisin temsilcilerinin, 16 Mart'taki işgalden sonra da başarıyla yürüttükleri istiklal mücadelesi, Türk milletinin o günkü devlet yöneticilerinden çok daha ileride olduklarının da kanıtı olarak görülmelidir.

Kaynakça

1. Arşiv Belgeleri (Belgelerin dosya ve gömlek numaraları dipnotlarda verilmiştir.)
Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

The National Archive (TNA)

2. Resmî Yayınlar (Resmî yayınların ayrıntılı künyeleri dipnotlarda verilmiştir.)
Atatürk İle İlgili Arşiv Belgeleri (1911-1921 Tarihleri Arasına Ait 106 Belge),
Ankara: T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, 1982.

Osmanlı Belgelerinde Millî Mücadele ve Mustafa Kemal Atatürk, Ankara:
Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayını, 2007.

3. Hatıralar

Bir Devlet Adamının Mehmed Tevfik Bey'in (Biren) II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Mütareke Devri Hatıraları II, yay. haz. F. Rezan Hürmen,
İstanbul: Arma Yayınları, 1993.

Güneri, Süleyman Necati, **Hâtıra Defteri**, yay. haz. Ali Birinci, İstanbul: Erzurum Kitaplığı Yayınları, 1999.

Hüseyin Kazım Kadri, **Meşrutiyetten Cumhuriyete Hatıralarım**, yay. haz. İsmail Kara, İstanbul: İletişim Yayınları, 1991.

Karay, Refik Halid, **Minelbab İlelmihrab (Mütareke Devri Anıları)**, yay. haz. Ender Karay, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1992.

Orbay, Rauf, **Cehennem Değirmeni-Siyasi Hatıralarım, II**, yay.haz. Sümer Kılıç, İstanbul: Emre Yayınevi, 1993.

Rey, Ahmet Reşit, **İmparatorluğun Son Döneminde Gördüklerim, Yaptıklarım (1890-1922)**, (haz. Nur Özmel Akın) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.

Türk Ocakları Umumi Kâtibi Dr. Fethi Erden'in Ocak Hatıraları, yay. haz. Celil Bozkurt, Ankara: Altınordu Yayınları, 2019.

Türk geldi, Ali Fuad, **Görüp İştiklerim**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1984.

4. Araştırma Eserler

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (ASD), I-III, C. II, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 1997.

Bıyıklıoğlu, Tevfik, **Trakya'da Milli Mücadele I**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1987.

- Bozkurt, Abdurrahman, **İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi**, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 2009.
- Eraslan, Cezmi, **Milli Mücadele'nin Başlangıç Tarihi Hakkında Bazı Mülâhazalar, 1918-1919 Mütarekeden Milli Mücadeleye (Hayal Kırıklığı, Uyanış, Örgütlenme Ve Direniş)**, İstanbul: İstanbul Türk Ocağı Yayınları, 2020.
- Gökdemir, Ahmet Ender, **Cenûb-ı Garbi Kafkas Hükûmeti**, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1998.
- Tanör, Bülent, **Türkiye'de Yerel Kongre İktidarları 1918-1922**, İstanbul: YKY Yayınları, 1994.
- Türkmen, Zekeriya **Yeni Devletin Şafağında Mustafa Kemal**, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2002.

DEVİRİN ULUSLARARASI SİYASİ ŞARTLARI AÇISINDAN MİSAK-I MİLLÎ'NİN İLANI

Prof. Dr. Mustafa BUDAK¹

İngiliz diplomat-tarihçisi Edward Carr, geçmiş-hâl- gelecek arasında sürekli bir ilişkiden söz etmektedir. Ona göre, geçmişin bilinmesi, bugünün anlaşılması ve geleceğin inşası için zorunludur. Özellikle, günümüzün iç ve dış siyasi olaylarını daha iyi anlamak için tarihten yararlanmak gerekmektedir. Çünkü tarih, bir tecrübe alanıdır. Nitekim, Alman devlet adamı Bismark, “Akıllı olmayanlar kendi tecrübelerinden, akıl sahibi olanlar ise başkalarının tecrübelerinden öğrenirler.” demek suretiyle bu tarihî gerçeğe işaret etmiştir.

İşte içinde bulunduğumuz bu dönem, tarihin güncellik kazandığı, büyük devletlerin yüz yıl önce varlık gösterdikleri coğrafyalara yeniden ilgi göstermeye başladığı yılları içeren bir dönemdir. Bu gerçek Türkiye için de geçerlidir. Özellikle Kuzey Irak'taki siyasi ve askerî olaylar Misak-ı Millî'yi gündeme getirmiştir. Öyle ki, 1990'lardan itibaren son 30 yıllık dönem incelendiğinde, üç farklı dönemde Misak-ı Millî tartışmalarının yoğunlaştığını görmekteyiz. Hiç şüphesiz bu dönemin başlangıcı Soğuk Savaş'ın sona erdiği yıllara rastlamaktadır. Bilindiği gibi 2 Ağustos 1990 tarihinde Irak Kuveyt'e saldırmış ve geri çekilmeyince BM kararı gereğince ABD ve müttefikleri, 17 Ocak 1991 tarihinde Irak'a karşı Körfez harekâtını başlatmışlardı. Sonunda müttefikler, Mayıs 1991'de Irak'ın 32. paralelin güneyi ile 36. paralelin kuzeyine karşı herhangi bir askerî harekâtını yasaklamıştı. Bu süreçte, dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Irak'ın parçalanabileceğini ve

1 İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürü

bu durumda Türkiye'ye Musul vilayeti üzerindeki tarihî hakkının peşine düşmesi gerektiğini dile getirmiştir. Tabiatıyla Özal, bu düşüncesini Misak-ı Millî'ye dayandırmıştı. Ondan sonra Türk kamuoyunda Musul ve Kerkük ile birlikte Misak-ı Millî, 1990'ların ortalarına kadar tartışılmıştır.² İkinci dönem ise 2003'te yoğun tartışmalara yol açan ve Türk-ABD ilişkilerini de gerginleştiren 1 Mart 2003 tarihli Irak tezkeresi olayı idi. "Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yabancı ülkelere gönderilmesi ve yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunması için hükûmete yetki verilmesine ilişkin" bu Başbakanlık tezkeresi, 1 Mart 2003'te TBMM tarafından reddedildi.³ İddia edildiğine göre bu tezkere geçseydi, Türk ordusu, ABD askeriyle birlikte Kuzey Irak'a (Musul, Kerkük, Erbil ve Süleymaniye) girecekti. Söz konusu süreçte Misak-ı Millî sıklıkla gündeme gelmiştir.⁴ Son olarak Misak-ı Millî, 2016'dan itibaren Türkiye'nin Suriye'deki askerî harekâtlar sürecinde Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından "beka sorunu" çerçevesinde dile getirildi. Nitekim, Cumhurbaşkanı Erdoğan "Misak-ı Millî'yi anlarsak Irak ve Suriye'deki sorumluluğumuzu anlarız" demiştir.⁵ Aynı şekilde, bir başka konuşmasında ise "Beyefendiler arzu ederlerse Misak-ı Millî'yi okurlar. Bizim buradaki tarihî geçmişimizin de ne olduğunu daha da iyi anlarız"⁶ demek suretiyle Türkiye'nin Irak ve Suriye'de var oluşunu Misak-ı Millî üzerinden değerlendirmiştir.

Hâl böyle iken Türkiye'de çok az kimse Misak-ı Millî'nin anlamını doğru bir şekilde bilmektedir. Öyle ki çoğu kimse Misak-ı Millî sorulduğunda, Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırları anlamında "millî sınırlar" cevabını vermektedir. Oysa bu

2 Cengiz Çandar, Mezopotamya Ekspresi-Bir Tarih Yolculuğu- İletişim Yayınları, İstanbul 2012, s.116-126.

3 1 Mart tezkeresinin tam metni için bkz., <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/karartbmmc/08700763.pdf>. Bu tezkerenin diplomatik süreci için bkz., Deniz Bölükbaşı, 1 Mart Irak Tezkeresi ve Sonrası, 4.bası, Doğan Kitap, İstanbul 2008; Bu tezkerenin uluslararası hukuk açısından değerlendirilmesi için bkz., Meltem Dikmen Caniklioğlu, "Ulusal ve Uluslararası Hukuk Işığında Türkiye'nin 2003 Tezkere Serüvenine İlişkin Görüşler-Düşünceler", www.deu.edu.tr/hukuk/dergiler/dergimiz-9-2/m.caniklioğlu.pdf

4 C.Çandar, age, s.408-418.

5 Cumhurbaşkanı R.T.Erdoğan'ın Beştepe Kültür ve Kongre Merkezi'nde yaptığı yükseköğretim akademik yıl açılış konuşması (18.10.2016), www.haberler.com (erişim tarihi: 26.2.2021)

6 "Beyefendiler arzu ederlerse Misak-ı Milliyi okurlar, ha bizim buradaki tarihi geçmişimizin de ne olduğunu daha da iyi anlarız. Ve şu anda bizim Musul'da kardeşlerimiz var, Araplar, Türkmenler, Kürtler, orada bizim kardeşlerimiz var".Uluslararası İstanbul Hukuk Kongresi'nde Yaptığı Konuşma(17.10.2016), www.tccb.gov.tr/konusmalar (erişim: 26.2.2021).

cevap doğru değildir. Ahd-i Millî, Peyman-ı Millî olarak da adlandırılan Misak-ı Millî'nin kelime anlamı “millî yemin/ulusal ant”tır. Acaba, Misak-ı Millî, hangi amaca yönelik bir yemindir? Acaba, bu yeminin Osmanlı Devleti'nin geleceğinin tartışıldığı Paris Barış Konferansı süreciyle bir ilişkisi var mıdır? Varsa, işgale karşı bir direniş hareketi olan Millî Mücadele açısından Misak-ı Millî hangi anlamı ifade etmektedir?

Bilindiği gibi 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Mütarekesi, Osmanlı Devleti için I. Dünya Savaşı'nı bitiren bir ateşkes antlaşması/teslim antlaşması idi. Aynı zamanda bu antlaşma, daha ziyade İngiltere'nin taleplerini karşılayan bir dikte antlaşmaydı. O yüzden üç gün gibi kısa bir sürede imzalanmış; Rauf Bey (Orbay) başkanlığındaki Osmanlı heyeti, küçük düzeltmeler dışında pek fazla bir müdahalede bulunamamıştı. Buna rağmen Ahmet İzzet Paşa hükûmeti bu antlaşmanın müzakere edilerek imzalandığını ve hafif şartları içeren bir antlaşma olduğunu Osmanlı kamuoyunda açıklamaktan da geri durmamıştı. Oysa İngilizler aynı düşüncede değillerdi. İngiliz Dışişleri Bakanı James Balfour, İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthrope'a gönderdiği 9 Kasım 1918 tarihli talimatta, antlaşmanın Türkler lehine olduğu izleniminin yok edilmesini istediklerini, Mısır ve Hindistan Müslümanlarının Türklerin yenildiğini anlamaları gerektiğini bildirmişti. Daha doğru deyimle İngilizler, bu antlaşmanın bir yenilgi olduğunu hem Türklerin ve hem de dünya Müslümanlarının söz konusu gerçeği anlamaları gerektiğini düşünüyorlardı.⁷

Hemen belirtelim ki, Mondros Mütarekesi'nin üç önemli sonucu olmuştur. Birincisi İtilaf Devletlerinin Doğu Trakya ve Anadolu topraklarını işgale başlamalarıdır. İngilizler, 3 Kasım 1918'de Musul,⁸ 9 Kasım'da İskenderun ve 13 Kasım'da başkent İstanbul'u⁹ işgal ettiler.¹⁰ Ayrıca, 26 Aralık 1918'e kadar Osmanlı ordusu, Pozantı'nın batısına çekilirken Fransızlar o bölgeleri ele geçirdiler. Diğer taraftan ise Fransızlar, 6 Kasım'dan itibaren Meriç nehrini geçerek Doğu Trakya'yı işgale başladılar ve 16 Kasım'da İstanbul'a ulaştılar.

7 Mustafa Budak, İdealden Gerçeğe Misak-ı Millî'den Lozan'a Dış Politika, Küre Yayınları, s.14-16.

8 Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı I, s.108-133.

9 Age I, s.180.

10 Age, I, s.72-89.

Hatta, 20 Kasım'da Çanakkale Boğazı'ndan Seddülbahir'den Kildü'l-bahir'e kadar Rumeli yakası Fransızlar, Anadolu yakasını da İngilizler eline geçirirken Osmanlı kuvvetleri de Doğu Trakya içlerine çekilmek zorunda kaldı.¹¹

Bu işgaller devam ederken Ahmet İzzet Paşa ve daha sonra kurulan Ahmet Tevfik Paşa hükümetlerinin tavrı genellikle sessiz kalmak şeklindeydi. Özellikle Ahmet İzzet Paşa'ya göre bu uysal ve barışçı tavrını sebebi, yakın gelecekte yapılacak barış konferansında Osmanlı Devleti lehine kararların alınacağına dair beklenti idi. Diğer taraftan Ahmet İzzet Paşa'ya bakılırsa, bu sessizliğin de bir anlamı vardı. Ona göre bu "beğenilmeyen mütareke" döneminde "düşmanları bölmek, durmaya zorlamak, bizde nefis müdafaası gayret ve kuvvetini" canlandırma şeklinde faaliyetlerde bulunmak için süre kazanmaktı.¹²

Mondros Mütarekesi'nin bir diğer sonucu, doğal olarak işgallere karşı Anadolu ve Doğu Trakya'da ortaya çıkan Müdafaa-i Hukuk tarzı direniş cemiyetlerinin kurulmasıdır. Daha mütareke imzalanmadan önce Kuzeydoğu Anadolu bölgesi ile Aras bölgesinde şûra hükümetleri kurulmaya başlandı. 29 Ekim 1918'de Ahıska Hükümet-i Muvakkatesi, 3 Kasım 1918'de Aras Türk hükümeti ve ardından 5 Kasım'da Kars İslam Şûrası kuruldu. Son teşekkül 15 Kasım'da Birinci Kars Kongresi'ni, 30 Kasım'da İkinci Kars Kongresi'ni yaptı. Bu kongrenin aldığı en önemli karar, Osmanlı ordusu çekildiği takdirde, Batum'dan Nahçıvan ve Orduabad'a kadar bölgede Millî Şûra Hükümeti'nin kurulmasıydı. En sonunda bu faaliyetler sonucunda, 17-18 Ocak 1919'da Cenub-i Garbi Kafkas Hükümet-i Muvakkate-i Milliyesi kuruldu.¹³ Dikkat edilirse bu örgütlenmeler, adı üstünde cemiyet şeklinde olmayıp şûra adı verilen hükümetler şeklindeydi.

Benzer direniş örgütlerinin kurulduğu bölgelerden biri de Doğu Trakya idi. Bu tarz örgütlenmelerin en büyüğü 30 Kasım 1918'de resmî kuruluşu gerçekleşen Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Heyet-i Osmaniyyesi idi. Daha sonra bu cemiyet, 10

11 Age, I, s.171

12 M.Budak, age, s.24-25.

13 Ahmet Ender Gökdemir, Cenub-i Garbi Kafkas Hükümeti, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1989, s.38-169.

Kasım'da kurulmuş olan Batı Trakya Komitesi ile birleştiler. Böylece, bütün Trakya (Batı ve Doğu Trakya)'nın birliği için ortak cephe kurulmuş oldu.¹⁴

Çok geçmeden görüldü ki, bu mahalli örgütlenmeler, vatanın işgalden kurtarılması için yeterli değildi. Bundan dolayı Mustafa Kemal Paşa, Amasya Genelgesi ile bütün vatani kapsayacak ortak bir mücadele çağrısında bulundu. Erzurum Kongresi'nden sonra Sivas Kongresi'nde Anadolu ve Rumeli'deki Müdafaa-i Hukuk cemiyetleri tek çatı altında birleştirildi. Amaç, Mondros Mütarekesi imzalandığında Osmanlı-İslam çoğunluğunun yaşadığı yerler anlamındaki vatanın işgalden kurtulmasını sağlamaktı. Ancak Mustafa Kemal Paşa, meşruiyete önem veren bir kişi idi ve bütün kurtuluş süreçlerinin meşru zeminlerde yürütülmesinden yanaydı. Bu yüzden Ali Rıza Paşa hükümetinden seçim yapılmasını ve Meclis-i Mebusan'ın toplanmasını istemişti ki sonunda Meclis-i Mebusan 12 Ocak 1920'de açıldı.

Ülke içinde bu gelişmeler yaşanırken, Mondros Mütarekesi'nden yaklaşık iki ay sonra 18 Ocak 1918'de Paris Barış Konferansı toplanmıştı. Bu konferansa 27 ülke davet edilmiş ve konferans, elli sekiz komiteyle çalışmaya başlamıştı.¹⁵ Bu konferansın amacı, I.Dünya Savaşı'nın galipleri olan İtilaf Devletlerinin, mağlup devletlere (Almanya, Osmanlı Devleti, Avusturya-Macaristan ile Bulgaristan) imza ettirecekleri barış antlaşmalarının şartlarını belirlemektir. Aynı zamanda bu konferans, savaş sonrası yeni uluslararası düzeni kurmayı amaçlamıştı.¹⁶ Daha da önemlisi ABD Başkanı Wilson'un açıkladığı ilkeler söz konusu yeni uluslararası düzenin meşruluk kaynağıydı. Bunların başlıcası, devletler arası sorunların kurulacak milletlerarası bir örgüt nezdinde çözümlenmesini öngören açık diplomasi, denizlerde serbest ticaret ile milletlere özerklik ve bağımsızlık sağlayacak self-determinasyon ilkeleriydi.¹⁷

14 Tevfik Bıyıklıoğlu, Trakya'da Milli Mücadele I, 2.baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987, s.123-140

15 Henry Kissinger, Diplomasi, Çeviren: İbrahim H. Kurt, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1998, s.216.

16 Margeret MacMillan, Paris 1919-1919 Paris Barış Konferansı ve Dünyayı Değiştiren Altı Ayın Hikayesi, Çeviren. Belkis Dışbudak, ODTÜ Yayıncılık, Ankara 2001, s.1-2.

17 İhsan Kaymaz, "Wilson Prensipleri ve Liberal Emperyalizm", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, XXIII/67-68-69, Mart-Temmuz-Kasım 2007, s.151-153.

Bundan dolayı olsa gerek, barış konferansı başladığında, ilgili devletler dışında Osmanlı Devleti topraklarında yaşayan Araplar, Rumlar, Yahudiler, Kürtler ile Ermeniler Paris'e gelmişlerdi. Bütün bu topluluklar/etnik gruplar, kendi özerklik ve bağımsızlık projelerini/taleplerini anlatmaya çalıştılar. Yunanlılar, Batı Anadolu, Oniki Ada, Kıbrıs, Trakya ve Epir'i isterken¹⁸ Ermeniler, Doğu Anadolu'dan Çukurova'ya kadar bölgeyi de içeren Büyük Ermenistan¹⁹, Kürtler, Büyük Kürdistan²⁰, Araplar, Torosların güneyinden başlayan coğrafyada Büyük Arap Krallığı ve Yahudiler de Filistin'de bir Yahudi devleti yönündeki taleplerini anlattılar.²¹ Buna karşılık Osmanlı Devleti, altı ay sonra, 30 Mayıs 1919'da Paris Barış Konferansı'na davet edildi.²² Bu konferansa Osmanlı Devleti, Damad Ferid Paşa ile Ahmet Tevfik Paşa'nın da aralarında bulunduğu bir heyetle katıldı.²³ Ne var ki, bu heyet, müzakere etmek için değil sadece "dinlenmek" amacıyla davet edilmişti.

Hemen belirtelim ki, Osmanlı Devleti için bu konferansın özelliği, iki adet muhtıranın sunulmasıydı. Bunlardan birincisi 17 Haziran 1919 tarihli olup, Damad Ferid Paşa'nın görüşlerini yansıtan ve Osmanlı Devleti için Dünya Savaşı öncesi sınırları talep eden hayalperest bir muhtıraydı.²⁴ Asıl devlet muhtırası ise ikincisi olup, 11 maddeden meydana gelmekte ve 23 Haziran 1919 tarihini taşımaktaydı. Her şeyden önce bu muhtıra, devrin reel politikasını kavramış

18 İsmail Köse, "Paris Barış Konferansı Tutanakları ve Başkan Woodrow Wilson'un Türk Algısı", *History Studies*, Şerefettin Turan Özel Sayısı, VI/3, April 2014, s.219-220; Hasan Demirhan, "Paris Barış Konferansı'nda (1919) Yunanistan'ın Toprak Talepleri ve Batı Anadolu'nun İşgal Kararının Alınması", *Asia Minor Studies*, VII/2, 2019, s.203-210.

19 Nihayetinde bu talepler çerçevesinde 14 Mayıs 1919'da, Dörtler Konseyi, Ermenistan'ın bir manda yönetimine verilmesini ve bu amaçla, 28 Mayıs'da Erivan merkezli Büyük Ermenistan Cumhuriyeti ilan edildi. Bkz., Firuz Kazemzadeh, *The Struggle For Transcaucasus (1917-1921)*, New York 1951, s.253-257; Salahi Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1973, s.21-24.

20 Sonyel, *age I*, s.26-30-; Özellikle Osmanlı Devleti'nin Stokholm eski büyükelçisi Şerif Paşa'nın projesinin metni için bkz., Hasan Yıldız, *Fransız Belgeleriyle Sevr-Lozan-Musul Üçgeninde Kürdistan, Genişletilmiş 4.baskı*, İstanbul 2005, s.235-243.

21 Emir Faysal'ın planları için bkz., İsmail Köse, *Büyük Oyunun Küçük Aktörü Şerif Hüseyin*, Kronik Kitap, İstanbul 2018, s.73-74; İ.Köse, *agm*, s.221.

22 Laurance Evans, *Türkiye'nin Paylaşılması, Türkçesi Tevfik Alanay*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1972, s.189-190.

23 Osmanlı heyetinin seçimi ve Paris'e gidişi hakkında bkz., Mustafa Budak, "Osmanlı Devleti'nin Paris Barış Konferansı'na Davet Edilmesi ve Muhtıralar Sunması İle İlgili Tartışmalar", *Tarih Dergisi*, 71(2020/1), s.459-460.

24 M.Budak, *agm*, s.462-464.

barış şartlarını içermekteydi. Söz konusu muhtıra, devrin diliyle söylersek “Türkiye’nin mukadderatı hakkında bir muhtıra idi”.²⁵ Ayrıca, “müdafaa-name” olarak da adlandırılmaktaydı. On bir maddeden meydana gelen bu muhtıranın en önemli özelliği, I. Dünya Savaşı sonrası yeni uluslararası düzenin kurulmaya çalışıldığı bir devirde Wilson İlkeleri’nden hareketle hazırlanmış Osmanlı Devleti’nin barış şartları olmasıydı. Aynı zamanda Mondros Mütarekesi’nden sonra ilk defa açıklanmış Türkiye’nin en gerçekçi sınırlarını ifade etmekteydi. Bunun gerekçesi ise Türklerle meskun yerlerde “işbu istiklal-i tam ve tamamıyet-i mülkiyye şeraiti dâhilinde müstakil bir Türk vatanın te’sîsi”nin” zorunluluğu idi. Buna göre yeni Türkiye’nin sınırları, batıda Gümülcine ile Balkan harbinden önceki Türk-Bulgar sınırı, kuzeyde Karadeniz, Kuzeydoğu’da Elviye-i Selase (Kars, Ardahan ve Batum) dâhil olmak üzere Batum’un kuzeyinde Poti, doğuda İran sınırı, güneyde ise Arap-Türk millî sınırı kabul edilen Kerkük livasından başlayarak Musul, Re’sûl-ı-ayn ve Halep’ten geçerek Lazkiye’nin kuzeyinde bulunan İbn-i Hani Burnu’ndan Akdeniz’e uzanmaktaydı. Hatta Adalar Denizi’nin Osmanlı sahillerine yakın adaların korunması gerektiğinden hareketle nüfus değişimiyle adaların Türk vatanına iadesinden söz edilmekteydi (üçüncü madde). Dördüncü maddesi ise Ermenilerle ilgiliydi. Muhtıra, Ermenilerin hiçbir zaman Doğu Anadolu’da çoğunluk hâlinde bulunmadıklarından dolayı bir mübadele teklifinde bulunmuş ve bu teklifin Anadolu Rumları için de geçerli olduğunu ifade ettikten sonra Avrupa’daki Müslüman halklar için de Anadolu’ya doğru bir göçün de mümkün olabileceğini vurgulamıştır (dördüncü madde). Bununla beraber Araplara sadece hilafet açısından idari özerklik verilebileceği (beşinci madde), Türkiye’nin siyasi ve iktisadi bağımsızlığı için kapitülasyonların kaldırılmasının zorunlu olduğu (sekizinci madde), hissesine düşecek borçların alacaklılarla uzlaşarak namuskârane ödemeye hazır olunduğu (dokuzuncu madde) üzerinde durulmuştu. Onuncu maddede ise Wilson İlkeleri’nin 12. maddesine dayanarak Çanakkale ve Karadeniz boğazlarının uluslararası deniz trafiğine açılması, İstanbul’un güvenliğini sağlamak şartıyla ilgili devletlerin verecekleri karara göre mümkün olabileceğinden bahsedilmişti.²⁶ Her ne kadar bu Osmanlı barış teklifleri, İtilaf Devletleri nezdinde kabul görmemiş olsa da olumsuz siyasi şartlara rağmen

25 M.Budak, agm, s.467.

26 M.Budak, İdealden Gerçeğe, s.77-81.

Osmanlı Devleti'nin –özellikle ikincisiyle- realist barış şartlarını ortaya koyması bakımından tarihî öneme sahiptir. En önemlisi, 23 Haziran muhtırası, kronolojik olduğu kadar yeni Türk vatanının sınırlarını daha somut olarak belirlemesi bakımından da Erzurum ve Sivas kongreleri ile Misak-ı Millî Beyannamesi'nin öncülüdür. Bu husus, tarihî süreklilik açısından Millî Mücadele'nin anlaşılmasında önemli bir noktaydı.

Ancak, İtilaf Devletleri açısından Paris'te işler iyi gitmemektedir. Sadece, Almanya'ya Versay Antlaşması'nı (28 Haziran 1919) imzalatmışlardı. Arap meselesi, büyük endişe kaynağıydı. 31 Ocak'ta Emir Faysal'ın Büyük Arap Krallığı'nın kurulması adına Suriye, Irak, Cezire, Hicaz ve Yemen'i istemesi dikkat çekmekteydi. Bu da Fransızları endişelendirmekteydi.²⁷ İngilizler ise Suriye'yi elden bırakmak istemiyor ve özellikle petrolden dolayı Musul için Fransızlara karşı Suriye'yi bir siyasi koz olarak kullanmak düşüncesindeydi. Nitekim Suriye meselesi, Versay'dan sonra daha da alevlendi. Buna rağmen İngiltere, Suriye meselesinde Fransa ile gerginliği sürdürmek istemedi ve sonunda Dışişleri Bakanı James Balfour, 11 Ağustos 1919'da bir muhtıra hazırladı. Buna göre, Suriye bölgesi, Fransa'ya, Mezopotamya bölgesi İngiltere'ye bırakılırken Filistin Yahudi yurdu olarak belirlendi. Bu teklif İngiliz hükûmetince de benimsenmiş ve Arap meselesinde Fransızlarla anlaşma ümit edilmişti. Anlaşılana göre, İngilizler, Suriye'den çekilmeyi kabul ediyorlardı. Sonunda muhtıra, İngiliz Başbakanı Lloyd George tarafından 13 Eylül 1919'da Fransız Başbakanı Clemenceau'ya ve ardından 15 Eylül'de Dörtler Konseyi'ne sunuldu. Ayrıca İngiltere, Fransa'ya Suriye'ye ilişkin ayrı bir muhtıra sunmuş ve İngiliz askerlerinin Kilikya'dan derhâl, 1 Kasım 1919'dan itibaren de Suriye'den çekileceklerini, Şam, Humus, Hama ve Halep'i Sykes Picot Anlaşması'na göre Araplara bırakacağını bildirmişti.²⁸ Sonunda İngiltere ve Fransa, aynı gün-15 Eylül 1919- Suriye ve Kilikya'da karşılıklı asker değişimini öngören Suriye İtilafnamesi'ni imzaladılar.²⁹

27 H.Howard, The Partition of Turkey, A Diplomatic History, 1913-1923, Norman University of Oklahoma Press, s.220-221; Yuluğ Tekin Kurat, Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması, Ankara 1986, s.53-54.

28 L. Evans, Türkiye'nin Paylaşılması, s.213-215; M.Budak, age, s.119-121.

29 Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameler IV, İlaveli 2.baskı, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1991, s.129-130.

Artık İngiltere ile Fransa için esas mesele Osmanlı Devleti topraklarının geleceği idi. Fransa Başbakanı Clemenceau, 11 Aralık 1919'da Londra'daki görüşmede, Arap bölgelerinde manda sisteminin uygulanmasını isterken Anadolu'da manda sisteminden vazgeçilmesini savunmaktaydı.³⁰ Tabiatıyla bunda, aynı günlerde Fransa adına Yüksek Komiser George Picot'un Sivas'ta Mustafa Kemal Paşa ile görüşmesinde Kilikya'da kendilerine karşı silah kullanılmaması karşılığında Türk millî siyasetine (Anadolu'da bağımsız bir Türk Devleti kurulması) taraftar olduklarını söylemesi etkili olmuştu.³¹ Bu teklif, İngiliz Başbakanı Lloyd George'u bile şaşırtmıştı. Bunun üzerine harekete geçen İngiliz ve Fransız yetkililer 11-23 Aralık 1919 tarihleri arasında Londra'da görüşmelere başladılar. Söz konusu görüşmelerde İngilizler, Türklerin İstanbul'dan çıkarılmasını, Boğazlar bekçiliğinden azledilmesini ve yeni Osmanlı Devleti'nin Bursa veya Konya merkezli olarak Anadolu'da kurulmasını isterken Fransızlar bu görüşe karşı çıkıyordu. Onlara göre Anadolu'da kurulacak Osmanlı Devleti'ni mali açıdan denetlemek mümkün olmayacaktı. Ayrıca, Boğazlar bölgesini içine alacak bir "uluslararası İstanbul Devleti" kurulmalıydı. İlgi çekicidir ki, Fransızlar gibi İngiliz hükûmetinin görüşlerine İngiliz iş ve askerî çevreleri de karşı çıkıyorlardı. Çünkü bu tarz bir siyaset, Türkleri Bolşeviklere yakınlaştıracak ve bu durum Anadolu'daki İngiliz çıkarlarını zedeleyecekti. Sonunda bu eleştirileri dikkate alan İngiliz hükûmeti, 12 Ocak 1920'de, kendisine sunulan bir raporu kabul ederek İstanbul ve Boğazlardan Türklerin çıkarılması tezinden vazgeçmiş ve sadece, İstanbul'un resmen işgaline kabul etmişti.³² Daha sonra bu görüş, 10 Şubat 1920'de başlayacak olan Londra Konferansı'nda İtilaf Devletlerinin resmî görüşü hâline getirilecekti.

Görüldüğü gibi İtilaf Devletleri arasında Osmanlı Devleti'nin geleceğinin tartışıldığı günlerde, son Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı da benzer bir çalışma içindeydi. 12 Ocak 1920'de açılan Meclisin ilk işi Ahd-i Millî Komisyonu'nu kurmak oldu. Bu komisyon, İsmail Fazıl Paşa başkanlığında Rauf Bey (Orbay), Abdulaziz Mecdi Efendi, Yusuf Kemal Bey (Tengirşek) ile Rıza Nur dâhil on

30 Paul Helmreich, *Sevr Entrikaları*, Çeviren: Şerif Erol, Sabah Kitapları, İstanbul 1996, , s.141-142.

31 Ali Fuat Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, Temel Yayınları, İstanbul 2000, s.304-307.

32 Bu uluslararası gelişmelerin ayrıntılı anlatımı için bkz. M.Budak, age, s.124-128.

kişiden ibaretti. Amacı, esaslarını Mustafa Kemal Paşa'nın belirlediği ve 19 Ocak tarihli olup Hüsrev Gerede'nin 22 Ocak 1920'de Meclis-i Mebusan'da okuduğu programı değerlendirdikten sonra Meclise sunmaktı. Aslında bu program, Mecliste kurulması planlanan Müdafaa-i Hukuk grubu için hazırlanmış bir metin idi. Başlığı ise Misak-ı Millî değil “Müdafaa-i Hukuk Programı” adını taşımaktaydı. Buna rağmen içerik olarak büyük oranda Misak-ı Millî Beyannamesi'ne benzemektedir. Ayrıca Harbiye Nezareti üzerinden Rauf Bey'e 21 Ocak tarihli ikinci metin de gönderilmişti. Sonunda bu metinler komisyonda görüşüldükten sonra Misak-ı Millî Beyannamesi olarak 28 Ocak 1920'de, Meclis-i Mebusan'ın resmî olmayan bir toplantısında 121 milletvekilinin imzasıyla kabul edildi. Daha sonra ise, 17 Şubat'ta, Meclisin açılışında okunan Padişah'ın nutkuna cevabın tartışıldığı oturumda Edirne Milletvekili Şeref Bey, gündem dışı söz alarak Misak-ı Millî Beyannamesi'nin dünya parlamentolarına ve bütün basına verilerek ilanını istedi. Yapılan kısa konuşmalardan sonra Meclis-i Mebusan, Misak-ı Millî Beyannamesi'nin ilanını oy birliği ile kabul etti.³³

Misak-ı Millî'yi anlamak için beyannamenin başlangıç kısmını okumak yeterlidir. Öyle ki bu kısım, beyannamenin hazırlanma gerekçesinin devlet ve millet için bir beka meselesi olduğunu ortaya koymaktadır.³⁴

“Osmanlı Meclis-i Mebusan azaları, devletin istiklali ve milletin istikbali, haklı ve devamlı bir barışa ulaşmak için yapabileceğimiz fedakârlığın en üst sınırını oluşturan adı geçen esaslar dışında uzun ömürlü bir Osmanlı saltanat ve cemiyetinin yaşamasının mümkün olmadığını kabul ve tasdik etmişlerdir.”

Her şeyden önce Misak-ı Millî, tek taraflı bir “Meclis kararı” idi. Bu yüzden hiçbir hukuki bağlayıcılığı bulunmamaktaydı. Altı maddeden meydana gelen Misak-ı Millî Beyannamesi, kriter olarak sınırlar, İstanbul ve Boğazların statüsü, azınlıklar, kapitülasyonlar ile Osmanlı borçlarının ödenmesine dair hükümleri içermektedir. Ayrıca bu beyannamenin uluslararası meşruiyet kaynağı Wilson İlkeleri idi.

33 M.Budak, age, s.146-155.

34 M.Budak, age, s.156.

Bilindiği gibi beyannamenin ilk üç maddesi sınırlarla ilgili olup Wilson İlkeleri'nin 12. maddesinin self determinasyon ilkesine dayanmaktaydı. Mesela, birinci maddenin ilk kısmında Arapların kendi kaderlerini belirleyeceğinden söz edilmekteydi. Ancak adı geçen maddenin ikinci kısmı, bir sınır kriteri olarak yazılmış ve Mondros Mütarekesi sınır olarak kabul edilmişti. Buna göre, Mondros Mütarekesi kastedilerek “mütareke hattının içinde ve dışında” bulunan Osmanlı-İslam çoğunluğunun yaşadıkları toprakları bölünmez bir bütün idi. Böylece, yeni Türk vatanının sınırları belirlenmiş ve Osmanlı-İslam denilerek bu yeni vatanın/devletin insan unsuru tanımlanmış oldu. Özellikle bu husus, 1878-1920 yılları arasında yapılan karşılıklı göçler (Kafkasya ve Rumeli'den Müslüman göçü ile Anadolu ve Trakya'dan Rum ve Ermeni göçü) sonucunda Anadolu ve Doğu Trakya'da İslam ortak paydasına sahip yeni bir sosyolojik realiteye/yeni reel millete işaret etmekteydi.

Bundan başka Misak-ı Milli'nin diğer sınır maddeleri Elviye-i Selase [Kars, Ardahan ve Batum (madde 2) ile Batı Trakya'ya (madde 3)] ilişkindir. Bu maddelere göre adı geçen bölgelerde halk oylaması talep edilmişti. Ayrıca, İstanbul'un güvenliğinin sağlanması şartıyla Boğazların uluslararası deniz trafiğine açılması hakkında ilgili devletlerin verecekleri kararın kabul edileceği (madde 4) üzerinde durulmuştu. Diğer taraftan azınlıklarla ilgili olarak civar ülkelerdeki Müslümanlar hangi haklara sahip olursa, ülke içindeki gayrimüslimlerde aynı haklara sahip olacaklardı (madde 5). Yani, azınlıklar için mütakabiliyet ilkesi geçerli olacaktı. Beyannamenin son maddesi ise iktisadi ve mali işlerle ilgiliydi. Nitekim beynamede, Türkiye'nin siyasi ve mali bağımsızlığı için elzem olan kapitülasyonlara karşı olunduğu ve yeni Türkiye'nin hissesine düşecek Osmanlı borçlarını ödemeye hazır olunduğu hükmü yer almaktaydı (madde 6).³⁵

Şurası bir gerçek ki, Misak-ı Milli Beyannamesi, İtilaf Devletlerinin Osmanlı Devleti'nin geleceğini görüştükleri bir süreçte kabul ve ilan edilmiştir. Bundan dolayı söz konusu beyanname, son Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı tarafından açıklanan Osmanlı Devleti'nin/Türkiye'nin barış şartlarıdır. Bu yönüyle Osmanlı Devleti'nin beka şartlarını içeren bir belgedir. Bu anlamda “Türkiye'nin kırmızı

35 Beyannamenin yeni Türk harfleriyle metni için bkz., M.Budak, age, s.156-158; Milli Ege-menlik Belgeleri, TBMM Yayınları, Ankara 2015, s.

çizgileri”ni oluşturduğunu söyleyebiliriz. Bunu hem başlangıç kısmından ve hem de içeriğinden anlamak imkan dâhilindedir. Aynı şekilde Atatürk de 1922’de ünlü gazeteci Ahmet Emin Yalman’a verdiği bir mülakatta Misak-ı Millî için “Türkiye’nin barış şartları” demiştir.³⁶ Atatürk, Nutuk’ta Misak-ı Millî’yi “Milletin âmâl ve makasidini içine alan kısa bir program” olarak tanımlamıştır.³⁷ Daha anlaşılır ifadeyle Millî Mücadele hareketinin hedef programı idi. Nitekim, TBMM’de 9 Mayıs 1920’de okunan ilk hükûmet programında “siyaset-i hariciyemizde istihdaf ettiğimiz maksad, bugün payitahtımızı esaret ve tahakküm altında bulunduran Devletleri evvelce İstanbul’da in’ikad etmiş olan son Meclis-i Mebusanın müttefikan tanzim ve tesbît ettiği ahd ve Misak-ı Millî dâ’iresinde istiklâlimize hürmetkâr kılmaktır.”³⁸ Bundan dolayı Misak-ı Millî Beyannamesi, Millî Mücadele boyunca, TBMM hükûmetleri tarafından “hedef programı” olarak kabul edilmiştir.

Sonuç olarak Misak-ı Millî Beyannamesi, Mondros Mütarekesi’nden sonra siyasi varlığına son verilmek istenen bir devlet ve milletin asgari yaşama şartlarını/ barış şartlarını ortaya koyan bir belgedir. Bu yönüyle bir beka belgesidir. Aynı zamanda yeni Türk vatanının/devletin fiziki sınırları ile bu vatanı yaşayacak insan unsurunun tanımını -Osmanlı-İslam-birinci madde itibarıyla- kriter olarak belirlemiştir. Daha ilgi çekici olanı ise, çerçevesi sınırlanmış, içeriğinde bazı değişiklikler yapılmış olmasına rağmen Misak-ı Millî Beyannamesi, Türkiye Cumhuriyeti Devleti için de bir hedef programdır. Bundan dolayı Misak-ı Millî Beyannamesi, beka tartışmalarının yapıldığı günümüzde güncelliğini korumaktadır .

36 A.Emin Yalman, Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim II, İstanbul 1970, s.264.

37 Kemal Atatürk, Nutuk I, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1987, s.360.

38 Türkiye Büyük Millet Meclis Zabıt Ceridesi C.I, Devre I, İltima Senesi 1, tarihsiz s.241.

Kaynakça

- Atatürk, Kemal, **Nutuk**, I, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1987.
- Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameler**, IV, İleveli 2.baskı, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1991.
- Bıyıklıoğlu, Tevfik, **Trakya'da Milli Mücadele I**, 2.baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1987.
- Bölükbaşı, Deniz, **1 Mart Irak Tezkeresi ve Sonrası**, 4.bası, İstanbul: Doğan Kitabevi, 2008.
- Budak, Mustafa, **İdealden Gerçeğe Misak-ı Milli'den Lozan'a Dış Politika**, İstanbul: Küre Yayınları, 2002.
- Budak, Mustafa, "Osmanlı Devleti'nin Paris Barış Konferansı'na Davet Edilmesi ve Muhtıralar Sunması İle İlgili Tartışmalar", **Tarih Dergisi**, 71(2020/1), s.445-472.
- Carr, Edward Hallet, **Tarih Yazımında Nesnellik Ve Yanlılık**, İmge Kitabevi.
- Cebesoy, Ali Fuat, **Milli Mücadele Hatıraları**, İstanbul: Temel Yayınları, 2000.
- Çandar, Cengiz, **Mezopotamya Ekspresi-Bir Tarih Yolculuğu-**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012, S.116-126.
- Demirhan, Hasan, "Paris Barış Konferansında (1919) Yunanistan'ın Toprak Talepleri ve Batı Anadolu'nun İşgal Kararının Alınması", **Asia Minor Studies**, VII/2, 2009, s.201-219.
- Evans, Laurance, **Türkiye'nin Paylaşılması**, Türkçesi Tevfik Alanay, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1987.
- Gökdemir, Ahmet Ender, **Cenub-i Garbî Kafkas Hükûmeti**, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü 1987.
- Helmreich, Paul, **Sevr Entrikaları**, Çeviren: Şerif Erol, İstanbul: Sabah Kitapları, 1996.
- Howard, H., **The Partition Of Turkey, A Diplomatic History, 1913-1923**, Norman University Of Oklahoma Press, 1931.
- Kaymaz, İhsan, "Wilson Prensipleri Ve Liberal Emperyalizm", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, XXIII/67-68-69, Mart-Temmuz-Kasım 2007, S.145-171.
- Kazemzadeh, Firuz, **The Struggle For Transcaucasus (1917-1921)**, New York,1951.

- Kissinger, Henr, **Diplomasi**, Çeviren: İbrahim H.Kurt, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1998.
- Köse, İsmail, “Paris Barış Konferansı Tutanakları Ve Başkan Woodrow Wilson’un Türk Algısı”, **History Studies, Şerafettin Turan Özel Sayısı**, VI/3, April 2014, S.217-238.
- Köse, İsmail, **Büyük Oyunun Küçük Aktörü Şerif Hüseyin**, İstanbul: Kronik Kitap, 2018.
- Kurat, Yuluğ Tekin, **Osmanlı İmparatorluğunun Paylaşılması**, Ankara 1986.
- Macmillan, Margeret, **Paris 1919, Paris Barış Konferansı Ve Dünyayı Değiştiren Altı Aym Hikayesi**, Çeviren: Belkis Dişbudak, Ankara: ODTÜ Yayıncılık, , 2001.
- Milli Egemenlik Belgeleri**, , Ankara: TBMM Yayınları 2015.
- Sonyel, Salahi R, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, I**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1973.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, I**, Ankara: TBMM Yayınları, Tarihsiz,
- Türk İstiklal Harbi Mondros Mütarekesi Ve Tatbikatı, I, 2.Baskı**, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1992.
- Yalman, Ahmet Emin Yalman, **Yakın Tarihte Gördüklerim Ve Geçirdiklerim II**, İstanbul 1970.
- Yıldız, Hasan, **Fransız Belgeleriyle Sevr-Lozan-Musul Üçgeninde Kürdistan**, Genişletilmiş 4.Baskı, İstanbul 2005.

Elektronik Kaynaklar

- Caniklioğlu, Meltem Dikmen, “Ulusal ve Uluslararası Hukuk Işığında Türkiye’nin 2003 Tezkire Serüvenine İlişkin Görüşler-Düşünceler”, www.deu.edu.tr/hukuk/dergiler/dergimiz/9-2/m.caniklioğlu.pdf.
- Cumhurbaşkanı R.T.Erdoğan’ın Beştepe Kültür ve Kongre Merkezi’nde yaptığı yükseköğretim akademik yıl açılış konuşması (18.10.2016), www.haberler.com (erişim tarihi: 26.2.2021)
- Cumhurbaşkanı R.T.Erdoğan’ın Uluslararası İstanbul Hukuk Kongresi’nde Yaptığı Konuşma (17.10.2016), www.tccb.gov.tr/konusmalar (erişim: 26.2.2021).

MİLLÎ MÜCADELE’NİN SİYASAL PROGRAMINI BELİRLEYEN BİR ÖZGÜRLÜK BİLDİRGESİ: MİSAK-I MİLLÎ

Prof. Dr. Namık Sinan TURAN¹

19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nun siyasi sistemi önemli sınavlar ve krizler karşısında yeni savunma biçimleri geliştirdi. Tanzimat ile başlayan süreç geleneksel toplumsal yapının çözülüşünü beraberinde getirirken siyasi kurumlar yeniden inşa edildiler. Mahalli düzeyde başlayan temsil kurumları bir demokrasiyi getirmemişse de toplumun periferik unsurlarının en azından eşraf ve bölgenin ileri gelenlerinden müteşekkil kurullar aracılığıyla siyasi karar alma sürecini etkileyebilecek bir güç merkezi olmalarına katkı sağladı.² Nitekim bu birikim sayesinde 1876’da Kanun-ı Esasi’nin kabulü ve 19 Mart 1877’de İstanbul’da Meclis-i Mebusan’ın toplanması Avrupa’nın gözünde “Doğu despotizmiyle” özdeşleştirilen bir yönetimin anayasal parlamenter düzene geçişini mümkün

1 İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürü

2 Tanzimat bürokratlarının amacı belki imparatorluğa demokrasiyi getirmek değildi ama düzen adına kanunî bir otoriterlik tesis ederken, vergi toplayabilmek ve çatışmasız bir toplumsal düzen kurabilmek için yerel meclisler kurarak yeni bir politik kültürün oluşmasına imkân sağlamışlardı. Devlet idaresi, Tanzimat çerçevesinde imparatorluğun münferit kısımlarının merkezle olan bağlarını bir örnek hale getirmeye vergi, askere alma ve eğitim sistemiyle donatmayı hedefliyordu. Böylece hem eyaletler kalkınacak hem de devletin buralardan elde ettiği gelirler artırılabilecekti. Maurus Reinkowski, Düzenin Şeyleri, Tanzimat’ın Kelimeleri: 19. Yüzyıl Osmanlı Reform Politikasının Karşılaştırmalı Bir Araştırması, çev. Çiğdem Canan Dikmen, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017), 13.

kılabilmşti.³ Osmanlı İmparatorluğu için bu ilk anayasal monarşi deneyimi krizlerle kesildi. Osmanlı-Rus Savaşı'nın gelişim sürecinde parlamento ve anayasa uzun bir dönem rafa kaldırılacaktı. Tarık Zafer Tunaya'nın altını çizdiği gibi “Kanun-ı Esasi kendini kapıların ardında bekleyen bir despotizme imkân veriyordu, ama aynı zamanda o kapılar bir daha kapanmamak üzere yeni gelişmelere açılmıştı.” Bu sayededir ki II. Abdülhamid'in idaresinde anayasa yürürlükten kaldırmış sayılmıyor, biçimsel olarak devlet salnamelerinde, ilan edilen hattı hümâyûn ve âyan listesiyle birlikte sürekli yayımlanıyordu.⁴

İlk Osmanlı anayasasının hazırlanması sürecinde Kanun-ı Esasi'ye gönülden “hayır”, dudağının ucuyla “evet” diyen Mütercim Rüştu Paşalar, “Anadolu ve Rumeli'nin cahil insanları”ndan söz eden Halil Efendiler karşısında anayasayı sorunların çözümü için kaçınılmaz bir gereklilik olarak gören ekip içinde de ortak bir tavır yoktu. Bunlar arasında anayasal rejim meselesini toplumsal gelişmeyle ele alan gruba göre “Kanun-ı Esasi'yi devlet vermez(di), millet alır(dı)”. İkinci grubu oluşturanların bakışıyla Kanun-ı Esasi ancak devlet otoritesinin üzerinden gelebileceği bir meseleydi.⁵

Tanzimat ve Meşrutiyet birikimi ahalinin meşru politik sürecin giderek bir parçası hâlini almasının ve çok düzenli olmamakla birlikte yöneticileri etkilemek için faaliyet yoğunluğunun önünü açacak, yöneten-yönetilen ilişkilerinde yeni bir

3 Parlamento geleneğinin gelişiminde taşradaki muhassıl meclislerinin öncü bir rolü bulunmaktaydı. İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2020), 33-46.

4 İlber Ortaylı, “II. Abdülhamid Döneminde Anayasal Rejim Sorunu”, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadi ve Sosyal Değişim*, (Ankara: Turhan Yayınları, 2004), 203, ilk Osmanlı Anayasası ve parlamento hakkında bkz. Robert Devereux, *The First Ottoman Constitutional Period: A Study of the Midhat Constitution and Parliament*, (Baltimore: The Johns Hopkins University, 1963), Sina Akşin, “Birinci Meşrutiyet Meclisi Mebusanı”, *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, c. 25, sayı 1, (Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1970): 19-39.

5 Midhat Paşa ve Ahmed Saib gibi isimlerin de bu görüşte olduğu anlaşılmaktadır. A. Saib'e göre “Bu maksadı elde etmek için bizim gibi cahil efrattan müteşekkil milletin başında hükümdar olan zad, bu fikrin mütevvici bulunması şarttır.” Görüldüğü gibi halkın meşrutî düzene uyum sağlayabilmede yetersiz olduğu konusunda anayasacılarla karşıtlarını birleştirebiliyordu. Cemil Oktay, “Hum Zamiri'nin Serencamı: Kanun-ı Esasi'nin İlanına Muhalefet Üzerine Bir İnceleme”, *Siyasi Kültür Okumaları*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2017), 24-25.

içerik kazanmasını sağlayacak olan temelleri attı.⁶ 19. yüzyılda Avrupa’da yaygın hâle gelen siyasi iktidarın daha fazla halka dayandırılması düşüncesinde, genel oy hakkı yaygınlaşmamış bile olsa halkın temsil edildiği parlamentoların ortaya çıkışından Yeni Osmanlıların da etkilendiği bilinmektedir. Bireyin içinde bulunduğu toplumsal statüden bağımsız bir değer hâline geldiği Batı toplumları giderek “*demos*”un egemen olduğu toplumlara dönüşürken kendi dışındaki dünyanın aydınlarının zihinsel ve eylemsel mücadelesinde belirleyici olmuştur. Politik fırsat yapısının değişimi, beklentilerin ve katılımın artması Osmanlı siyasi lügatine yeni kavram ve kurumların yerleşmesini sağladı. Yeni Osmanlılardan beri tartışılmakta olan hakimiyet-i millîye kavramı şüphesiz bunların en önemli olanlarındandı. Teceddüt, terakki, ittihat, müsavvat gibi kavramların yanında hakimiyet-i millîye kavramı gelişen siyasi bilince eşlik eden bir tartışmanın tam merkezinde yer almaktaydı. 19. yüzyılda devletin gündemine siyasi özgürlükler ve meşveret/meşrutiyet meseleleri girmişti. Münif Paşa, hürriyeti Kant ve Montesquieu gibi kaynaklardan alarak “âlem-i medeniyette nâfi’ olan ve hiçbir kimseye muzır olmayan harekâta herkesin serbest” ya da ferdin “hukuk-ı meşrû’asına mutasarrıf” olmasıdır diye tarif ediyordu. Hürriyet ile medeniyet ve terakki arasında doğrudan bir bağ kurulurken “Hürriyet, her türlü terakkiyâtın menba’ı” olarak görülüyordu. Örneğin Mustafa Fazıl Paşa’ya göre Fransız milleti hürriyet sayesinde dünyanın en faal ve en zengin milletlerinden biri olmuştur: “Bunun sebebi oldur ki, milletler maddeten dâhi hürriyetle muammer olurlar. Ve her nerede ki mûhafaza-i hukuk olunmaz, orada âkîbet yiyecek ekmek bulamayacak dereceye inilir.” Prusya’nın Avusturya karşısındaki askerî zaferi bile “iğneli tüfenkten ziyade ahalisine verdiği serbestlik sayesinde.” “Hükûmet-i meşrûta”, “temsili hükûmet” ya da “nizam-ı serbestâne” şeklindeki bu yeni “usul-i idare” Halil Şerif Paşa gibi isimlerce devletin kuvvetlenip, ilerlemesinin önünü açacaktı.⁷ Meşruti hükûmetin Osmanlı Devleti’ni derhâl Rusya’nın fevkine çıkaracağını iddia eden Paşa, bu sayede

6 Ersin Kalaycıoğlu-Ali Yaşar Sarıbay, “Tanzimat: Modernleşme Arayışı ve Politik Değişim”, Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme, Ed. Ersin Kalaycıoğlu-Ali Yaşar Sarıbay, (İstanbul: Alfa Yayınları, 2000), 12-13.

7 Şerif Mardin, Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1996), 221-182, Gökhan Çetinsaya, “Kalemiye’den Mülkiye’ye Tanzimat Zihniyeti”, Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi, Ed. Mehmet Ö. Alkan, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2001), 66-69.

imparatorluk tebası arasında siyasi ve hukuki bakımdan farklar ortadan kalkacak, hepsi adalet çerçevesinde bir araya gelecek diye düşünmekteydi.

1908’de Kanun-ı Esasi’nin yeniden yürürlüğe konması Osmanlı dünyasına Fransız Devrimi’nden gelen düşünsel akım ve kavramların intikalinde belirleyici oldu. “Hürriyet, Müsavat, Uhuvvet” kavramları geleneksel Osmanlı düşüncesindeki “adalet” vurgusu ile desteklenerek hemen her ortamda yüksek sesle ifade edildi. Fransız Devrimi Jön Türkler için bir model hâline geldi. 31 Mart sonrasında 1908 Temmuz’unda dillere yerleşen sloganlar hızlıca kullanımdan kalksa bile politik kültürde bıraktıkları izleri derindi.⁸

Jön Türkler kendilerinden önceki aydınlardan, halk için çalışmanın önemli bir fazilet olduğu yolundaki fikri almışlardı. Bu çalışmanın şekli ise halkı eğiterek, ona her şeyin üstünde olan kanunları öğretip, gerçek gelişme çizgisinin seyrini göstererek, onu bir tür müttefik hâline getirmekle olacaktı. Eğitilmeleri ve bilinçlenmeleri sonucunda kendileri için bir felaket olan otoriter rejime karşı harekete geçeceklerdi. Başlangıçta Jön Türkler kendilerine biçtikleri eğitici rolünden son derece emin biçimde halkçılık fikrine dört elle sarılmışlardı. Cenevre merkezi, Kanun-ı Esasi metninin Fransızca tercümesini yayımladığında ona yazdığı bir ön sözde, Osmanlı-Türk halkının böyle bir belgeyi uygulayacak yetenekte olmadığı iddialarını kesinlikle reddettiklerini belirtmişlerdi. Ancak Jön Türk düşüncesi Hanioglu’nun işaret ettiği gibi devraldığı halkçılık düşüncesinden kısa sürede vazgeçmek zorunda kalmış, hatta nefret etmeye başlamıştı. Bunun nedeni istibdatla mücadele planında halkın kendisine atfedilen görevi yerine getirmemesiydi.⁹ Örneğin Prens Sabahaddin’e göre “*zihniyetlerde vücut bulan akım bir nazariye*” olan hakimiyet-i milliye saltanatla özdeşleştiriliyor,

8 François Geogron, “Devrimin Sözcükleri: 1908 ve 1909’da Osmanlı Siyasal Kelime Dağarcığına Dair Tespitler”, Yakın Türkiye Tarihinden Sayfalar, Haz. Mehmet Ö. Alkan, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2014), 99-110, agy, “La justice en plus: les Jeunes Turcs et la Révolution française”, Des Ottomans aux Turcs Naissance d’une nation, (İstanbul: İsis Yayınları, 1995), 159-168, Bernard Lewis, “The Impact of the French Revolution on Turkey, some notes on the transmission of ideas”, Cahiers d’Histoire Mondiale, c. 1, (Paris, 1953): 105-125.

9 Halk gerçekleri görebildiği ve bu “tenvir-tenevvür” ilişkisinden yararlanabildiği ölçüde Jön Türklerin kurgusu mükemmel işleyecekti. Ancak kısa bir süre sonra talebin istenilen alanda hiç de kabiliyetli olmadığı görüldü. Bunun öğretmenlerde neden olduğu şaşkınlık ve üzüntü ise çok fazla oldu. İlk önceleri hafif yakınmalar şeklinde görülen tepkiler zamanlar daha ağır sitemlere dönüştü. M. Şükrü Hanioglu, Bir Siyasal Örgüt

hükümdarın saltanatıyla bir yoldan yürüyen milletin hâkimiyetinin istibdat ve sükût gibi aynı sonuca ulaştığı ileri sürülüyordu.¹⁰ Buna karşılık Tunalı Hilmi Bey, 1902 yılında Fransızca olarak Cenevre’de yayımlanan Halk Hakimiyeti Risalesi ve Anayasa Tasarısı’nda kurulması gereken yönetimi halkın hâkimiyeti altındaki bir monarşi olarak tarif etmekteydi.¹¹

II. Meşrutiyet’in ilanı Osmanlı İmparatorluğu’nda ilk defa olarak aşağıdan yukarı ve oldukça geniş tabanlı bir hareketin sonucudur.¹² Parlamentonun uzun bir aradan sonra toplanması ve Ahmed Rıza Bey’i riyasete getirmiş olmasından dolayı 13 Aralık 1908’de yaptığı konuşmada yeni Meclis başkanı “uhtemize tereddüp eden vezâiften biri... Hakimiyet-i milliyenin kaviyyen teessüsüne bihakkin çalışmak ve hukuk ve menafî-i milliyemizi müdafaaya memur olan hükûmetin kuva-yi icraiyesini tezyide hizmet etmektir... Maziden ibret alarak memalik-i sairede hakimiyet-i milliyenin tatiline sebep olan hatalardan içtinab edelim” demek suretiyle Mebusan Meclisinin önemli vazifelerinden birinin altını çizmiştir. Yeni dönemde padişahın konumu ve millî hakimiyet meselesi ilk zamanlardan itibaren gündemi belirlemiştir. II. Abdülhamid’in açılış nutkunun birkaç gün sonrasında Meclis-i Mebusan bir mazbatada hâkimiyetin hükümdardan millete intikal ettirildiğini, Meşrutiyet’in ilanıyla memlekette teessüs eden millî hâkimiyetin kuvvetlendirilmesine çalışılacağını, millet için ancak hak ve salahiyetler bahis mevzuu olabileceğini teyit ve padişahın, devletin siyasi bünyesindeki hakiki mevkiinin neden ibaret bulunduğunu tayin etmiştir.¹³

Kanun-ı Esasi 1876’da padişah fermanı olarak hazırlanmış ve onun tek yanlı iradesiyle ilan edilmişti. Oysa 1909’daki anayasa değişikliği Meclis-i Umumi-i Millî tarafından yapılarak, Padişah’a kabul ettirilmişti. II. Meşrutiyet’in ve

Olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1989), 608-611.

10 Prens Sabâhaddin, Türkiye Nasıl Kurtulabilir ve İzah’lar, çev. Fahri Unan, (Ankara: Ayraç Yayınları, 1999), 43.

11 Fevzi Demir, “II. Meşrutiyet Dönemi’nde Hakimiyet-i Millîye Kavramının Kullanılışı”, Yeni Türkiye, sayı 46, (Ankara, 2002): 246, ayrıca bkz. M. Şükrü Hanioglu, “Tunalı Hilmi Bey’in Devlet Modeli”, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, c. 38 / 3-4, (İstanbul: 2011): 108-109.

12 Aykut Kansu, 1908 Devrimi, çev. Ayda Erbal, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1995), 35-95.

13 Recai G. Okandan, Âme Hukukumuzun Ana Hatları: Osmanlı Devleti’nin Kuruluşundan İnkirazına Kadar, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1957), 271-272.

1909 tadilatlarının en önemli katkısı egemenlik hakkı ve bunun kullanımıyla ilgiliydi. Burada egemenlik hakkı monarkla millet arasında paylaşılmıştı. 1909 değişikliklerinin misak karakteri bu anlama geliyordu. Gerçi millet egemenliği ilkesi Kanun-ı Esasi'ye açıkça girmemişti ama Heyet-i Âyan kararnamesi başta olmak üzere birçok belge ve demeç, “hakimiyet-i milliye” düsturunu kabul ve ilan etmişti.¹⁴ Bu durum açıkça 19 Ağustos 1909 tarihli Âyan Meclisi kararında yinelenmişti.¹⁵

İkinci Meşrutiyet'in getirdiği yenilikler egemenliğin kullanışı açısından dikkat çekicidir. İlk defa 1909 değişiklikleriyle yasama ve yürütme padişah-tan kopararak ayrı ve demokratik organlar hâline dönüştürülmüştür.¹⁶ Milleti temsil eden ve yetkileri artırılmış bir parlamento, bunun karşısında sorumlu bir bakanlar kurulu ile yetkileri budanmış bir monarktan çıkan tablo, gerçekten meşrutianayasal bir düzene geçişin göstergesi olmuştur. Bununla birlikte monarşik egemenlik anlayışının kökten sarsılması, monarşinin kurum olarak gözden düşmesi II. Meşrutiyet'in siyasal pratiğinde milletin ve temsilcilerinin gerçek bir yükselişi anlamına gelmemiştir. İttihat ve Terakki'nin baskı yöntemleriyle muhalefeti sindirmesi, parlamento dışı müdahalelerle iktidar değişikliklerine gidebilmesiyle Meclis ve hükûmete karşı partinin Merkez-i Umumi'sini siyasal sistemin gerçek karar organı hâline dönüştürmüştür.¹⁷

Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı'nın neden olduğu kriz ortamı Osmanlı parlamentoculuğu için gerçek bir kriz ortamı doğurdu. Tıpkı 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı döneminde olduğu gibi bu savaşlar da otokratik yapıyı güçlendirdi. Balkan Savaşları sırasında Halaskâr Zabitan baskısı, tekrar fesih, yeni seçimlerin savaş nedeniyle yapılmaması, 20 aylık kanun hükmünde

-
- 14 Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, (İstanbul: Der Yayınları, 1992), 174.
 15 “Hey'et-i Âyan Kararnamesi, Düstür, Tertib-i sâni, c. 1, (İstanbul 1329): 638, ayrıca bkz. Ahmet Kuyaş, “II. Meşrutiyet, Türk Devrimi Tarihi ve Bugünkü Türkiye”, *Doğu-Batı Düşünce Dergisi*, sayı 45/ 2, (Ankara, 2008): 57.
 16 Aykut Kansu, *Post Revolutionary Politics in Turkey 1908-1913*, (Leiden: Brill Academic Publishers, 2000), 409-443.
 17 II. Meşrutiyet'in iktidarın düzenlenişi bakımından sağladığı somut katkı kuvvetler ayrılığı ilkesini ve parlamenter rejimi getirmiş olmasıdır. Yasama ve yürütmenin padişah-tan kopararak ayrılması, bakanlar kurulunun Meclis-i Mebusan'a karşı sorumlu hale getirilmesi parlamenter rejimin halkalarıdır. Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, 174-175.

kararnameler düzeni, Babıâli baskını, İttihat ve Terakki'nin fiili tek parti rejimi, 1914 göstermelik seçimleri gibi gelişmeler söz konusu otokratik gelişimin ince çizgilerini oluşturuyordu. Birinci Dünya Savaşı krizi derinleştirecekti. Almanya ile gizli anlaşmanın yapıldığı 2 Ağustos'ta Meclis tatile gönderilmiş ve savaş boyunca devre dışı tutuldu.¹⁸ Mütareke günlerinde yönetimde değişiklik olsa da Meclis karşıtı çizgi sürüp gitti. Bu defa Saray yeni döneme ve barış anlaşmasına hazırlanırken Meclisten kurtulma yolunu seçti. 21 Aralık 1918'de Meclis-i Mebusan feshedildi. Saltanat Şûrası Meclisin bıraktığı boşluğu doldurmak amacıyla oluşturulmuşsa da gelip geçici ve yetkisiz bir heyet olarak kalmıştı.¹⁹

Savaş, İşgal ve Yerelden Ulusala Direnişin Gelişimi

Birinci Dünya Savaşı yalnızca Osmanlı İmparatorluğu'nun değil Tuna Monarşisi Avusturya-Macaristan'ın, Kaiser Almanya'sının ve Çarlık Rusya'sının da sonunu getirerek 19. yüzyılın politik ve ekonomik birikimlerinin, imparatorluk yapılarının çöküşüne neden oldu. Akdeniz-Orta Doğu imparatorluk geleneğinin son temsilcisi olan Osmanlı İmparatorluğu son derece ağır koşullar taşıyan Mondros Mütarekesi ile savaş dışı kalırken Cumhuriyet'in ilanına giden sürecin sosyopolitik altyapısının inşa edildiği bir geçiş döneminin içine girmiş oldu. Bu dönem işgaller, iç savaş, İstanbul ve Anadolu hükûmetleri arasındaki iktidar çekişmesi, ulusal direnişin örgütlenmesi ve nihai zafere uzanan merhalelerle biçimlendi.

Birinci Dünya Savaşı hakkında yapılan hesaplamalarda savaşın kişi başına maliyetinin en yüksek olduğu ülkeler arasında Osmanlı İmparatorluğu ve İran öne çıkmaktadır. Almanlar ve Fransızlar savaşta sırasıyla nüfuslarının yüzde 9'unu ve 11'ini kaybederken Osmanlılar yüzde 12 ila 25'ini yani yaklaşık beş milyon vatandaşlarını kaybettiler. Yaşanan kıtlıklar, siyasi düzenin çöküşü ve altyapının tahrip olması tarımsal üretime korkunç bir darbe vurdu. Birinci Dünya Savaşı Orta Doğu'nun modern zamanlarda yaşadığı en önemli siyasi olaydı. Savaş,

18 Osmanlı İmparatorluğu'nun son savaşına girişi ve savaşın yönetimi hakkında bkz. Mustafa Aksakal, *Harb-i Umumi Eşiğinde: Osmanlı Devleti Son Savaşına Nasıl Girdi*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010), Ali Kaşığıyğun, *Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na Girişi*, (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2015).

19 Tarık Zafer Tunaya, *İttihat ve Terakki, Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2007), 589-630.

bölgedeki devletler sistemini derinden etkileyecekti. 1914 Haziran'ında Osmanlı İmparatorluğu Anadolu ve Balkanlar dışında fiilen olmasa bile hukuken Levant'ı, Mezopotamya'yı, Mısır'ı, Arap Yarımadası'nın belli kısımlarını ve Kuzey Afrika'nın küçük bir şeridini elinde bulunduruyordu. 1920'lere gelindiğinde ise bu harita büyük ölçüde değişmişti. Savaş sona erdiğinde Osmanlılık olarak adlandırılan Osmanlı milliyetçiliği bir seçenek olmaktan çıkmış, imparatorluğun farklı etnik ve dinsel kümeler mensup halklarını bir arada tutacak siyasal çerçeve kalmamıştı. Sonuç olarak bölgesel düzeyde milliyetçilikler güç kazanmaya başladı. Türk, Arap, Suriye, Mısır ve benzeri toplumların milliyetçi hareketleri bölgede yayılırken Levant ve Mezopotamya'da İngiltere ile Fransa'nın kurduğu devlet yapıları içinde bunlarla mücadele gündeme geldi. Büyük güçler daha önce Osmanlı İmparatorluğu'nun parçası olan toprakları burada yaşayan halkların istemlerini hiç dikkate almadan parçalara böldüler. Yeni dönemde bölgede egemen devletler yalnızca İngiliz ve Fransız manda yönetimlerinde kurulmadılar. Mısır, İran ve Suudi Arabistan örneğinde bakıldığında bazen bir hükümet darbesinin, bazen bir devrimin bazen de bir fethin ürünü olarak ortaya çıktılar. Türkiye'de ise bu süreç anti-empyralist bir mücadelenin sonrasında gerçekleşti. Söz konusu sürecin gelişiminde Osmanlı İmparatorluğu'nun savaş sonrasında yaşadığı çözümlüş süreci belirleyiciydi.²⁰

29 Eylül 1918'de Bulgaristan'ın ateşkes imzalayarak savaş dışı kalması Osmanlı hükümetinin savaşı birlikte yürüttüğü müttefikleriyle irtibatının karasal olarak kesilmesi anlamına geliyordu. Bu durum İstanbul'u tehdiye açık hâle getirirken Osmanlı ordularının Filistin-Suriye cephesinde İngilizler karşısında yaşadıkları bozgun ve İtilaf güçlerinin ekim başlarında Trakya üzerine saldırıya geçme hazırlıkları sırasında yeni hükümeti İttihatçı karşıtlığıyla bilinen Ahmet İzzet Paşa'nın kurması barış arayışlarını hızlandırdı. Aynı dönemde Çanakkale açıklarındaki İngiliz filosunun başındaki Amiral Calthrope'a iletilen teklif İngiliz hükümetince kabul edildi. Babiâli'yi Bahriye Nazırı Rauf Bey'in temsil ettiği

20 Modern Orta Doğu'da 20. yüzyılın başında devletler sistemin dönüşümü hakkında bkz. James L. Gelvin, *The Modern Middle East: A History*, (Oxford University Press, 2011), 180-186, William L. Cleveland-Martin Bunton, *A History of the Modern Middle East*, (Westview Press, 2009), 149-170, Feroz Ahmad, "The Late Ottoman Empire", *The Great Powers and the End of the Ottoman Empire*, Ed. Marian Kent, (London: George Allen & Inwin, 1984), 5-30.

görüşmeler sırasında Osmanlı hükûmetinin iyimser bir havayla Wilson İlkeleri doğrultusunda talepler ileri sürdüğü görülüyordu. Buna göre içişlerine müdahale edilmemesi, ülkenin işgale uğramaması, İtilaf Devletlerinin maddi yardımda bulunmaları, Yunan gemilerinin geçmemesi koşuluyla Boğazların açılabileceği gibi hususlar öne çıkmaktaydı. Babiâli'nin bütün beklentilerine rağmen Limni Adası'nın Mondros Limanı'nda Agamemnon zırhlısında 30 Ekim 1918'de imzalanan mütareke, Osmanlı İmparatorluğu için giderek yaklaşılan sona işaret etmekteydi. Buna göre Osmanlı ordusu terhis edilecek, güvenlik gerekçesiyle kullanılacak küçük gemiler dışındaki bütün savaş gemileri galip devletlerin yetkililerine bırakılacaktı. Boğazlar serbest geçişe açılırken, resmî makamların kullanımı dışındaki bütün haberleşme ve iletişim sistemleri İtilaf güçlerince denetlenecekti. Mondros'u trajik bir çöküş belgesi hâline getiren maddeler bunlarla sınırlı değildi. Demiryolları ve limanlar İtilafın kullanımına açılırken 7. ve 24. maddelerle Osmanlı topraklarının işgalinin altyapısı hazırlanmıştı.²¹

Anadolu'da ateşkesin ardından başlayan işgaller süreci savaştan yenik çıkmış bir toplumda direniş psikolojisini güçlendirecek kışkırtıcı etkiler doğurdu. İstanbul'daki hükûmetin Mondros ile ilgili beklentileri bütünüyle boşa çıkmıştı. Rauf Bey'e verilen sözün aksine İstanbul'a demirleyen işgalci donanma arasında Yunan gemileri de bulunuyordu. Ülkenin işgale açıldığı bir dönemde yaşanan siyasi krizler karamsar bir iklimin ortaya çıkmasına neden olmaktaydı. İttihat ve Terakki'nin önder kadrosunun ülke dışına kaçmaları, 21 Aralık 1918'de Meclis-i Mebusan'ın feshedilmesi sarayın ve Hürriyet ve İtilaf taraftarlarının siyaset sahnesinde önünü açmıştı. Yeni dönemin aktörleri için İngiltere'nin desteğini kazanmak büyük önem taşımaktaydı. VI. Mehmed Vahideddin için krizi atlatmada en uygun çözüm İngilizlerle arayı iyi tutmaktan geçiyordu. Şartlar ne kadar ağır olursa olsun kabul etmek gerektiğine inanan Sultan'a göre İngiltere'nin Doğu'daki dost politikası değişmemiştir. Siyasi tabloyu okumakta zayıf olduğu

21 Mondros Mütarekesi hakkında G. Jaeschke, Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi: Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, çev. Nimet Arsan, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1970), 1-2, Ali Fuad Türkogeldi, Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi, (Ankara: Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1948), 1-73, Türk İstiklâl Harbi: Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, c. 1, (Ankara: Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Yayını, 1963), 27-44, ayrıca Levent Ürer, Mondros'tan Mudanya Mütarekesi'ne Türk Dış Politikası, (İstanbul: Altın Yayınları, 2004).

görülen son hükümdar mütareke koşulları kabul edildikten sonra İngiltere'den "af ve mürüvvetleri" istenebilir şeklinde düşünmekteydi.²² Sultan'ın İngiltere'ye yakınlaşma arayışları 24 Kasım 1918'de *The Daily Mail* muhabiri G. Ward Price ile yaptığı mülakatla başlamıştır. Sir Artur Calthorpe'un 4 Aralık 1918'de Lord Balfour'a bildirdiğine göre Sultan, İngiltere'ye tam bir sempati beslemekte olup İngiltere'nin desteğini aramaktaydı. Balfour'a yazılan 10 Ocak 1919 tarihli özel bir mektupta ise Sultan'ın, Haşmetli Kral'ın hükûmetinin kendisine halifelik makamında destek olup olmayacağını sorduğu, özellikle bu meseleye en büyük ehemmiyeti verdiği bildiriliyordu. İstanbul'daki hükûmet çevrelerinin mutlak bir kurtuluş için ümitli olmadıkları, bu nedenle İngiltere'nin desteğini kazanıp krizi atlama siyaseti izledikleri anlaşılıyordu. Nitekim 30 Mart 1919'da Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın Yüksek Komisere sunduğu proje böyle bir teslimiyet psikolojisinin eseri idi. Buna göre "İngiltere; Avrupa ve Asya'da gerek doğrudan doğruya Sultan'ın metbuluğu altında bulunan (Türkçe konuşan) ve gerekse muhtariyetten faydalanan vilayetlerde Türkiye'nin ecnebilere karşı bağımsızlığını ve memleket dâhilinde sükûnu temin etmek için lüzum gördüğü yerleri on beş yıl müddetle işgal edecektir... İngiltere, dostluk hisleriyle duygulanarak Osmanlı nezaretlerinde lüzûmlu görülen yerlere İngiliz müsteşarlarının Sultan tarafından tayinine muvafakat edecektir. Bundan başka, İngiltere hükûmeti her vilayete birer İngiliz başkonsolosu tayin edecek ve bu konsoloslar on beş yıl müddetle vali nezdinde müşavirlik vazifesi göreceklerdir. Vilayet belediye meclisleri ve seçimleriyle parlamento üyelerinin seçimi İngiliz konsoloslarının kontrolleri altında yapılacaktır. İngiltere hem payitahtta hem vilayetlerde maliyeyi sıkı bir kontrole tabi tutmak hakkına sahip olacaktır. Anayasa, Doğu halkının siyasi istidat ve kabiliyetine uygun olarak sadeleştirilecektir. Padişah imparatorluğun dış politikasını yürütmekte, mutlak şekilde, serbest olacaktır."²³ 20 Mayıs 1919'da Sait Molla'nın kurduğu İngiliz Muhibleri Cemiyeti, İngiliz mandası taraftarlarının

22 Tevfik Bıyıklıoğlu, Atatürk Anadolu'da (1919-1921), c. 1, (İstanbul: Kent Basımevi, 1981), 9.

23 Gotthard Jaeschke, Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991), 5-6.

toplandığı, teslimiyetçi bir tavır temsil eden bir kuruluş olarak İstanbul'daki iktidar çevresindeki genel havayı yansıtmaktadır.²⁴

İstanbul'daki hükûmet ve Saray çevresinin yaklaşımlarının aksine Anadolu'da işgallere yönelik başlayan yerel direniş ve kongreleşme süreci tam bağımsızlık ve hakimiyet-i milliye kavramı çevresinde şekillenmiştir.²⁵ Mütareke döneminde İstanbul hükûmetlerinin otokrat ve teslimiyetçi eğilimleri Anadolu'da başlayan yerel direnişlerin ve kongreler döneminin bağımsız hareket edebilme zeminini hazırlamıştır. Bu dönemde beliren devlet ve iktidar sorunu Bülent Tanör'ün işaret ettiği gibi yerel kongrelerle oluşan fiili durum, ulusal kongreler döneminde Mustafa Kemal Paşa'nın direniş ve bağımsızlığın liderliğini üstlendiği süreçte Anadolu'da yeni bir iktidar merkezinin doğuşuna imkân sağlamıştır. Aslında yerel iktidarların ortaya çıkışı işgallerin hemen sonrasına rastlayan kongrelerle gerçekleşecektir. Ekim 1918'de başlayan ve Ekim 1920'deki Pozantı Kongresi'yle sona eren iki yıllık dönemde gerçekleşen kongreler yeni iktidarlar olgusunu ve devlet sorununun çözümünün anahtarıdır. Bu kongrelerden Sivas'ta 4-11 Eylül 1919'da toplanan dışında hiçbiri ulusal nitelikli değildir. Hepsisi birer vilayet, mutasarrıflık, sancak ya da liva adı taşıyan kongreler yerel ölçekli kurtuluşu hedeflemekteydiler. Sivas'tan önce 13 kongrenin toplanmış olması ve bunlardan ilk altısının Kars, Ardahan ve Batum bölgesinde yer alması ulusal önderlik öncesi toplumsal hareketliliği ve işgallere bölgesel tepkilerin yükselişini göstermektedir. Öyle ki bu kongreler Ankara'da ulusal Meclisin toplanışından sonra da devam etmiştir. Söz konusu son dört kongrenin düzenlenmesinde merkezin yani Ankara'nın dahil bulunmasıdır.²⁶ Kongre önderleriyle ilgili en çarpıcı tespit

24 Cengiz Dönmez, Millî Mücadeleye Karşı Bir Cemiyet: İngiliz Muhibleri Cemiyeti, (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 1999), Tanık Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasal Partiler, Mütareke Dönemi, c. 2, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2003), 463-481, Fethi Tevetoğlu, Millî Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1998), 52-143, Mehmet Demiryürek, "İngiliz Muhibler Cemiyeti Hakkında Bazı Notlar ve Belgeler", Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, (Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, Mayıs-Kasım, 2006): 77-101.

25 Haluk Selvi, Millî Mücadele'de İlk İşgaller İlk Direnişler, (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2018), Kâmil Erdeha, Millî Mücadelede Vilayetler ve Valiler, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1975).

26 Ankara'da Meclis ve hükûmet varken buna ihtiyaç duyulmasının nedeni bölgesel bazı kararları yerel düzeyde örgütleyebilmektir. Afyon Kongresi Batı Anadolu'daki kongre hareketine son verdimen, iki Pozantı Kongresi ise il merkezi değişikliği gibi bazı yerel kararlar aldırarak ve vali seçimi için düzenlenmiştir.

bunların toplum anlayışlarının bölgesel olmayıp, ulusal nitelikli bir kavrayışa sahip olmalarıdır. Ayrıca ülke anlayışları açısından ulusal anavatan menziline ulaşmış olmaları dikkatlerden kaçmamaktadır. Ancak kabul etmek gerekir ki yerel kongreler etkinlik alanları dar ve kendi bölgeleriyle sınırlı olduklarından yerel nitelikli oluşumlardı. Ortaya çıkışlarında işgale karşı öz savunma motivasyonu belirleyiciydi. İstanbul hükümetlerinin zaafı onları inisiyatifi bölgesel düzeyde bile olsa ele alma konusunda harekete geçirmişti. Bütün bunların yanında ulusal önderlik ve Meclis öncesi dönemde büyük bir boşluğu doldurmuş, direniş fikrini eyleme geçirebilmiş, iktidar odağı olmayı başararak kurumsallaşmayı gerçekleştirebilmişlerdi. Temsil güçleri, organlaşma biçimleri ve kurallı çalışma yöntemleri, örgütlenme açısından demokratik meşruluk ve temsil anlayışını savundukları görülmektedir. Yerel seçkinler ve önderler işgalci güçlere karşı mücadelenin gönüllülük üzerinden başarıya ulaşamayacağını kavradıklarından bir yükümlülükler sistemi yaratma yoluna gitmiş, böylece askerî ve mali konularda zorlayıcı karar alabilmek için rızayla yetkilendirilmiş organlar oluşturmuşlardı. Tüm bu süreç yerel direnişlerde demokratik temsil ve denetim mekanizmasının meydana geldiğini ortaya koymaktadır.

Demokratik meşruluk ve temsil anlayışına dayalı olarak bölgesel direniş örgütleyen kongrelerde mahalli önderlerin rolü belirleyiciydi. Daha çok eşraf, serbest meslek sahibi, tüccar, esnaf, din adamı, kamu görevlisi gibi profil veren bu seçkinler toplumun orta sınıflarına ya da millî burjuvazisine denk düşmekteydi.²⁷ İttihat ve Terakki'nin izlediği millî iktisat politikaları ve savaş dönemi kârları bunların sınıfsal durumunu güçlendirmiş ve ulusal bilinçlerini artırmıştı. Ülkenin işgalinden ve paylaşım alanı olmasından zarar göreceklerdi. Döneme ait belgelerden mahalli önderlerin siyasal bilinçlerinin ve ulusal reflekslerinin belli bir olgunluk derecesine erişmiş olduğu açıkça görülmektedir. Bu yetişkinliğin temelinde Tanzimat'tan beri süre gelen yerel yönetimler ve Meclis geleneğinin etkisi olduğu gibi söz konusu birikim 1920'lerin olağanüstü koşullarında direniş ve öz savunmanın hareket noktasını oluşturmuştur. Bölgesel örgütlenmelerde

27 Ulusal önderlik etrafında millî mücadelenin gelişim sürecine kadar olan dönemde mahalli direnişin ortaya çıkışı ve organlaşması hakkında bkz. Bülent Tanör, Türkiye'de Kongre İktidarları (1918-1920), (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1916), 93-138, bu konuda ayrıca Tevfik Çavdar, Millî Mücadele Başlarken Sayılarla "Vaziyet ve Manzara-i Umumiye", (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1971).

İttihatçıların rolünü de unutmamak gerekir. Büyük Savaş'ın yenilgisi ve İttihatçı önderlerin yurt dışına kaçmalarından sonra bile İttihatçıların taşra kolları ayaktaydı. Bunlar merkez kadrolarının uğradığı itibar kaybını yaşamamışlardı.²⁸ Bununla birlikte Sivas Kongresi'nde delegeler İttihat ve Terakki Cemiyetinin ihyasına çalışmayacaklarına dair yemin etmişlerdi.²⁹ Ordu terhis edilip silahlarına el konulmuş olsa da Osmanlı modernleşmesinin ortaya çıkardığı modern askerî okullardan yetişen, on yıla yakın bir sürede Trablusgarp, Balkan Savaşları ve Büyük Savaş'ın bütün cephelerinde olgunlaşan subay ve kurmay sınıfın işgale kolay boyun eğmeyeceği ortadaydı. Nitekim Yunanistan'da General İoannis Metaksas, İzmir'in işgali planına karşı çıkarken özellikle bu duruma işaret ediyor, Yunanistan'ın küçük ama onurlu ve müreffeh bir ülke olmaya çalışmak yerine maceraya girmesinin tehlikelerine değiniyordu. İnönü Savaşları sonrası gelişmeler Metaksas'ın haklılığını ortaya çıkaracaktır.³⁰

Olağanüstü koşullarda İstanbul'daki iktidar çevresi daha otokratik bir yapıya bürünürken Anadolu hareketi geliştirdiği temsil anlayışı, oluşturduğu kurumlar, hukukileşme ve organlaşma açısından savaş "demokratik nitelikli" bir savunma refleksi oluşturmuştur. Temsil mekanizmasının demokratikliği elbette liberal demokrasi kuramının bütün unsurlarını içermemektedir. Savaş koşullarının ürettiği demokratik yapıyı yine savaşın koşulları sınırlamıştır. Edirne Kongresi dışında köylü ve işçiler kongrelerin delegasyonunun dışında kalmışlardır. Delege seçiminde varlıklı kimseler ve eşrafın başı çektiği görülmektedir. Yerel kongre tipi örgütlenmelerin iç yapısı karmaşık ve ayrıışmıştı. Örneğin Sivas

28 Zafer Toprak, Millî İktisat Millî Burjuvazi, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000), agy., İttihat ve Terakki ve Cihan Harbi: Savaş Ekonomisi ve Türkiye'de Devletçilik, (İstanbul: Homer Yayınları, 2003), 151-178, Mehmet Emin Elmalı, İttihat-Terakki ve Kapitülasyonlar, (İstanbul: Homer Yayınları, 2006), A. Gündüz Ökçün, Osmanlı Sanayi İstatistikleri 1913-1915, (İstanbul: Hil Yayınları, 1984), Vedat Eldem, Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1994).

29 Erik Jan Zürcher, Millî Mücadele sırasında İttihatçıların insan ve örgütlenme açısından oynadıkları role dikkat çekmektedir. İttihatçıların millî hareketin kontrolünü ele geçirmek için hangi fırsatları kullanmaya çalıştıkları ve bu tehlikenin nasıl bertaraf edildiği hakkında bkz. Erik Jan Zürcher, The Unionist Factor: The Role of the Committee of Union and Progress in the Turkish National Movement 1905-1926, (Leiden: Brill Academic Publishers, 1984).

30 İliber Ortaylı, Gazi Mustafa Kemal Atatürk, (İstanbul: Kronik Yayınları, 2018), 160, Murat Köylü, "İnönü Muharebeleri'nden Sonra Anadolu'daki Yunan Harekâtı ve İoannis Metaksas'ın Öngörülere", Akademik İncelemeler Dergisi, c. 10, sayı 2, (Ekim, 2015): 165-189.

Kongresi'nde Ulusal Kongreler döneminin çekirdeği durumundaki Amasya Grubu (Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları) bürokratik, askerî, basit ve tek hücreli bir yapılanmayken yerel kongreler organik ve işlevsel bir farklılaşmaya dayalıydı. Kongrelerin umumi heyetleri yani genel kurulları bir yasama organı, hatta kurucu organ işlevi görmektedirler. Heyet-i Merkeziye ya da Heyet-i Temsiliye (Erzurum) gibi kongrece seçilmiş kurullar ise yürütme organı niteliğindedir. Kongreler ve yürütme kolları silahlı güçler oluşturmuş ve bunları sivil organlara bağlı kılmıştır. Bu organik ve işlevsel farklılaşma Prof. Tanör'ün altını çizdiği gibi ancak *kurumsallaşmış siyasal iktidar* örneklerinde rastlanan bir durumdur. Yerel kongrelerin iktidarlaşmasının keskin sınırlarını alınan kararlarda görmek mümkündür. Bu kararlar savunma ve güvenlik, maliye, kamu düzeni, ekonomi ve toplum, dış ilişkiler gibi konuları içermektedir. Üzerinde durulması gereken bir diğer husus yerel hareketlerdeki iktidarlaşma eğiliminin ideolojik laboratuvarının uç bölgeler oluşuydu. Buralar Osmanlı başkentine ya da Kemalist önderlik gibi merkezlerden uzak düşen bölgelerdi. İktidarlaşmanın en olgun bölgeleri Batı Trakya ile Doğu'daydı. Burada kurulan geçici yönetimler hükümet adını alarak açıkça devletleşme yoluna gitmişlerdi.³¹ Garbî Trakya Hükümet-i Muvakkatesi ve Cenûb-i Garbî Kafkas Hükümet-i Cumhuriyesi bunun en tipik yansımasıydı.³²

Yerel kongreler hükümet boşluğunu doldurup öz savunma kararlılığını güçlendirirken siyaset bilimi ve anayasa hukuku açısından bölgedeki herkesi doğal üyesi sayıp geniş cephe oluşturmuştur. Örgütlenme yapısını seçim ve vekâlet ağı üzerine kurarak katılımcı bir model üretmiş, demokratik meşruluk ilkesine bağlı kalmak, açıkça devlet yetkileri kullanan organlar oluşturmak, uygulamalara gitmek gibi faaliyetlerin yanında aldıkları karar ve ürettikleri yapılarla TBMM döneminin hazırlayıcısı olmuşlardır. Bunlar askerî ihtiyaçlardan doğdukları hâlde

31 Tanör, Türkiye'de Kongre İktidarları, 156-170.

32 Cenub-i Garbi Kafkas Hükümet-i Cumhuriyeti'nin getirdiği katkıları burada hatırlamak gerekir. Türkiye topraklarında tek merkezli (Ayan'sız) bir Meclis-i Millî kurması, kuvvetler birliği ve meclis hükümeti sistemine dayalı bir modelin ilk örneğini sunması, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu adıyla 18 maddelik bir anayasa kabul etmesi, burada Türkiye ve Türkiye devleti deyimlerine yer vermesi, vatandaş deyimini getirmesi, cumhuriyet ilan etmesi. Ahmet Ender Gökdemir, Cenûb-i Garbî Kafkas Hükümeti, (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1998), İbrahim Şirin, "İki Hükümet Bir Teşkilat: Garbî Trakya Hükümet-i Muvakkatesi'nden Cenub-î Garbî Kafkas Hükümeti Muvakkate-î Milliyesi'ne", History Studies, c. 6, sayı 2, (February, 2014): 125-142.

gerçekte sivil ve siyasal karakterlidirler. İktidar odağı olmakla beraber sınırları da vardır. Öncelikle geleneksel iktidar merkezi ile açık sürtüşmeye girmemekte ısrarlıdırlar. İktidar olma durumları otorite boşluğu ve öz savunma ihtiyaçlarıyla sınırlı olduğundan, geçici ve dar bölgeledirler. Aralarındaki iletişimsizlik bu örgütlenmenin kırılğan yapısını oluşturmakta, ayakta kalma şansını zayıflatmaktadır. Krizin teslimiyetle değil direnme ve bağımsızlıkla aşılabileceğini ortaya koymuş aydınlar, mülk sahipleri, eşraf ve din adamları arasında belki de ilk defa yerel görünümlü ama ulusal birliği amaçlayan siyasi ittifaklar ortaya çıkarmıştır. Bunun yanı sıra yine çok önemli bir nokta olarak krizin demokrasi yoluyla çözülebileceğini göstermişlerdir. Osmanlı geleneksel siyasi iktidar yapısı kriz karşısında içine kapanıp parlamentosuzluğa ve saray mutlakiyetine geri dönerken yerel kongre iktidarları krizi demokrasiyle aşmak seçeneğini ürettiler ki bu Tanör'ün savaş demokrasisi dediği durumdur.³³

Ulusal Önderlik Etrafında Millî Mücadele'nin Örgütlenmesi

Millî Mücadele'nin ilk aşamasını oluşturan yerel kongreler devam ederken Mustafa Kemal Paşa'nın 9. Ordu Müfettişliği göreviyle geldiği Amasya'dan itibaren ulusal önderliğin çekirdeği oluşmaya başladı. Haziran 1919'da başlayan hazırlık dönemi Sivas günlerine kadar sürmüştür. Yedi aylık süreçte direniş ulusallaşırken, merkezileşme, hukukileşme, organlaşma ve özerkleşme anlamında dönüşümler yaşadı. Kurtuluş Savaşı'nın örgütlenme şeması yerelden bölgeselliğe, bölgesellikten ulusallığa doğrudur. Yerellikten bölgeselliğe uzanan yolda Doğu Anadolu'da ve Batı Anadolu ve Trakya'daki kongreler belirleyici olmuştur. Bölgesellikten ulusallığa sıçrayış ise Sivas Kongresi sayesinde. Aslında yerel bir kongre olarak düzenlenen Erzurum'da ulusal önderlik kadrosu ilk defa bölgesel sivil kitleyle buluşmakta, buna bölgeselliği aşan bir program sunmaktadır. Sivas'tan sonra Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve Heyet-i Temsiliye belli bir bölgeyi değil bütün ülkeyi ve ulusu temsil etmektedir.

Kurtuluş Savaşı'nın merkezileşme süreciyle birlikte önderlik de merkezî bir karaktere büründü. Amasya'dan itibaren etkinliği giderek artan üst subay grubunun faaliyetlerinde askerî hiyerarşi anlayışı hâkimdi. Birinci Dünya Savaşı

33 Bülent Tanör, Kurtuluş Kuruluş, (İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1998): 71-74.

sırasında Çanakkale Savaşları'ndaki başarılarıyla yıldızı parlayan ve karizmatik liderlik özellikleri öne çıkan Mustafa Kemal Paşa, Konya'da bulunan Mersinli Cemal Paşa'dan sonra Anadolu'daki en üst rütbeli askerdi. Kaldı ki askerî ve mülki yetkilerle donatılmış Mustafa Kemal Paşa, Amasya'dan itibaren rakipsiz bir önderlik elde etmiş durumdaydı. Erzurum Kongresi'nin hazırlık döneminde, yetkilerini yitirdiği bir dönemde Kazım Karabekir Paşa'nın emrinde olduğunu bildirmesi Mustafa Kemal'in karizmatik liderlik özelliklerinin ve yeteneklerinin üst düzey subay grubu arasında da onaylandığına, kurtuluşun liderliği için en ideal aday olduğuna yönelik inancı göstermekteydi.³⁴ Askerî ve bürokratik ağırlıklı Amasya önderlik grubu ve lider, Erzurum'da ilk defa sivil bir tabanla buluşmuş ve böylelikle önderlik sivil bir meşruluk elde etmişti. Amasya'da tüzel kişiliği olmayan fiili bir grup, askerî bir komite niteliği taşıyan önderlik Erzurum ve Sivas kongrelerinde açık, yasal ve sivil tüzel kişiliklerin yaratılmasıyla askerî örgütlenme ve askerî itaat ilişkisinden, sivil örgütlenme ve sivil meşruluk anlayışına geçiş yapmıştı. Bu geçişte İttihatçılara özgü gizli, konspiratif örgütlenme ve çalışma yöntemlerini tasfiye amacı olduğu açıktı. Ulusal kongrelerde çalışma biçimi açık ve birlikte karar alma ilkesine dayalıydı.³⁵ Politik kültür anlamında bakıldığında yerelden ulusal düzeye aşağıdan yukarı doğru merkezî bir liderlik etrafında yükselen direniş hareketi ideolojik, askerî ve idari anlamda özerkleşmekte monarşik egemenlikten uzaklaşarak hakimiyet-i milliye ve tam bağımsızlık kavramlarını benimsemektedir. Amasya Tamimi'nde "Milletin istiklalini yine milletin azmi ve kararı kurtaracaktır." denirken Erzurum ve Sivas'ta "Kuvâ-yı Millîye'yi amil ve iradei milliyeyi hâkim kılmak" esaslarına gönderme yapılması söz konusu dönüşümün hukuki yansımalarıdır. Amasya'dan itibaren liderliğin İstanbul'la

34 Sultan Vahdeddin'in Mustafa Kemal Paşa'ya İstanbul'dan hareket etmeden önceki kabul merasiminde söylediği "Paşa, devleti kurtarabilirsin" sözü Murat Bardakçı'nın kaydettiği üzere aslında başka paşalara da söylenmiş protokol ifadeleridir. Nitekim Tekirdağ'daki 14. Kolordu'ya tayin edilmesinin ardından 6 Aralık 1918'de hükümdara veda ziyareti yapan Kazım Karabekir Paşa, padişahın "Sizin gibi genç, mert ve şâyân-ı itimat kumandanlara mâlik olan bir millet elbette zeval bulmaz" dediğini belirtmektedir. Dolayısıyla Mustafa Kemal Paşa'ya söylenmiş olan bu sözleri Mustafa Kemal Paşa'yı Samsun'a "millî bir kıyam başlatması ve memleketi kurtarması için gönderdiği" şeklinde değil bir protokol cümlesi olarak düşünmek gerekir. Murat Bardakçı, Bir Devlet Operasyonu 19 Mayıs: Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun Yolculuğu ve Yolculukla İlgili Belgeler, (İstanbul, Türkuvaz Yayınları, 2019), 79-80.

35 Tanör, Kurtuluş Kuruluş, 78-79.

yollarını ayırması kopuşun ilk adımıyken milletin kaderini yine milletin iradesinin belirleyeceğine yönelik vurgular ikinci adımı oluşturmuştu.³⁶

Anadolu direnişini ulusal bir düzeye taşıyan kongre ve cemiyetlerin organlarının seçilmişlerden oluşması hukukileşmenin göstergesidir. Sivas'ta temsil gücü zayıf bile olsa Heyet-i Temsiliye üyeleri seçime dayalı meşruluk ilkesine bağlıydılar. Hukukileşmenin ayrılmaz parçası ise kurumsallaşma idi. Kararlar hukuki kişiler ve organlarca alınıp uygulanmaktadır. Mustafa Kemal imzalı kararlardaki “kongre heyeti namına” ya da “Heyet-i Temsiliye adına” ibareleri bunu göstermektedir.³⁷ Ulusal savaşın önder kadrosu ve iktidar yapısı Kanun-ı Esasi ve organlarına saygılıdır. İstanbul hükûmetiyle yaşanan çatışmanın bir boyutu da Kanun-ı Esasi'nin uygulanmıyor oluşuyla ilişkilidir. Sivas günlerinde Mustafa Kemal Paşa, İstanbul hükûmetlerinin anayasaya aykırı hareketlerinden şikâyet etmekte ve bir an önce yapılması gerekenin Meclis-i Mebusan'ın toplanması ve ona isnat edilecek bir hükûmetin kurulması olduğundan bahsetmektedir. Parlamento vurgusu önemlidir zira Mustafa Kemal Paşa'nın hem iç hem dünya kamuoyuna vermek istediği mesaj direniş hareketinin meşru ve haklı sebeplere dayalı bir halk hareketi olduğu, askerî boyutunun yanı sıra sürecin meşru temsilcilerince yasal, parlamenter usullerle yürütüldüğüdür. Nitekim Sivas döneminde Hami Bey'in ya da Ankara'daki Meclisin toplanmasından önce Yunus Nadi Bey'in olağanüstü koşullarda parlamenter usullere bağımlılığın zaman kaybına neden olduğu şeklindeki eleştirilerini göğüslemekteki mahareti bu konudaki inancıyla ilgilidir. Kurumsallaşma konusundaki adımları aynı zamanda hareketin halk temelli meşruiyetinin güçlenmesi anlamına gelmekteydi. Erzurum Kongresi kararlarıyla nizamname, bölgesel olmaktan çıkarılarak bütün Anadolu ve Rumeli'yi kapsayacak biçimde genelleştirilmişti. Burada Müdafaa-i Hukuk cemiyetleri, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti çatısı altında birleştirildi. Erzurum Kongresi Nizamnamesi'nin, “Hey'et-i Temsiliyye Şarkî

36 Salahi R. Sonyel, Gizli Belgelerde Mustafa Kemal, Vahdettin ve Kurtuluş Savaşı, (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2007), Engin Berber, Kurtuluş Savaşı'nda Mustafa Kemal ve Vahdettin, (Ankara: Ayraç Yayınları, 1998).

37 Bekir Sıtkı Baykal, Heyet-i Temsiliye Kararları, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2020), Dursun Ali Akbulut, “Heyet-i Temsiliye Nasıl Teşekkül Etti”, Atatürk İlke ve İnkılâpları Tarihi Enstitüsü Dergisi, (Erzurum, 1990): 44-55.

Anadolu'nun hey'et-i umûmiyyesini temsil eder.” ibaresi, “Hey'et-i Temsiliyye vatanın hey'et-i umûmiyyesini temsil eder.” şeklinde değiştirildi.³⁸

Anadolu hareketinin merkezileşmesi İstanbul ve Ankara şeklinde iki iktidar odağının ortaya çıkmasına neden oldu. Bu dönemde yasallık-meşruluk düzleminde iki taraf arasında zaman zaman sertleşen krizler yaşanmakta, yasallık ve meşruluk anlayışı iki tarafça da farklı ve karşıt biçimde anlaşılmakta, ulusal kongre iktidarı yerleşik Osmanlı yasallık-meşruluk teorisinden ani ve köklü bir kopuşu istememekte böyle bir tavırdan uzak durmaktadır. Otorite çatışması İstanbul hükûmeti ile Ankara hükûmeti arasındadır. Damat Ferit hükümetleri zamanında İstanbul çevresinin karşıtını zayıflatmak için memur ve askerlerin siyasetle uğraşmasını yasaklamak, millî önderleri tutuklatmak, Sivas Kongresi'ni bastırmak, Anadolu'ya tahkikat heyetleri göndermek gibi sert bir takım önlemler aldığı görülüyordu. Bunlardan umduğunu bulamadığı gibi Mustafa Kemal Paşa'nın karşı otorite taarruzu daha etkili sonuçlar doğurmuştu. Haberleşmeyi ve idari ilişkileri kesmek, hükûmet emirlerini uygulatmamak, bazı atamaların geçersizliğini duyurmak gibi eylemler ve telgraf bombardımanıyla Damat Ferit hükûmeti çekilmek zorunda bırakıldı. Meclis yokluğunda telgrafla kabine değiştirmek, hareketin liderliğinin ve kamuoyunun gücünü göstermekteydi. İstanbul ve Anadolu hareketi arasındaki iktidar krizini çözenin yolu Meclis-i Mebusan'ın toplanmasında gizliydi. Anadolu'daki kongreler döneminde ortaya çıkan ulusal iradenin lideri Mustafa Kemal Paşa ve ekibi bunun için bastırırken, Saray ile Hürriyet ve İtilaf Fırkası çevresi karşı çıkıyorlardı. Ancak bunlar arasında Meclisin toplanmasının ulusal kongre iktidarlarını tasfiye için fırsat olarak görenler de vardı. Mustafa Kemal Paşa için Meclis Anadolu'da güvenli bir yerde toplanmalıydı. Yalnızca Saray değil Heyet-i Temsiliye'nin de büyük kısmı buna karşıydı. Zira Kanun-ı Esasi'ye göre toplanma yeri Âyan'ın bulunduğu İstanbul yani payitaht olmalıydı. Ali Rıza Paşa kabinesi, Müdafaa-i Hukukla anlaştıktan sonra 9 Ekim 1919'da Mebuslar Seçimine Mahsus Kararname'yi yayımladı. Bu tüm illere duyurularak seçimlere başlanması emredildi. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki son seçimler 1908 tarihli

38 Mahmut Goloğlu, Sivas Kongresi, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2008), Uluğ İğdemir, Sivas Kongresi Tutanakları, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları), Hikmet Denizli, Sivas Kongresi Delegeleri ve Heyet-i Temsiliye Üyeleri, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996), 51-73.

İntihabı Mebusan Kanunu Layihası'na göre yapıldı. Ekim 1919'da başlayan iki dereceli seçimlerin neticesinde Meclis 12 Ocak 1920'de Müdafaa-i Hukukçuların ağırlıklı olduğu bir katılımla toplandı.³⁹ Padişah'ın hastalığı nedeniyle katılmadığı ilk toplantıda açılış nutkunu Dahiliye Nazırı Damat Şerif Paşa okudu. Burada savaşa girme ve diğer savaş kötülüklerinden “saltanat ve milletin” suçlu olmadığı belirtiliyor, mütarekenin 14 ay devamından, işgallerden şikâyet ediliyordu. Devletin hak ve çıkarlarını korumak için her türlü “makul” siyasal girişim yapılacaktı. “Her türlü tefrika ve şikaktan tevakkî” edilerek bütün millî emellerin “felah-ı vatan” noktasında birleşmesi gerekirdi. Son olarak ıslahat konusuna değiniliyor ve Meclisin hükûmete “murakıp ve müzahir-i hakiki” olması tavsiye ediliyordu.⁴⁰

Misak-ı Millî'ye Giden Yol

Mustafa Kemal Paşa'nın Amasya Genelgesi'nden itibaren ulusal iradeye vurgu yapması, ulusun bağımsızlığını yine ulusun kesin kararı ve direnişinin kurtaracağını altının çizilmesi, Erzurum ve Sivas kongrelerinde “*Kuvâ-yı millîye'yi âmil ve iradei millîyeyi hâkim*” kılmanın başlıca amaç olarak belirtilmesi millî irade ve millî egemenliğin bağımsızlığa ulaşmada ön koşul olarak kabul edildiğinin göstergesiydi. Yerel kongre iktidarları gibi yeni temsilî demokratik kurumlar da halkın kendi geleceğini belirleme konusundaki inisiyatifini ortaya koyuyordu. Mustafa Kemal'in Anadolu'ya geçerken zihninde olgunlaştırdığı karar yeni siyasi ortamla uyuyordu. Nutuk'ta mütareke sonrası olumsuz durumu tasvir ederek Osmanlı Devleti'nin temellerinin çökmüş, Osmanlı memleketlerinin tamamen parçalanmış olduğuna dikkat çeken Mustafa Kemal Paşa'ya göre “*Osmanlı Devleti, onun istiklali, padişah, halife, hükûmet, bunlar hepsi medlûlü kalmamış bir takım bî-mana elfâzdan ibaretti.*” O hâlde ciddi ve hakiki karar vardı. “*O da hakimiyet-i milliyeye müstenid, bilâkayd ü şart müstakil yeni bir Türk Devleti tesis etmek!*”⁴¹ Atatürk'ün düşünce sisteminin gelişiminde

39 Tanör, Kurtuluş Kuruluş, 105-106.

40 Sina Akşin, İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele: Son Meşrutiyet (1919-1920), c. 2, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1998), 225.

41 Mustafa Kemal, Nutuk'ta İstanbul'dan çıkmadan evvel düşündüğü ve Samsun'da Anadolu topraklarına ayak basar basmaz tatbikatına başladığı kararın bu olduğunu belirtir. Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk, Ed. Yücel Demirel, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017), 15-16.

kişisel yeteneklerinin, aldığı iyi kurmay eğitiminin ve Millî Mücadele'deki deneyimlerinin rolü büyüktü. Anadolu'ya hareketinden itibaren gelişen süreç hakimiyet-i milliye, tam bağımsızlık ve halkçılık düşüncesinin onun zihninde direnişin dayandığı ilkeler olacağını ortaya koymaktaydı. Bundan sonraki aşama ise Mustafa Kemal'in hedeflediği bağımsız, halk egemenliğine dayalı bir devletin kurulmasıydı. Misak-ı Millî ile amaçlanan aslında bu devletin sınırlarını ve halkını, dayanacağı ilkeleri tespit etmektir. Buna göre "millî devlet bağımsız olacak, millî iradenin eseri olarak, millî egemenlik ilkesine ve bu ilkeyi somutlaştıran anayasal mekanizmaya dayanacaktır. Kısacası demokratik olacaktır."⁴²

İçerdiği hedefler açısından kimi zaman *Magna Carta* ile kimi zaman ise devrim sonrası *Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi* ile kıyaslanan Misak-ı Millî, bir özgürlük belgesi olarak Kurtuluş Savaşı'nın siyasi amaçlarını tespit etmektedir. Misak-ı Millî taslağının Sivas Kongresi kararları doğrultusunda Ankara'da mebuslarla yapılan toplantılarda hazırlandığı anlaşılmaktadır.⁴³ Bununla birlikte konuya dair ayrıntılı çalışmasında Mustafa Budak, belgenin hazırlanışındaki sürekliliğe dikkat çeker. Misak-ı Millî'nin temelini Osmanlı Devleti'nin Paris Barış Konferansı'na sunmuş olduğu 23 Haziran 1919 tarihli resmî muhtıraya dayandığını ifade eden Budak, beyannamenin hazırlanış sürecinde 23 Haziran 1919 tarihli Osmanlı Devleti'nin resmî muhtırasının, Cenubi Garbi Kafkas Hükümet-i Muvakkate-i Millîyesi tarafından hazırlanmış olan 18 maddelik Anayasa'nın 2. maddesinin, Erzurum ve Sivas Kongresi kararlarının, Mustafa Kemal Paşa'nın 28 Aralık 1919 tarihinde Ankara'da yaptığı sınır çizen konuşmasının, 5 Ocak 1920 tarihinde ve sonrasında yeni seçilen milletvekilleriyle Temsil Heyeti arasında Ankara'da yapılan toplantıların, 19 Ocak 1920 tarihinde Hüsrev Bey'e verilen Müdafaa-i Hukuk Grubu Programı ile 21 Ocak 1920 tarihinde Rauf Bey'e gönderilen Müdafaa-i Hukuk Grubu Programı'nın, İstanbul'da Hüseyin Kazım Kadri Bey'in öncülüğünde milletvekillerinin yaptığı "Ahd-i Millî" çalışmalarının, dolayısıyla bunların hepsinin katkısının olduğunu düşünmektedir.⁴⁴ Misak-ı Millî hakkındaki tartışmalarda farklı yorumların bulunmasının nedeni bu belgenin

42 Tarık Zafer Tunaya, *Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2002), 39-40.

43 M. Tayyib Gökbilgin, *Millî Mücadele Başlarken Mondros Mütarekesi'nden Büyük Millet Meclisi'nin Açılmasına*, (İstanbul: Kronik Yayınları, 2018), 303.

44 Mustafa Budak, *Misak-ı Millî'den Lozan'a İdealden Gerçeğe Türk Dış Politikası*, 5. Baskı, (İstanbul: Küre Yayınları, 2014).

Meclis-i Mebusan'da açık ya da gizli oturumlarda değil grup niteliğindeki özel toplantılarda görüşülmesidir. Bu açıdan Hüseyin Kazım Bey'in "kemâl-i iftiharla söylerim ki bu "Misak-ı Millî" benim eserimdir ve benim ihtarım ile vücuda gelmiştir" şeklindeki ifadeleri⁴⁵ tartışmaya bütünüyle açık durumdadır.⁴⁶ Nitekim Meclis-i Mebusan'da metnin son hâlini hazırlayan komisyon üyelerinden Yusuf Kemal Tengirşenk, "Yaptığımız işlerin en önemlisi, esasî Sivas Kongresi'nde görüşülmüş olan Misak-ı Millî'yi yapmak oldu" diyerek meselenin Sivas günlerinden itibaren berraklaştığını ortaya koyar.⁴⁷ Kazım Karabekir Paşa da aynı şekilde yorum yapar.⁴⁸ Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'da toplanacak Meclisten beklentileri, kendisinin başkan seçilmesi, Müdafaa-i Hukuk grubu adıyla bir grup kurulması ve Misak-ı Millî'nin kabul edilmesiydi. Günün koşulları arasında ilk ikisi mümkün olmamıştı. İstanbul'da meclisin açılışında yer almamış oluşunu ileri süren mebusların girişimiyle Meclis başkanı seçilememişti ayrıca Müdafaa-i Hukuk grubu değil Felah-ı Vatan grubu oluşturulmuştu. Bu, Erzurum ve Sivas'ta tespit edilmiş ismi kabul etmek istemeyenlerin bir eseri idi. Misak-ı Millî ise son Osmanlı Mebusan Meclisinde Anadolu hareketine sempati besleyenlerin bir başarısıydı.⁴⁹

Bir giriş ve 6 maddeden oluşan Misak-ı Millî, aslında 7 madde olarak düzenlenmişti. Ancak savaş suçluları hakkında soruşturma açılmasını öngören madde, ötekilerin yanında içe dönük bir özellik taşıdığından, bunun bağımsız

45 Hüseyin Kazım Kadri, Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Hatıralarım, 3. Baskı, Haz. İsmail Kara, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2000), 297.

46 Ankara'daki toplantılarda Meclis-i Mebusan'da bir grup kurulması, ulusal hedefleri içeren ve uygulanmaya yönelik bir siyasi program hazırlanmasının ilke olarak kabul edildiğine dair belge ve tanıklıklar mevcuttur. Olayın tanıklarından Mazhar Müfit Kansu, bu programın müsveddelerinin hazırlandığını belirtmektedir. Ankara'da hazırlanan ilk taslak olduğuna göre bunun Meclis-i Mebusan'da geliştirilmesi öncelikle kabul edilmiş demektir. Nitekim Trabzon Mebusu Hüsrev Gerede, Ankara'da hazırlanan metni kendisinin Mustafa Kemal Paşa'dan alıp İstanbul'a götürdüğünü açıklamaktadır. Ayrıca Hamdullah Suphi, 22 Ocak 1920 günkü gizli oturumdaki konuşmasında Misak-ı Millî metninin Mustafa Kemal tarafından gönderildiğine ve Hüsrev Gerede tarafından okunduğuna değinmektedir. Bıyıklıoğlu, Atatürk Anadolu'da, 76, Sami Önal (Haz.), Hüsrev Gerede'nin Anıları: Kurtuluş Savaşı, Atatürk ve Devrimler, (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2003), 166-169.

47 Yusuf Kemal Tengirşenk, Vatan Hizmetinde, (İstanbul: Bahar Matbaası, 1967), 135.

48 Kâzım Karabekir, İstiklal Harbimiz, c. 1, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008), 504.

49 Gökbilgin, Millî Mücadele Başlarken, 302-303, Akşin, İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele, 325, Mustafa Kemal Paşa, Meclis-i Mebusan içinde belirlenen hedeflere ulaşamamasında pasif davranıp zaaf gösteren temsilcileri sorumlu tutmakta ve onları Nutuk'ta sert bir üslupla eleştirmektedir. Atatürk, Nutuk, 320-321.

olarak ele alınması uygun görülmüş ve metinden çıkarılmıştır. Nitekim Madde-i Mustakile diye anılan bu madde Misak'ın kabulünden bir gün sonra 29 Ocak'taki özel toplantıda kabul edildi. Rauf Orbay, 4 Şubat'ta bir Ahd ya da Misak-ı Millî yapılabileceği müjdesini Mustafa Kemal Paşa'ya bildirmişti. Kabul edilen andın yayımlanmasına karar verinceye kadar metnin son derece gizli tutulması uygun görülmüştü. Orbay, bu kararı Ankara'ya ilettiği için Misak-ı Millî, Meclis-i Mebusan'ın açık oturumunda okununcaya değin resmîyette gizliliğini korumuştur. Meclisin 17 Şubat 1920 Salı günü oturumunun saat 16.40'ta ikinci birleşimi açıldığında, Edirne Mebusu Mehmet Şeref'in bir önergesi gündeme geldi. Burada Misak-ı Millî'nin parlamentolara ve bütün basına bildirilmesi ve öncelikle görüşülmesi isteniyordu. Önerge kabul edilmiş ve gündemde bulunan Padişah'ın açış söylevine verilecek yanıt maddesi ertelenerek Misak-ı Millî konusu ele alınmıştı. Önergesi hakkında kürsüye çıkan Şeref Bey, "Biz hiçbir şey istemiyoruz ancak çok açık olan haklarımızı istiyoruz." diyerek Meclisin kararlılıkla geçmişin parlak günleri kadar parlak bir gelecek kuracağına olan inancını ifade etmişti.⁵⁰

Şeref Bey'in konuşmasının ardından 28 Ocak 1920'de son şekli verilip imzaya açılan metin okunmuştu. Metnin girişinde devletin bağımsızlığı ve milletin haklı ve sürekli bir barışa ulaşabilmesi için yapılabilecek özverinin en son sınırını belirleyen ilkeler dışında gerçek bir Osmanlı saltanatının ve toplumunun var olmasının mümkün olmadığı kabul edilmiştir deniyordu.⁵¹ Misak metninde şu ilkeler saptanmıştı: Osmanlı Devleti'nin, özellikle Arap çoğunluğun oturduğu ve 30 Ekim 1918 günü mütarekenin imzalanması sırasında düşman ordularının işgali altında kalan bölgelerin geleceği buraların halkının serbestçe bildirecekleri oylara göre saptanmalıdır. Osmanlı-İslam çoğunluğun oturduğu kısımların tümü, gerçekten veya hüküm yoluyla hiçbir nedenle birbirinden ayrılık

50 Şerafettin Turan, Türk Devrim Tarihi: Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti'ne, 2. Kitap, (İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1992), 86-87.

51 Görüşmeler sırasında tercih edilen deyimle Ahd-i Millî 28 Ocak'ta gizli oturumda onaylanan biçimiyle okunup, kabul edildi. Böylece tutanağa geçtiği gibi dünya parlamentolarına bildirilmesi karara bağlandı. Buna rağmen Akşin, İtilaf kamuoyu ve özellikle İngilizlerin Misaktan büyük ölçüde habersiz kaldıklarını belirtir. Yalnız Reuter'in 20 Şubat günü, Osmanlı Meclisinin ulusçu mebuslarının 3 ilke kabul ettiklerini bildiren bir haberi vardı. 1) Ülkenin içişlerine karışma niteliğinde hiçbir deneti kabul etmemek 2) Mütareke yapıldığında işgal altında olmayan ülkelerin iadesi. 3) Araplara kendi yazgılarını belirleme hakkını tanıyan kararın kabulü. Fransız kamuoyu da Misak-ı Millî'yi doğru olarak ancak 1921 ortalarında öğrenecektir. Akşin, İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele, 349.

kabul etmez bir bütündür. Halk oylaması ile anavatana katılmış olan Elviye-i Selase için gerektiğinde yeniden serbestçe halk oylamasına başvurulması kabul edilebilir. Batı Trakya'nın hukuksal durumunun saptanması orada oturanların özgürce belirtecekleri oylara göre gerçekleşecektir. İslam halifeliğinin, Osmanlı saltanatının başkenti ve Osmanlı hükûmetinin merkezi olan İstanbul şehri ile Marmara Denizi'nin güvenliği her türlü saldırıya karşı korunmuş olmalıdır. Boğazların dünya ticaretine ve ulaşımına açılması hakkında bizimle bütün öteki ilgili devletlerin hep birlikte verecekleri karar geçerli olacaktır. Azınlıkların hukuku konusunda uluslararası anlaşmalarla belirlenen çerçeve komşu ülkelerdeki Müslüman halkın aynı haklardan yararlanması koşuluyla bizce de kabul edilecek ve sağlanacaktır. Bu maddeyle millî ve iktisadi gelişmenin sağlanmasında tam bir bağımsızlığın önemine vurgu yapıyor, bu nedenle siyasi, adli, mali ve gelişmeye engel olacak öteki sınırlamalara karşı olunduğu ilan ediliyordu. Üzerinde durulan bir başka mesele ise saptanacak borçların ödenmesi, koşulları açıklanan bu esaslara aykırı olamayacağıdır.⁵²

Şeref Bey'in andı okumasından sonra birleşime başkanlık eden Hüseyin Kazım Bey, metni oya sunmuş ve kabul edildiğini duyurmuştur. Bundan sonra söz alan Rıza Nur, savaş yıllarında İngiliz devlet adamlarının Türklerin çoğunlukta buldukları yerlerin kendilerine bırakılacağı hakkında verdikleri sözler ve Wilson'un 12. maddesi üzerinde durmuş, konuşmasını şöyle bağlamıştır: “Ben eminim ki İtilaf Devletleri olsun, Amerika olsun, özellikle İngiltere olsun, bu sözlerini tutacaklardır. Çünkü biz herkesle birlikte onların sözlerine bağlı ve namuslu olduklarını kabul ediyoruz.” Bu konuşmadan sonra Misak-ı Millî üzerinde görüşmeler yeterli görülmüş ve gündeme geçilmişti. Resmîyet kazanan ant basına duyurulurken, Fransızcaya çevrilerek bütün hükûmetlere ve parlamentolara gönderildi.⁵³

Meclis-i Mebusan'da kabul ve ilan edilen metinle Mustafa Kemal'in Rauf Orbay'a gönderdiği metin arasında anlatım değişiklikleri dışında

52 Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi (4. devre, 1. fevkalâde toplantı 17 Şubat 1336), I, (Ankara, 1992): 143-151, Akşin, İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele, 315-319, Jaeschke, Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri, 207-209.

53 Nejat Kaymaz, “Misak-ı Millî Üzerine Yapılan Tartışmalar Hakkında”, Türk Tarih Kongresi Bildiriler, VIII/3, (Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1983), 1941-1958.

küçümsemeyecek bazı ayrıcalıklar bulunmaktadır. Ankara'dan gönderilen metin 8 madde hâlinde düzenlenmişti oysa Misak-ı Millî 6 maddedir. Savaş sorumlusu sayılan ya da anayasaya aykırı hareket eden kabineler hakkında soruşturma açılmasını öngören hüküm Mebuslar Meclisinde ayrı bir madde olarak düzenlendiği için bu metinden çıkarılmıştır. Ankara metninde 2 ayrı maddede yazılan mütareke sınırı ve Müslüman halkın bölünmezliği İstanbul'da birleştirilmiştir. Bunun gibi yabancıların ekonomik yardımlarına ve onlara tanınacak ayrıcalıklara ilişkin olarak Ankara'da ayrı ayrı yazılan hükümler İstanbul'da aynı madde içinde toplanmıştır. Şekle dair bu değişikliklerin yanında asıl önemli olan değişiklik, Mustafa Kemal Paşa ve İsmet Paşa'nın yabancı devletlerin ekonomik yardımlarından söz eden maddelere (madde 6) dünya barışını korumak amacıyla kurulan Cemiyet-i Akvam'ı destekleyen bir hüküm yazmalarına karşın İstanbul'da kesinleşen metinde bu kuruluştan hiç söz edilmemesidir. İki metin arasında önemli bir ayrılık da mütareke sınırının içinde ve dışında belirlenmesinde ortaya çıkmaktadır. Ankara metninde Mondros Ateşkesi'yle belirlenen sınırların içinde yaşayan İslam çoğunluğunun ayrılık kabul etmez bir bütün olduğu vurgulanırken, İstanbul'da bölünmezlik daha da genişletilerek mütareke çizgisinin içinde ve dışında yaşayan Osmanlı-İslam ahali için de öngörülmüştür. Buna karşın Mustafa Kemal Paşa Osmanlı memleketleri içinde oturan Müslüman topluluklar için öz kardeş deyimini kullandığı hâlde (madde 2) bu nitelemeye resmî Misak-ı Millî metninde yer verilmemiştir.⁵⁴

Misak-ı Millî metni 17 Şubat 1920'ye kadar gizli tutulmaya çalışılmıştı. Ancak seçimleri boykot etmiş olan Hürriyet ve İtilaf yanlılarının ve galip devletlerin bu çalışmaları öğrenmelerine engel olunamamıştı. Bu yüzden iki taraftan da eleştiri ve suçlamalar başlamıştı. Refî Cevat, 2 Şubat'ta *Alemdar*'da "Yeni Bir Yavru Daha Millî Misak" başlıklı yazısında bu girişimle alay etmekteydi. Ali Kemal de *Peyam-ı Sabah*'ta suçlamalarını sürdürmüştü. İngilizler gelişmeleri tehlikeli

54 Ulusal sınırların saptanması konusunda Mondros mütarekesinin imzalandığı gün Türk ordusunun elinde bulunan çizginin esas alınması ilkesi Erzurum Kongresi'nde benimsenmişti. Sivas Kongresi'nde de aynı ilke kabul edildi. Bu nedenle yapılan düzenlemede mütareke çizgisi dışının öngörülmemesi doğaldı. Mebusan Meclisindeki görüşmelerde Suriye'nin ulusal sınırlar içinde sayılması için Rauf Orbay ve A. Mecdi'nin verdiği öneriler de Rıza Nur'un karşı çıkması nedeniyle kabul edilmemişti. Turan, Türk Devrim Tarihi, 89-90, ayrıca bkz. "Misak-ı Millî (Ulusal Ant) ile İlgili Bazı Belgeler", Atatürk Haftası Armağanı, (Ankara, 1977): 17-51.

bulduğundan İstanbul'u resmen işgal edip Meclisi çalışamaz duruma sokmaya karar verdiler.⁵⁵ İtilaf Devletleri gözleri önünde kendilerine meydan okuyan ulusal direniş hareketine ve İtilaf Devletlerinin barış şartlarını hazırlamakta olduğu bir sırada, Türklerin, kendilerinin kabul edebileceği barış şartlarını yine kendilerinin tespit etmesine tahammül gösteremeyeceklerdi. Misak-ı Millî, İtilaf'ın barışı istedikleri gibi dikte etme şansının olmadığına açıkça duyurulması anlamına gelmekteydi.⁵⁶ Nitekim bundan sonraki dönemde diplomatik ilişkilerde Misak'ın ileri sürdüğü şartlar bir ön kabul olarak değerlendirilecek ve antlaşma maddeleri arasına girecektir.⁵⁷

Son gelişmeler artık topyekûn bir kurtuluş projesinin İstanbul merkezli olarak yürütülemeyeceği gerçeğini gözler önüne sererken Mustafa Kemal Paşa'nın haklılığı da ortaya çıkmıştı. Atatürk, Nutuk'ta durumu şu şekilde aktarmaktadır: “Ben, Meclis-i Mebusan'ın İstanbul'da dūçâr-ı tecavüz olacağına, dağılacağına kat'iyen intizâr ediyordum. Bu takdirde, tevessül olunacak tedbirleri de takarrür ettirmiştim. Hazırlığımız ve tertibâtımız da başlamıştı. Ankara'da toplanmak.”⁵⁸ İşgal altındaki bir başkentte toplanan Meclis uzun ömürlü olmadı. Son Osmanlı Mebusan Meclisi 18 Mart 1920'de 24. oturumunda verilen on altı imzalı bir önerinin kabulüyle oturumlarını erteledi. Böylelikle saray tarafından girişilecek bir fesih girişiminin önüne geçilmişti. Bununla birlikte Salih Paşa hükûmetinin istifasına yol açan olumsuz gelişmeler Damat Ferit Paşa hükûmetini iş başına getirdi. Ardından 11 Nisan 1920'de fesih kararı geldi. Amaç Ankara'daki yeni Meclisi gayrimeşru kılmaktı. Yeni ve olağanüstü bir Meclisin Ankara'da toplanması çağrısı Mustafa Kemal Paşa tarafından yapıldı.⁵⁹ Bu durum Osmanlı

55 Turan, Türk Devrim Tarihi, 91, Gürkan Fırat Saylan, “İstanbul'un Resmen İşgali (16 Mart 1920)”, Öneri Dergisi, c. 11, sayı 41, (İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayını, 2014): 11-40.

56 Ahmet Emin Yalman, Birinci Dünya Savaşı'nda Türkiye, çev. Birgen Keşoğlu, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2018), 324.

57 16 Mart 1921'de TBMM hükûmeti adına Yusuf Kemal (Tengirşenk) ile Çiçerin arasında imzalanan Moskova Antlaşması'nın birinci maddesi ile Sovyetler, Sevr Antlaşmasını reddediyor ve Yeni Türkiye'yi ilke olarak Misak-ı Milli sınırları içinde tanıyordu. Semyon İvanoviç Aralov, Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Anıları 1922-1923, çev. Hasan Âli Ediz, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2010), 23.

58 Atatürk, Nutuk, s. 321.

59 Yücel Özkaya, “İstanbul'un İşgali Üzerine Aydınların İstanbul'dan Ankara'ya Kaçışı Olayı”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 5 (13), (Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 1988): 127-144.

anayasacılığından ilk ve kesin devrimci bir kopuştur. Yeni ve Âyansız bir meclis, milletin kaderine tam egemen olmak üzere başkent dışında toplanacaktı. Ankara'daki Meclisin meşruiyetinde Mebusan Meclisinin kendisini tatil etmesinin etkisi büyüktü. Mebusan Reisi Celalettin Arif Bey'in olumlu tavrı ve Ankara'ya geçmesi ibreyi Ankara lehine döndürdü. Söz konusu durum İstanbul'u başkent monarşisi durumuna düşürürken payitaht dışında esaslı bir hükmü kalmayacaktı. TBMM rejimine geçişin anlamı ulusal kongrelerde beliren iradenin tam iktidarlaşması daha doğrusu devletleşmesidir.⁶⁰ İktidar ikiliği devlet sorununun çözümünü de beraberinde getirecektir. TBMM 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile yeni bir devlet, Türkiye Devleti'ni ilan edecektir.

Misak-ı Millî tekelleri kapitalizm çağında emperyalizme karşı ilk mücadeleyi gerçekleştiren bir halkın işgalcilere meydan okumasını ifade eden, direnişin ilkelerini belirleyen bir özgürlük belgesidir. Bu belgede ülkenin bir bütün olarak bölünmez olduğuna vurgu yapılıyor, yabancı işgali reddediliyordu.⁶¹ Misak'ta ülke unsuruna ilişkin ilkeler tespit edilirken bu ülkedeki insan unsuruna dikkat çekiliyordu. Bağımsızlık ve millî egemenlik ilkelerine yapılan göndermeler, ulusal ve ekonomik kalkınma, modern bir idare örgütünün gerçekleşmesi için haklı talepler belgenin içeriğinde açıkça dile getiriliyordu. Tüm bunların gerçekleşmesinin tek koşulunun tam bağımsızlık olduğunun altı çizilirken devletin siyasi, adli, mali ve her türlü gelişimine konacak sınırlar külliyen reddediliyordu. Giriş kısmında açıkça işaret edildiği üzere haklı ve devamlı bir barış için belirlenen bu ilkeler gösterilebilecek azami fedakârlığın sınırlarıydı. Tunaya'nın belirttiği gibi aslında Misak-ı Millî, bağımsız bir devlet için gerekli bütün unsurları dikkate almış olması açısından bağımsızlık talebiyle yola çıkanların birlikte yaşamak üzere uzlaştıkları koşulları içeren bir "içtimai mukavele" idi ve kurulacak yeni devlet bu sözleşmenin içeriğine göre şekillenecekti.

60 TBMM çatısı altında Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti çoğunluğu oluşturacak, Heyet-i Temsiliye Reisi TBMM Reisliğini de üstlenecek, hükümet de demokratik karakter kazanacaktır. Tanör, Kuruluş Kurtuluş, 107-108.

61 Kemal H. Karpat, Türk Demokrasi Tarihi, Sosyo Kültürel Ekonomik Temeller, 3. Baskı (İstanbul: Imge Yayınları): 132-133, Tunaya, Devrim Hareketleri İçinde Atatürk, s. 212-213.

Kaynakça

- “Hey’et-i Âyân Kararnâmesi, **Düstûr**, Tertîb-i sâni, c. 1, İstanbul: 1329, 638
- “Misak-ı Millî (Ulusal Ant) ile İlgili Bazı Belgeler”, **Atatürk Haftası Armağanı**, Ankara: 1977, 17-51.
- Ahmad, Feroz. “The Late Ottoman Empire”, **The Great Powers and the End of the Ottoman Empire**, Ed. Marian Kent, London: George Allen & Inwin, 1984, 5-30.
- Akbulut, Dursun Ali. “Heyet-i Temsiliye Nasıl Teşekkül Etti”, **Atatürk İlke ve İnkılâpları Tarihi Enstitüsü Dergisi**, Erzurum: 1990. 44-55.
- Aksakal, Mustafa. **Harb-i Umumi Eşiğinde: Osmanlı Devleti Son Savaşına Nasıl Girdi**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010.
- Akşin, Sina. “Birinci Meşrutiyet Meclisi Mebusanı”, **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, c. 25, sayı 1, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1970, 19-39.
- Akşin, Sina. **İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele**, c. 2, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1998.
- Aralov, Semyon İvanoviç. **Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Anıları 1922-1923**, çev. Hasan Âli Ediz, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2010.
- Atatürk, Mustafa Kemal. **Nutuk**, Ed. Yücel Demirel, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017.
- Bardakçı, Murat. **Bir Devlet Operasyonu 19 Mayıs: Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun Yolculuğu ve Yolculukla İlgili Belgeler**, İstanbul: Turkuvaz Yayınları, 2019.
- Baykal, Bekir Sıtkı. **Heyet-i Temsiliye Kararları**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2020.
- Berber, Engin. **Kurtuluş Savaşı'nda Mustafa Kemal ve Vahdettin**, Ankara: Ayrac Yayınları, 1998.
- Bıyıkhoğlu, Tefvik. **Atatürk Anadolu'da (1919-1921)**, c. 1, İstanbul: Kent Basımevi, 1981.
- Budak, Mustafa. **Misak-ı Millî'den Lozan'a İdealden Gerçeğe Türk Dış Politikası**, 5. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları, 2014.
- Cleveland, William L./ Bunton, Martin. **A History of the Modern Middle East**, Westview Press, 2009.
- Çavdar, Tefvik. **Millî Mücadele Başlarken Sayılarla Vaziyet ve Manzara-i Umumiye**, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1971.

- Çetinsaya, Gökhan. “Kalemiye’den Mülkiye’ye Tanzimat Zihniyeti”, **Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi**, Ed. Mehmet Ö. Alkan, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001, 53-71.
- Demir, Fevzi. “II. Meşrutiyet Dönemi’nde Hakimiyet-i Millîye Kavramının Kullanılışı”, **Yeni Türkiye**, sayı 46, Ankara: 2002, 245-251.
- Demiryürek, Mehmet. “İngiliz Muhibler Cemiyeti Hakkında Bazı Notlar ve Belgeler”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, Mayıs-Kasım, 2006, 77-101.
- Denizli, Hikmet. **Sivas Kongresi Delegeleri ve Heyet-i Temsiliye Üyeleri**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996.
- Devereux, Robert. **The First Ottoman Constitutional Period: A Study of the Midhat Constitution and Parliament**, Baltimore: The Johns Hopkins University, 1963.
- Dönmez, Cengiz. **Millî Mücadeleye Karşı Bir Cemiyet: İngiliz Muhibleri Cemiyeti**, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 1999.
- Eldem, Vedat. **Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomisi**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1994.
- Emin Elmalı, Mehmet. **İttihat-Terakki ve Kapitülasyonlar**, İstanbul: Homer Yayınları, 2006.
- Erdeha, Kâmil. **Millî Mücadelede Vilayetler ve Valiler**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1975.
- Gelvin, James L. **The Modern Middle East: A History**, Oxford University Press, 2011.
- Georgeon, François. “La justice en plus: les Jeunes Turcs et la Révolution française”, **Des Ottomans aux Turcs Naissance d’une nation**, İstanbul: İsis Yayınları, 1995, 159-168.
- Georgeon, François. “Devrimin Sözcükleri: 1908 ve 1909’da Osmanlı Siyasal Kelime Dağarcığına Dair Tespitler”, **Yakın Türkiye Tarihinden Sayfalar**, Haz. Mehmet Ö. Alkan, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2014, 99-110.
- Goloğlu, Mahmut. **Sivas Kongresi**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2008.
- Gökbilgin, M. Tayyib. **Millî Mücadele Başlarken Mondros Mütarekesi’nden Büyük Millet Meclisi’nin Açılmasına**, İstanbul: Kronik Yayınları, 2018.
- Gökdemir, Ahmet Ender. **Cenûb-i Garbî Kafkas Hükûmeti**, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1998.

- Hanioğlu, M. Şükrü. **Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük**, İstanbul: İletişim Yayınları, 1989.
- Hanioğlu, M. Şükrü. “Tunalı Hilmi Bey’in Devlet Modeli”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, c. 38 / 3-4, (İstanbul, 2011): 107-144.
- İğdemir, Uluğ. **Sivas Kongresi Tutanakları**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1986.
- Jaeschke, Gotthard. **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi: Mondros’tan Mudanya’ya Kadar**, çev. Nimet Arsan, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1970.
- Jaeschke, Gotthard. **Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991.
- Kadri, Hüseyin Kazım. **Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Hatıralarım**, 3. Baskı, Haz. İsmail Kara, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2000.
- Kalaycıoğlu, Ersin/ Sarıbay, Ali Yaşar. “Tanzimat: Modernleşme Arayışı ve Politik Değişme”, **Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme**, Ed. Ersin Kalaycıoğlu-Ali Yaşar Sarıbay, İstanbul: Alfa Yayınları, 2000: 3-22.
- Kansu, Aykut. **1908 Devrimi**, çev. Ayda Erbal, İstanbul: İletişim Yayınlığı, 1995.
- Kansu, Aykut. **Post Revolutionary Politics in Turkey 1908-1913**, Leiden: Brill Academic Publishers, 2000.
- Karabekir, Kâzım. **İstiklal Harbimiz**, c. 1, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008.
- Kaşıyugun, Ali. **Osmanlı Devleti’nin Birinci Dünya Savaşı’na Girişi**, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2015.
- Kaymaz, Nejat. “Misak-ı Millî Üzerine Yapılan Tartışmalar Hakkında”, **Türk Tarih Kongresi Bildiriler**, VIII/3, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1983): 1941-1958.
- Köylü, Murat. “İnönü Muharebeleri’nden Sonra Anadolu’daki Yunan Harekâtı ve İoannis Metaksas’ın Öngörülleri”, **Akademik İncelemeler Dergisi**, c. 10, sayı 2, (Ekim, 2015): 165-189.
- Kuyaş, Ahmet. “II. Meşrutiyet, Türk Devrimi Tarihi ve Bugünkü Türkiye”, **Doğu-Batı Düşünce Dergisi**, sayı 45/ 2, (Ankara, 2008): 49-64.
- Lewis, Bernard. “The Impact of the French Revolution on Turkey, some notes on the transmission of ideas”, **Cahiers d’Histoire Mondiale**, c. 1, (Paris, 1953): 105-125.
- Mardin, Şerif. **Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu**, İstanbul: İletişim Yayınları, 1996.

- Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi (4. devre, 1. fevkalâde toplantı 17 Şubat 1336), I, (Ankara, 1992): 143-151
- Okandan, Recai G. **Âmme Hukukumuzun Ana Hatları: Osmanlı Devleti'nin Kuruluşundan İnkirazına Kadar**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1957.
- Oktay, Cemil. "Hum Zamiri'nin Serencamı: Kanun-ı Esasi'nin İlânına Muhalefet Üzerine Bir İnceleme", **Siyasi Kültür Okumaları**, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2017): 15-28.
- Ortaylı, İlber. "II. Abdülhamid Döneminde Anayasal Rejim Sorunu", **Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadi ve Sosyal Değişim**, (Ankara: Turhan Yayınları, 2004): 201-211.
- Ortaylı, İlber. **Gazi Mustafa Kemal Atatürk**, İstanbul: Kronik Yayınları, 2018.
- Ökçün, A. Gündüz. **Osmanlı Sanayi İstatistikleri 1913-1915**, İstanbul: Hil Yayınları, 1984.
- Önal, Sami (Haz.), **Hüsrev Gerede'nin Anıları: Kurtuluş Savaşı, Atatürk ve Devrimler**, İstanbul: Litera Yayıncılık, 2003.
- Özkaya, Yücel. "İstanbul'un İşgali Üzerine Aydınların İstanbul'dan Ankara'ya Kaçışı Olayı", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, 5 (13), (Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 1988): 127-144.
- Prens Sabahaddin, **Türkiye Nasıl Kurtulabilir ve İzah'lar**, çev. Fahri Unan, Ankara: Ayraç Yayınları, 1999.
- Reinkowski, Maurus. **Düzenin Şeyleri, Tanzimat'ın Kelimeleri: 19. Yüzyıl Osmanlı Reform Politikasının Karşılaştırmalı Bir Araştırması**, çev. Çiğdem Canan Dikmen, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017.
- Saylan, Gürkan Fırat. "İstanbul'un Resmen İşgali (16 Mart 1920)", **Öneri Dergisi**, c. 11, sayı 41, (İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayını, 2014): 11-40.
- Selvi, Haluk. **Millî Mücadele'de İlk İşgaller İlk Direnişler**, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2018.
- Sonyel, Salahi R. **Gizli Belgelerde Mustafa Kemal, Vahdettin ve Kurtuluş Savaşı**, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2007.
- Şirin, İbrahim. "İki Hükümet Bir Teşkilat: Garbî Trakya Hükümet-i Muvakkatesi'nden Cenub-î Garbî Kafkas Hükümeti Muvakkate-î Millîyesi'ne", **History Studies**, c. 6, sayı 2, (February, 2014): 125-142.

- Tanör, Bülent. **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, İstanbul: Der Yayınları, 1992.
- Tanör, Bülent. **Kurtuluş Kuruluş**, İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1998.
- Tanör, Bülent. **Türkiye’de Kongre İktidarları (1918-1920)**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1916.
- Tengirşenk, Yusuf Kemal. **Vatan Hizmetinde**, İstanbul: Bahar Matbaası, 1967.
- Tevetoğlu, Fethi. **Millî Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1998.
- Toprak, Zafer. **Millî İktisat Millî Burjuvazi**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000.
- Toprak, Zafer. **İttihat ve Terakki ve Cihan Harbi: Savaş Ekonomisi ve Türkiye’de Devletçilik**, İstanbul: Homer Yayınları, 2003.
- Tunaya, Tarık Zafer. **Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2002.
- Tunaya, Tarık Zafer. **Türkiye’de Siyasal Partiler, Mütareke Dönemi**, c. 2, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.
- Tunaya, Tarık Zafer. **İttihat ve Terakki, Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2007.
- Turan, Şerafettin. **Türk Devrim Tarihi: Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti’ne**, 2. Kitap, İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1992.
- Türk İstiklâl Harbi: Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı**, c. 1, Ankara: Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Yayını, 1963.
- Türkgeldi, Ali Fuat. **Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi**, Ankara: Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1948.
- Ürer, Levent. **Mondros’tan Mudanya Mütarekesi’ne Türk Dış Politikası**, İstanbul: Altın Yayınları, 2004.
- Yalman, Ahmet Emin. **Birinci Dünya Savaşı’nda Türkiye**, çev. Birgen Keşoğlu, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2018.
- Zürcher, Erik Jan. **The Unionist Factor: The Role of the Committee of Union and Progress in the Turkish National Movement 1905-1926**, Leiden: Brill Academic Publishers, 1984.

MECLİS-İ MEBUSAN'DA
MİSAK-I MİLLÎ BELGELERİ

A	
D	1336/6
F	2-5

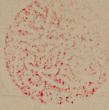
— برنجی نامه —

دولت عثمانیه ذی موصفاً عرف الترتیب مکملہ الاولیہ . برکت اولہ
 ۱۹۱۸ آجکی تاریخک حیدر عقدہ مخاصم اردولک اشغالی التہ قالاہ
 اقامتک مقدسک انزالینک سرتیبی بیانہ ایہ جملہ آریہ توفیقاً تصیہ
 ایلیک سرتیبک کہ جلیتہ مذکور خط کتابک داخل و خارجہ و بنیاد فی
 املاً قیود و تدبیریک قاضی صورت و تقابہ و مذاکرہ حیاتیک
 مہود و مہود عقبہ و اجتماعی لریہ سراط حیلہ لریہ تمامہ
 عیاناً . محتای السلام الترتیب مکملہ بولوانہ اقامتک (صبت صحیحہ سی
 حصہ و ایچکما (بیج) بیلہ تصدیق قبولاً تمیز بکلہ .

— ایلمنی نامه —

الصلی ایلیک سرتیبک تکرارہ زیادہ آری عیالریہ آنا و ضہ العیالہ
 اعمہ اولاد الوی تکرارہ ایچہ لری ایجاب تکرا . سرتیبی آری ایچہ
 و اجمعت ایلمنی قبول لریہ .

ATM-28
K: 23
B: 50-6

— اورنجی طاره —

ترکیه صحنه تحلیله ایله عربی ترالیه وصفیه هفتونه
تیمی ده کنه نیک کی صحنه بایه ایله صحنه آیه نیا

— واقع ارمالیله —

— درونجی طاره —

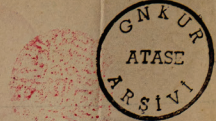
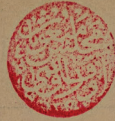
حق خلافت اسلامی و پای تحت سلطنت سینه و مکتب
مکتب عثمانیه اولاره استانبول شهریه صوره و کتیب
اصتی له و لو خلیلله صوره ارمالیله
بواساسی محفوظ قالمه شرطه آن دکر و قهر دکر
بوغایرینیک تجارت و صادرات عالی کتای حصنه بزمه
و اجمعی علاقه و دولتلمن متفقاً ویره صحنه کتای

— معبره —

— تینی طاره —

رول املاضیه ایله صحنه و صحنه کتای آیه نیا

A
D 1336/6
F 2-6

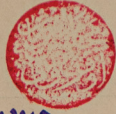

ایده اسان عهده داره من اکتبر صوفی - محال بقاوه
کجه اهلک ره عینی صوفیه استفاده اهلک امینه یله -
طرفه تائید و تأسیه ایله کله -
آلتقی تاره -

می واقعه انکشافه داره امانه کبریک دروغی برادار
ستاره کله بدور اوره صوفیه اهلک اجه کورده کی بزم
تأسیه اسباب انکشافه استقلال و کبریت نام نظر اهلک
اسی ایسی هیاق و بقاوه -
بو سببه سبکی ، عیله ، مالی و کسب انکشافه مانع
صوره مخالفه .
تتوه ایله بدک و یونانکار انکشافه یه بوسانه و فغایه اهلک

کجه ایله
اصول اهلک
صمد اهلک

ATA-28
K: 23
B-50-7

A	
D	
F	2-66

جلال نویدی

کمال

~~محمد محمدی~~
کمال

نصف

عبدالله

~~محمد~~

عبدالله

~~محمد~~

کمال

~~محمد~~

نصف

کمال

محمد

~~محمد~~

کمال

نصف

کمال

~~محمد~~

کلیوی جلال نویدی

پیشابول کمال

فخری حاجم محمدالدین

وان طاهر

نصف

کمال عبدالله

ازین صیدری

محمد

استان خودتون علان

سوی و نصف

ادری محمد

بارید محمد

طریزونه احمد محمد

استان عبدالله

حامد

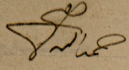
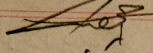
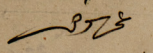

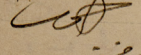
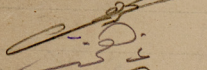
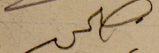
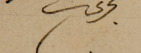
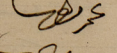
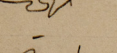
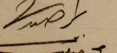
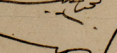
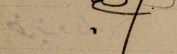
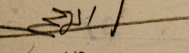
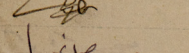
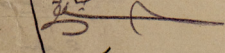
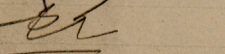
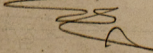
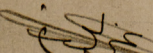
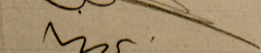
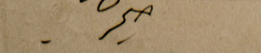
امدین

کمال

محمد

کمال

(A)

		
	محمد الدويهي	انصاف
	احمد صبا	توفيق
	محمد حرمي	توفيق
	جيد	انصاف
	صالح محمد	جانب
	نفي	موتخانه
	ذكي	انصاف
	محمد حسن	انصاف
	يحيى	انصاف
	عمر	قوة
	باجت	انصاف
	باجت	انصاف
	منيب	انصاف
	صفى	انصاف
	الامى	انصاف
	محمد زكريا	انصاف
	حقي	انصاف
	سعد	انصاف
	جبارى	انصاف
	محمد نورى	انصاف
	محمد سليم	انصاف

A	
D	
F	2-8

MECLİS-İ MEBUSAN'DA MİSAK-I MİLLÎ OTURUMU ZABIT CERİDESİ

[113]

BED'İ MÜZÂKERÂT

(Sa'at 2 - Dakika:30)

[Re'is: Birinci Re'is Vekili Aydın Meb'ûsu Hüseyin Kâzım Beğefendi]

Re'is- Efendim, ekseriyetimiz hâsıl oldu. Müzâkereye başlıyoruz. Zabt-ı sabık kırâ'et olunacak.

[114]

O halde 'arîza'-i cevâbiyye müzâkeresini te'hîr ediyoruz, efendim.

Mustafa Arif Beg (Kırkkilise)- Takrîrdeki müzâkereden maksad nedir efendim? “ Ahd-i Millî”nin matbû'ata tebliği teklif ediliyor, Hey'et-i muhtereme de kabul ediyor. Şu halde, Divân Riyâseti tebliğ eder. Müzâkereye hâcet yokdur efendim.

Re'is- Zabta geçmek içün her halde okunması lâzım gelir. Bu beyânâme, bütün Millet Meclisi nâmına bir takım beyânât ve tezâhürâtdır. Bunu okumamak nasıl olur? Müzâkere etmeyeceğiz, yalnız okuyacağız, efendim (Okunsun sadaları).

Ziya Beg (Erzurum)- Re’is beğefendi, elsine-i ecnebiyye tercümeleri de yapıldı mı efendim?

Re’is- Evet yapıldı efendim.

Şeref Beğ (Edirne)-Muhterem arkadaşlar, devâir-i intihâbiyyeden müntehiblerimiz bizi gönderdiği zaman hepimizin düş-ı tahammül ve hamiyetine bir yük yükletti. Altı asırdır Makâm-ı satvetinde seyf-i sârim-ı ‘adaletine dayanarak kâ’imen duran bu mebnâ-yı Saltanatı etrafında bütün efrâd-ı ümmeti ve tarîhî ve dinî ve her veçhile mahfuz kalan hukuku ile beraber şuraya gelen ve milletin zübde-i irfan ve kemâlâtı olan rüfekâ-yı muhteremenin bütün vicdan ve imaniyle müdâfa’a etmesini teklif eyledi ve siz de kabul etdiniz ve öyle geldiniz. İşte buraya geldiğimiz gün hepimizin harâretle çarpan tekmîl yüreklerinde, dimağlarında bir fikir hâsıl oldu. İçimizden her hangi bir hamiyetli arkadaşımız sulh deyince bütün yüreklerden kopan sadâ hepsini bir yere topladı ve nihayet bütün vicdânlar hep bir yere geldi. Ortaya şu Peymân-ı Mü’ebbed-i Millî çıkdı. Bu, bir Misâk-ı Millî’dir ki, altı asrın şehnâme-i mevcûdiyyetini sırtında taşıyan tarihimizin vekâyi’-i ahîresine şimdi Meclis-i Millî öyle bir ‘azm ve irâdetle bunu kaydederken mâzisinin metin, parlak günleri kadar istikbâlin de inşâallah milletimiz için ümîd ettiğimiz ve Devletimiz için beklediğimiz en parlak günlerini ihzâr etmiş olacağız (İnşallah sadâları). Efendiler, biz Türkler ve Müslümanlar esâsen “demokrat” milletiz. Hiçbir vakit yükselüp aşağıda kalmış bir tabakayı çiğnemek kat’iyyen bir Türk’ün aklından geçmemişdir. Şu hâlde nasıl ki, bizim inandığımız, iman ettiğimiz din, bir mihrâb arkasında, bir imamın arkasına düşerek bir **muktedâ** (uyulan, arkasına düşülen) **bihin** ardına geçerek bizi böyle **bünyân-ı mersûs** (sağlam yapı) **gibi** toplarsa işte orada bütün ‘Alem-i İslam’da bütün Müslümanlarda ve bütün Türklerde cârî olan bu aynı müsâvâtdır. Bu kadar müsâvât ve adâlete ri’âyetkâr olan ve böyle en derin hislerle dâ’imâ yan yana ve birlikte yürümeğe ‘azmetmiş bir ümmet, bir millet şu son günlerde çırpınan, şu son günlerde ezilen hukukunun **tebâhini** (mahvını) emin olunuz, efendiler, ne Allah ne de insaniyyet tervîç eder. Biz hiçbir şey istemiyoruz; Ancak, hakk-ı sarîhimizi istiyoruz. En tabî’i, en bedihî hakkımız olan yaşamak hakkının bizden nez’ (yok) edilmesini Cenab-ı Hak takdir etmemişdir. Onun için Peymân-ı Millî olmak üzere bütün Meclis-i Meb’ûsânı teşkil eden umum rüfekâ-yı muhteremenin meydana

getirdikleri şu Peymân-ı Millî'yi şimdi okuyacağım ve bunun bütün muztarib beşeriyete bir yevm-i huzûr vermek için bu cidâl-i mühimmi meydana getiren ve nihâyet gâliblerin neticede insânları çiğnemek ve esîr yaşatmak istemediklerini i'lân eden bütün Avrupa Düvel-i mütemeddinesi Parlamentolarına tebliğini teklîf ediyorum (Bravo sadaları, alkışlar).

AHD-İ MİLLÎ BEYÂNNÂMESİ SÜRETİ

“Osmanlı Meclis-i Meb’ûsân azâları istiklâl-i devlet ve istikbâl-i milletin haklı ve devamlı bir sulha nâ’iliyet için ihtiyâr edebileceği fedâkârlığın hadd-i a’zâmîsini mutazammın olan esâsât-ı âtiyeye tamamî-i ri’âyetle mümkinü’l-te’mîn olduğunu ve esâsât-ı mezkûre hâricinde pâyidâr bir Osmanlı saltanat ve cem’iyyetininin devâm-ı vücudu gayr-i mümkün bulunduğunu kabûl ve tasdik eylemişlerdir.”

Birinci madde- Devlet-i Osmaniyye’nin münhasıran Arab ekseriyetiyle meskûn olub 30 Teşrîn-i evvel 1918 tarihli mütârekenin hîn-i ‘akdinde muhâsım orduların işgâli altında kalan aksâmının mukadderâtı ahâlisinin serbestçe beyân edecekleri ârâya tevfiikân ta’yîn edilmek lâzım geleceğinden mezkûr hatt-ı mütâreke dâhil ve hâricinde dînen, ‘ırken, emelen müttehid ve yek-diğerine karşı hürmet-i mütekâbile ve fedâkârlık hissiyâtiyle meşhûn ve hukuk-ı ‘ırkiyye ve ictimâ’iyyeleriyle şerâit-i muhiyyelerine tamamıyla ri’âyetkâr Osmanlı-İslâm ekseriyetiyle meskûn bulunan akşâmın hey’et-i mecmû’ası hakîkaten veya hükmen hiçbir sebeple tefrik kabul etmez bir küldür (Alkışlar).

İkinci madde- Ahâlisi ilk serbest kaldıkları zamanda ârâ-yı ‘ammeleriyle anavatana iltihâk etmiş olan Elviye-i Selâse için lede’l-icâb tekrar serbestçe ârâ-yı ‘ammeye mürâca’at edilmesini kabul ederiz.

Üçüncü madde- Türkiye sulhuna ta’lik edilen Garbî Trakya vaz’iyyet-i hukûkiyyesinin tesbîti de sekenesinin kemâl-i hürriyetle beyân edecekleri ârâya teb’an vâki’ olmalıdır (Bravo sadaları)

Dördüncü madde- Makarr-ı Hilâfet-i İslamiyye ve pay-i taht-ı Saltanat-ı Seniyye ve merkez-i Hükûmet-i Osmaniyye olan İstanbul şehriyle Marmara Denizi’nin emniyeti her türlü halelden masûn olmalıdır. Bu esâs mahfûz kalmak

şartıyla Akdeniz ve Karadeniz boğazlarının ticâret ve münâkalât-ı âleme küşâdı hakkında bizimle sâ'ir bi'l-umûm 'alâkadâr devletlerin müttefikân verecekleri karar mu'teberdir (Alkışlar).

Beşinci madde- Düvel-i İtilâfiyye ile muhâsımları ve ba'zı müşârikleri arasında takarrür eden esâsât-ı 'ahdiyye dâ'iresinde ekalliyetler hukûku memâlik-i mütecâviredeki Müslüman ahâlisinin de aynı hukûkdan istifâde etmeleri emniyesiyle tarafımızdan te'yîd ve te'mîn edilecektir.

Altıncı madde- Millî ve iktisâdî inkişâfâtımız dâ'ire-i imkâna girmek ve daha asrî bir idâre-i muntazama şeklinde tedvîr-i umûra muvaffak olabilmek için her devlet gibi bizim de te'mîn-i esbâb-ı inkişâfâtımızda istiklâl ve serbesti-i tâmme mazhar olmamız üssü'l-esâs hayat ve bekâmımızdır (Şiddetli alkışlar).

Bu sebeble siyâsî, adlî, malî vesâ'ir inkişâfâtımıza mâni' kuyûda muhalifiz (Devamlı ve sürekli alkışlar).

Tahakkuk edecek düyûnâtımızın şerâ'it-i tesviyesi de bu esâsâta mugâyir olmayacaktır.

28 Kanûn-ı sâni 1336

Efendiler,

28 Kanûn-ı sâni 1336 tarihinde bütün Türk ve Osmanlı teb'ayı teşkil eden efrâd-ı milletin intihâb ile buraya gönderdiği ve bütün muhabbetleriyle , bütün namûs-ı devlet ve millet ve dinî muhâfaza için ittihâd ve ittifâk eden umûm arkadaşların burada gösterdikleri 'azm ü imanı, tevfikât-ı ilâhiyye dâ'imâ kabul edecek ve dâ'imâ muvaffak edecektir (Sürekli alkışlar).

Re'is: Bunu kabul ediyor musunuz efendim? (Umûmen ve müttefikten kabul sadâları) O hâlde icâb eden mehâfile teblîğ edeceğiz efendim.

Rıza Nur Beğ (Sinop): Efendim, bu münâsebetle bendeniz şimdi bir şey hatırlatmak istiyorum. Bu da harbin ibtidâsından berü vukû'a gelmiş olan ba'zı mühim hâdisât ve sözlerdir. Harbin ilk nısfında İngiltere'de başvekil bulunan "Mister Askivit" İngiltere Parlamentosunda bir nutuk söylüyor idi ve diyordu ki: "Türkiya ve İstanbul ile civârı ve Anadolu, Türklerin mehdîdir." Harbin nısf-ı ahirinde yine İngiltere devletin başvekili olan "Mister Loyd Corc" bir nutuk

söylüyor idi ve bu nutkunu “ Filiburg Asosiyeşin” delegelerine söylemiş idi ve orada Düvel-i Mu’telifenin mekâsıd-ı harbiyyesini, harb gayelerini izâh ediyor idi ve onu izâh eder iken şöyle söylüyor idi: “ Biz, ne Türkiya’yı pay-i tahtından, Asya-yı Suğra’daki zengin malikanelerinden ve ne de Türkiya’dan mahrum etmek için harb etmek istemiyoruz. Bu akşam, bilhassa Türk ırkiyla meskûndü” ve kezâ yine “Mister Lloyd Corc” 5 Kanun-ı sani 1913 tarihinde “Treyd Unyon”(Trade Union)’dan gönderilen ameleye bir nutuk söylüyor idi ve o nutkunda diyor idi ki: Akdeniz’i Karadeniz’e birleştiren Boğazlar beyne’l-milel ve bî-taraf kalmak şartıyla biz, Türk ırkiyle meskûn olan memleketlerde Osmanlı İmparatorluğu’nun muhâfazasına ve İstanbul’un onların pay-i tahtı olarak kalmasına mu’arız değiliz. Ancak, Arabistan, Mezopotamya, Suriye ve Filistin’i eski sahiblerine i’âde etmek mümkün olamaz.” İşte bu üç vesika İngiliz devletine ‘âid olan vesikalardır. Bundan başka vesikalarda var. Diğer Düvel-i İ’tilâfiye başvekilleri ricâl-i siyâsiyyesi harbin muhtelif zamanlarında muhtelif mahallerde hem-ahenk ve yek-zebân olarak şunu söylüyorlardı: “Biz milliyet prensibi için bütün milletlerin hürriyeti ve insaniyet ve medeniyet için harb ediyoruz.” Diğer bir vesikada Amerika’ya ‘âiddir. Hepimiz biliyoruz ki Amerika Re’is-i Cumhuru “Mister [116] Vilson” halâs ve felâh-ı cihân nâmına açtığı insaniyet bayrağının üzerine bir du şunu yazmıştı ki o da prensiblerinin onikinci maddesidir. Ma’hazâ ma’lûm olmakla beraber bir def’a daha okuyayım. Vilson prensiblerinin 12.maddesi şudur:

“Hâl-i hâzırdaki Devlet-i Osmaniyye’nin Türk olan akşâmının hukûk-ı hakimiyetinden sağlam bir sûretde istifâde etmesi te’mîn olunmalıdır. Fakat, el-yevm Türk hâkimiyeti altında bulunan akvâma dahi serbestçe tekâmül-i iktidârı verilmelidir. Çanakkal’a, bi’l-cümle akvâm ve sefâin-i ticâriyyenin serbesti-i müruru için açık bir geçid olmak üzere beyne’l-milel te’mînât ile küşâd olunmalıdır.”

Şimdi efendim, şu üç takım vesikalar ki bunların birisi bütün Düvel-i Mu’telife’ye, birisi Düvel-i Mu’telifeden Amerika’ya, diğeri de bizim en ziyâde ehemmiyet verdiğimiz ve vermek istediğimiz İngilizlere âiddir. Bunlar, resmi söylenmiş sözlerdir, resmi ricâl-i devletin ağzından çıkmıştır. Bir def’a kendi şahıslarının sözleri olduğu için şahısları tarafından edilmiş bir ta’ahhüddür. Sâniyen mensûb oldukları devletlerin lisân-ı resimleri, tercüman-ı efkârı olduğundan bu

ta'ahhüd, şahıslarından ziyâde o devletlere, o milletlere ta'alluk eder. Demek oluyor ki, bu üç takım vesika o devlet ve milletlerin de ta'ahhüd-i resimlerindedir ki, ta'ahhüdün ehemmiyeti büyüktür. Hatta, yalnız bir söz mâhiyetinde bile kalsa, sözünü tutmak namuslular için pek mühim bir mes'eledir(Bravo sesleri). Ben eminim ki, Düvel-i Mu'telif'e olsun, Amerika olsun, bâhusûs İngiltere olsun bu ta'ahhüdlerini tutacaklardır. Çünkü biz, herkesle beraber onların ta'ahhüdlerine vefâkâr ve nâmûskâr olduklarını kabul ediyoruz. İşte benim burada bu Ahd-i Millî münasebetiyle tahattur ettirmek istediğim budur(Alkışlar).

Cami Beg (Aydın)- Efendim, bendeniz daha evvel söz istemişdim. Ne ise buradan söylemekliğime müsâ'ade buyurunuz. Efendim, bu Ahd-i Millî, Meclis-i Meb'ûsân'ın vücûda getirdiği en mühim bir vesikadır. Bunun metni evvela makâm-ı riyâset-i celîleleri tarafından okunmak ve sonra söz verilmek lâzım gelirdi. Fakat, Şeref Beğefendi okudular. Artık, tekrârını za'id 'add ederim. Yalnız bu beyânâmenin parlamentolara teblîği bu şekilde olmaz. Çünkü bu metin bizim için yazılmıştır. Parlamentolara teblîğ edilecek şekl-i münâsib bir tarzda tahrîrini teklif ediyorum.

Mehmet Ali Beğ (Canik)- Re'is beğefendi, müzâkereye mi başlıyoruz. Ruznâmeye bir şey mi ilâve ediyoruz? (Müzâkereyi kabul ettik sadâları). Neyi kabul ettik? Neyi konuşacağız, ne söyleyeceğiz? Bu usûl-i müzâkeredir. Aramızda, müdâfa'a ve tatbîkine gayret edeceğimiz bir mes'eledir. Hatta, bendenizce Parlamentolara bile teblîğe hâcet yoktur. Osmanlı meb'ûslarının ta'kîb ettikleri esâsâtı 'aleme i'lân ve tefhîm etmekden ibâretdir. Bu okundu bitti. Bunun hâricinde ufak bir söz bile söylenemez. Rûznâmeye âid bir mes'ele değildir. Onun için rûznâmeye avdeti teklif ediyorum (Doğru, müzâkere kâfi sadâları).

Re'is- Müzâkerenin hitâmını kabul ediyor musunuz efendim? Ellerinizi kaldırınız.

- Kabul olundu.

Zeki Beğ (Gümüştane)- Efendim, bendenizin sözüm var (Gürültü) ahidnâmede mes'ûliyet-i vükelâ olan madde yoktur, noksandır. Rica ederim.

Re'is- Müzâkere bitmiştir efendim. Yanlış anlaşılmasun; rica ederim. Bu ahidnâmenin Parlamentolara iblâğını kabul ettiniz mi? (Kabul sadâları)

Zeki Beg (Gümüşhane)- Bendeniz diğer aksâmının da beraberce Türk matbû'atına teblîğini teklîf ederim. Avrupa matbû'atına gönderilsun ve tercüme olunsun demiyorum.

Re'is- Ba'zı mehâfil-i resmiye ve matbû'ata teblîği kabûl edildi. Ne için müzâkereyi uzatıyorsunuz?

Câmi Beg (Aydın)- Re'is beğefendi hazretleri, bendenizin teklîfi kabûl olundu mu?

Re'is- Bu bâbdaki teklîfi okuyunuz efendim.

Edirne meb'ûsu Şeref Beğ'in Divân-ı Riyâsetçe izâh eylediği arzu-yı millînin esâslı noktalarının Avrupa ricâl-i siyâsiyyesinin bu yoldaki va'ad ve te'mînâtından bahsetmek ve milel-i mu'telif ve müşârikenin bir insaniyyet ve adâlet da'vası olan metâlib-i Osmaniyye'ye müzâheret eyleyecekleri ümidini izhâr eylemek sûretiyle İtilâf Devletleri Parlamentolarına teblîğini teklîf eylerim.

Aydın Meb'ûsu

Niğde Meb'ûsu

Câmi

Mehmed Emin

Re'is- Zâten kabul olunmuş bir şeydir.

Hamdullah Suphi (Antalya)- Bir kelime söylememe müsâ'ade buyurun.

Re'is- Rica ederim. Bu mes'elenin münâkaşası bitti.

Hamdullah Suphi Beğ (Antalya)- Câmi Beğ'in teklîfinin re'ye konulmasını teklîf ediyorum. Ahidnâmenin me'âlinin, sağlam ve iyi bir hülâsa halinde parlamentolara teblîği teklîfi kabûl edilmiş midir? Edilmemiş midir? Zirâ aynen teblîğimi istemiyoruz efendim.

Re'is – Rica ederim efendim. Bendeniz, teklîf etdim ve kabûl edildi. Öyle değil mi efendim?(Evet, sadâları). Şu halde vakit geçdi. Rûznâmeye devam edelim mi efendim (Devam sadâları).

(**Meclis-i Meb'ûsân Zabıt Ceridesi**, 4. Devre-i İntihabiyye, Birinci İctimâ, 11. İn'ikâd, 17 Şubat 1336/1920, s.113-116)

MECLİS-İ MEBUSAN'DAN
FOTOĞRAFLAR

İSTANBULDA MECLİSİ MEB'USAN ÖNÜNDE İTİLÂF DEVLETLERİ DONANMASI

